

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

4. The Collection of the Numerical Discourses -
Subcommentaries (4. Aṅguttara Nikāya - Tīkā)

04. Subcommentary on the Book of the Fours (04. Catukkanipāta-
tīkā)

1. The First Fifty (1. Paṭhamapaṇṇāsakaṃ)

PaliVerse

dhanenāti attano sāpateyyena. Appamattakova kalīti diṭṭhadhammikattā sappatīkārattā ca appamattako aparādhō. Ayaṃ...pe... mahantataro kali katūpacitattā samparāyikattā appatīkārattā ca.

Nirabbudoti gaṇanāviseso esoti āha “nirabbudagaṇanāyā”ti, satasahassaṃ nirabbudāti attho. Nirabbudaparimāṇaṃ pana vassagaṇanāya evaṃ veditabbaṃ. Yatheva hi sataṃ satasahassānaṃ koṭi hoti, evaṃ sataṃ satasahassānaṃ koṭiyo pakoṭi nāma hoti, sataṃ satasahassānaṃ pakoṭiyo koṭipakoṭi, sataṃ satasahassakoṭipakoṭiyo nahutaṃ, sataṃ satasahassanahutāni ninnahutaṃ, sataṃ satasahassaninnahutāni ekaṃ abbudaṃ, tato vīsatiḡuṇitaṃ nirabbudaṃ. Yaṃ ariye garahanto nirayaṃ upapajjati ariye garahanto yaṃ nirabbudasaṅkhātaṃ nirayaṃ upapajjati, nirabbudoti ca pāṭiyekko nirayo natthi, avīcimhiyeva pana nirabbudagaṇanāya paccitabbaṭṭhānassetam nāmaṃ. Catutthaṃ uttānameva.

Paṭhamakhatasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Anusotasuttavaṇṇanā

5. Pañcame anusotaṃ gacchatīti saṃsārasotassa anukūlabhāvena gacchati. Paccanīkapaṭipattiyāti saṃsārasotassa paṭikūlavasena pavattanibbidānupassanādipaṭipattiyā. Ṭhitasabhāvoti acalappasādādisamannāgadena ṭhitasabhāvo. Anāgāmī hi assaddhiyehi kāmāragabyāpādehi akampaniyacittatāya tamhā lokā anāvattidhammatāya ca ṭhitasabhāvo nāma. Oghaṃ taritvāti kāmoghādicatubbidhaṃ oghaṃ atikkamitvā. Paratīraṃ gatoti nibbānapāraṃ gato. Brāhmaṇoti bāhitapāpatāya brāhmaṇoti saṅkhaṃ gato khīṇāsavo. Tenāha “seṭṭho niddoso”ti. Pañcaverakammanti pāṇātipātādipaṇcaduccaritaṃ. Sahāpi dukkhena sahāpi domanassenāti kilesapariyuṭṭhāne sati uppannena dukkhadomanassena saddhimpī. Paripuṇṇanti tissannaṃ sikkhānaṃ ekāyapi anūnaṃ. Parisuddhanti nirupakkilesaṃ. Brahmācariyanti seṭṭhacariyaṃ. Iminā vārena sotāpannasakadāgāmino kathitā. Kiṃ pana te rudantā brahmācariyaṃ carantīti? Āma, kilesarodanena rodantā caranti nāma, sīlasampanno puthujjanabhikkhu ettheva saṅgahito.

Cetovimuttinti phalasaṃmādhim. Paññāvimuttinti phalañāṇaṃ. Chahākārehi pāragatoti abhiññāpāragū, pariññāpāragū, bhāvanāpāragū, pahānapāragū, sacchikiriyāpāragū, samāpattipāragūti evaṃ chahi ākārehi sabbadhammānaṃ pāraṃ pariyosānaṃ gato. Sesamettha suviññeyyameva.

Anusotasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Appassutasuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe appakaṃ sutaṃ hotīti navaṅgasatthusāsane kiñcideva sutaṃ hoti. Tadeva navaṅgasatthusāsanaṃ dassetuṃ “suttaṃ geyya”ntiādi vuttaṃ. Tattha suddhāni vibhajitvā dassento “ubhatovibhaṅganiddesakkhandhakaparivārā”tiādimāha. Kathaṃ panāyaṃ vibhāgo yujjeyya. Sagāthakāñhi suttaṃ geyyaṃ, niggāthakaṃ suttaṃ veyyākaraṇaṃ. Tadubhayavinimuttañca suttaṃ udānādivisesasaññārahitaṃ natthi, yaṃ suttaṅgaṃ siyā. Maṅgalasuttādīnañca suttaṅgasāṅgaho na siyā gāthābhāvato dhammapadādīnaṃ viya. Geyyaṅgasāṅgaho vā siyā sagāthakattā sagāthāvaggassa viya. Tathā ubhatovibhaṅgādīsu sagāthakappadesānanti? Vuccate -

“Suttanti sāmāññavidhi, visesavidhaya pare;

Sanimittā niruḷhattā, sahatāññaena nāññato”.

Sabbassapi hi buddhavadanassa suttanti ayaṃ sāmāññaṇḍi. Tenevāha āyasmā mahākaccāno nettiyaṃ “navavidhasuttantapariyēṭṭhi”ti. Ettakaṃ tassa bhagavato suttāgataṃ suttapariyāpannaṃ sakavāde pañca suttasatānīti evamādi ca etassa atthassa sādhaṃ. Visesavidhaya pare sanimittā tadekadesesu geyyādayo visesavidhaya tena tena nimittena paṭiṭṭhitā. Tathā hi geyyassa sagāthakattaṃ tabbhāvanimittaṃ. Lokepi hi sasilokaṃ sagāthakaṃ vā cuṇṇiyaganthaṃ “geyya”nti vadanti. Gāthāvirahe pana sati pucchāṃ katvā vissajjanabhāvo veyyākaraṇassa tabbhāvanimittaṃ. Pucchāvissajjanañhi “byākaraṇa”nti vuccati. Byākaraṇameva veyyākaraṇaṃ. Evaṃ sante sagāthakādīnampi pucchāṃ katvā vissajjanavasena pavattānaṃ veyyākaraṇabhāvo āpajjati? Nāpajjati geyyādisaṇḍānaṃ anokāsabhāvato, “gāthāvirahe satī”ti visesitattā ca. Tathā hi dhammapadādīsu kevalaṃ gāthābandhesu sagāthakattepi somanassaññaṇḍamayaṃ gāthāyuttesu “vuttaṃ heta”nti ādīvacanasambandhesu abbhutadhammapaṭisaṃyuttesu ca suttavisesesu yathākkamaṃ gāthāudānaitivuttakaabbhutadhammasaṇḍā paṭiṭṭhitā, tathā satipi gāthābandhabhāve bhagavato atītāsu jātīsu cariyānubhāvappakāsakesu jātakaṇḍā, satipi pañhavissajjanabhāve sagāthakatte ca kesuci suttantesu vedassa labhāpanato vedallaṇḍā paṭiṭṭhitāti evaṃ tena tena sagāthakattādīnā nimittena tesu tesu suttavisesesu geyyādisaṇḍā paṭiṭṭhitāti visesavidhaya suttāṅgato pare geyyādayo. Yaṃ panettha geyyāṅgādīnimittarahitaṃ, taṃ suttāṅgaṃ visesasaṇḍāparihārena sāmāññaṇḍāya pavattanato. Nanu ca sagāthakaṃ suttāṃ geyyaṃ, niggaṭhakaṃ suttāṃ veyyākaraṇanti suttāṅgaṃ na sambhavatīti codanā tadavatthāvatī? Na tadavatthā sodhitattā. Sodhitañhi pubbe “gāthāvirahe sati pucchāvissajjanabhāvo veyyākaraṇassa tabbhāvanimitta”nti.

Yañca vuttaṃ - “gāthābhāvato maṅgalasuttādīnaṃ suttāṅgasaṅgaho na siyā”ti, taṃ na, niruḷhattā. Niruḷho hi maṅgalasuttādīnaṃ suttabhāvo. Na hi tāni dhammapadabuddhavaṃsādayo viya gāthābhāvena paññātāni, atha kho suttabhāveneva, teneva hi aṭṭhakathāyaṃ “suttanāmaka”nti nāmaggaṇḍaṃ kataṃ. Yaṃ pana vuttaṃ “sagāthakattā geyyāṅgasaṅgaho siyā”ti, tadapi natthi, yasmā sahatāññaena. Saha gāthāhīti hi sagāthakaṃ. Sahabhāvo nāma atthato aññaena hoti, na ca maṅgalasuttādīsu gāthāvinimutto koci suttappadeso atthi, yo “saha gāthāhī”ti vuccēyya, na ca samudāyo nāma koci atthi. Yadapi vuttaṃ - “ubhatovibhaṅgādīsu sagāthakappadesānaṃ geyyāṅgasaṅgaho siyā”ti, tadapi na, aññato. Añña eva hi tā gāthā jātakādīpariyāpannattā. Ato na tāhi ubhatovibhaṅgādīnaṃ geyyāṅgabhāvoti. Evaṃ suttādīnaṃ aṅgānaṃ aññaṃaññaṃ saṅkarābhāvo veditabbo. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana samantapāsādikāya vinayaṃvaṇṇanāya sārattadīpaniyā amhehi pakāsito, icchantehi tatoyeva gahetabbo.

Na atthamaññaṇḍa dhammamaññaṇḍa dhammānudhammapaṭipanno hotīti aṭṭhakathāñca pāḷiñca jānitvā lokuttaradhammassa anurūpadhammaṃ pubbhāgappaṭipadaṃ paṭipanno na hotīti evamettha sambandho veditabbo. Tenevāha “na atthamaññaṇḍa dhammamaññaṇḍāyati aṭṭhakathāñca pāḷiñca jānitvā...pe... na paṭipanno hotī”ti.

Appassutasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Sobhanasuttavaṇṇanā

7. Sattame paññāveyyattiyenāti saccasampaṭivedhādipaññāveyyattiyena. Vinayaṃ upetāti tadaṅgādivasena kilesānaṃ vinayaṃ upetā. Vesārajjenāti sārājjaḥkārānaṃ diṭṭhivicikicchādipāpadhammānaṃ vigamanato vesārajjena, sārājarahitenāti attho. Tepiṭakavasena bahu sutāṃ etesanti bahussutā. Tameva pariyattidhammaṃ dhārenti suvaṇṇabhāḍane pakkhittasīhavasāṃ viya vinassantaṃ akatvā suppaṇṇasuppaṇṇavattibhāvena hadaye ṭhapentīti dhammadharā. Edisā ca attanā sutassa dhammassa ādhārabhūtā nāma hontīti āha “sutadhammānaṃ ādhārabhūtā”ti.

Sobhanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Vesārajjasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame byāmahavasena saraṇapariyesanaṃ sārājjanaṃ sārado, byāmahabhayaṃ. Vigato sārado etassāti visārado, tassa bhāvo vesārajjāṃ. Taṃ pana ñāṇasampadaṃ, pahānasampadaṃ, desanāvisesasampadaṃ khemañca nissāya pavattaṃ catubbidhapaccavekkhaṇaṇānaṃ. Tenāha “catūsu ṭhānesū”tiādi. Usabhassa idanti āsabhāṃ, seṭṭhaṭṭhānaṃ. Sabbaññutapaṭijānanavasena abhimukhaṃ gacchanti, aṭṭha vā parisā upasaṅkamantīti āsabhā, pubbabuddhā. Idaṃ panāti buddhānaṃ ṭhānaṃ sabbaññutameva vadati. Tiṭṭhamānovāti avadantopi tiṭṭhamānova paṭijānāti nāmāti attho. Upagacchatīti anujānāti.

Aṭṭhasu parisāsūti “abhijānāmi kho panāhaṃ, sārīputta, anekasataṃ khattiyapariśaṃ upasaṅkamitā...pe... brāhmaṇapariśaṃ gahapatipariśaṃ, samaṇapariśaṃ, cātumahārājikapariśaṃ, tāvatimsapariśaṃ, mārāpariśaṃ, brahmapariśaṃ upasaṅkamitā, tatrapī mayā sannisinnapubbañceva sallapitapubbañca sākacchā ca samāpajjitapubbā. Tatra vata maṃ ‘bhayaṃ vā sārājjaṃ vā okkamissatī’ti nimittametaṃ, sārīputta, na samanupassāmī”ti evaṃ vuttapariśāsu. Abhītanādaṃ nadatīti parato dassitañāṇayogena visārado ahanti abhītanādaṃ nadati. Sīhanādasuttenāti khandhavagge āgatena sīhanādasuttena.

“Devamanussānaṃ catucakkaṃ vattatī”ti suttasesena sappurissūpanissayādi phalasampattipavatti vuttā, purimasappurissūpanissayādi upanissayā pacchimasappurissūpanissayādisampattipavatti vā vuttā. Ādi-saddena tattha ca cakkasaddassa gahaṇaṃ veditabbaṃ. Vicakkasaṇṭhānā asani eva asanivicakkaṃ. Uracakkādīsūti ādi-saddena āṇāsamūhādīsūpi cakkasaddassa pavatti veditabbaṃ. “Saṅghabhedāṃ karissāma cakkabheda”ntiādīsū hi āṇā “cakka”nti vuttā. “Devacakkaṃ asuracakka”ntiādīsū samūhoti.

Paṭivedhaniṭṭhattā arahattamaggañānaṃ paṭivedhoti “phalakkhaṇe uppannaṃ nāmā”ti vuttaṃ. Tena paṭiladdhassapi desanāñāṇassa kiccanipphatti parassa bujjanamattena hotīti “aññāsikoṇḍaṇṇassa sotāpatti...pe... phalakkhaṇe pavattaṃ nāmā”ti vuttaṃ. Tato paraṃ pana yāva parinibbānā desanāñāṇappavatti tasseeva pavattitassa dhammacakkassa ṭhānanti veditabbaṃ.

Dassitadhammesūti vuttadhammesu. Vacanamattameva hi tesāṃ, na pana dassanaṃ tādisasseva dhammassa abhāvato. Bhagavato eva vā “ime dhammā anabhisambuddho”ti parassa vacanavasena dassitadhammesu. “Dhammapaṭisambhidā”tiādīsū viya dhamma-saddo hetupariyāyoti āha “sahadhammenāti sahetunā”ti. Hetūti ca upapattisādhanahetu veditabbo, na kārako,

sampāpako vā. Nimittanti codanāya kāraṇaṃ. Tattha codako codanaṃ karotīti kāraṇaṃ, dhammo codanaṃ karoti etenāti kāraṇaṃ. Tenāha “puggalopī”tiādi. Khemanti kenaci appaṭibhāyabhāvena anupaddutaṃ.

Antarāyo etesaṃ atthi, antarāye vā niyuttāti antarāyikā. Evaṃbhūtā pana te yasmā antarāyakarā nāma honti, tasmā āha “antarāyaṃ karontīti antarāyikā”ti. Asañcicca vītikkame nātisāvajjāti katvā vuttaṃ “sañcicca vītikkantā”ti. Satta āpattikkhandhātiādi nidassanamattaṃ itaresampi catunnaṃ “antarāyikā”ti vuttadhammānaṃ tabbhāve byabhicārābhāvato. Idha pana methunadhammo adhippetoti idaṃ aṭṭhuppattivaseṇa vuttaṃ ariṭṭhasikkhāpadaṃ viya. Yasmā taṃkhaṇampi kāmānaṃ ādīnavaṃ disvā virato hoti ce, visesaṃ adhigacchati, na kāmesu āsatto, tasmā vuttaṃ “methuna...pe...antarāyo hoti”ti. Tattha yassa kassacīti na kevalaṃ pabbajitasseva, atha kho yassa kassaci. Tathā hi vuttaṃ “methunamanuyuttassa, mussatevāpi sāsana”nti.

Tasmiṃ aniyyānikadhammeti tasmiṃ parehi parikappitaaniyyānikadhammanimittaṃ. Nimittatthe hi idaṃ kammasaṃyoge bhummaṃ.

Upanibaddhāti viracitā. Tenāha “abhisaṅkhatā”ti. Puthubhāvanti bahubhāvaṃ. Puthūhi vā sitāti bahūhi samaṇabrāhmaṇehi sitā upanibaddhā.

Vesārajjasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Taṇhuppādasuttavaṇṇanā

9. Navame bhavati etena ārogyanti bhavo, gilānapaccayo. Parivuddho bhavo abhavo. Vuddhiattho hi ayamakāro yathā “saṃvarāsaṃvaro, phalāphala”nti ca. Sappinavanītādīnīti ādi-saddena telamadhuphāṇitādīnaṃ gahaṇaṃ. Sappinavanītādiggahaṇaṇcettaṃ nidassanamattaṃ, sabbassapi gilānapaccayassa saṅgaho daṭṭhabbo. Bhavābhavoti vā khuddako ceva mahanto ca upapattibhavo vedītabbo. Tenevāha “sappattibhavesū”tiādi. Bhavoti vā sampatti, abhavoti vipatti. Bhavoti vuddhi, abhavoti hāni. Taṃnimittaṃca taṇhā uppajjati vuttaṃ “bhavābhavahetu vā”ti.

Taṇhādutiyoti taṇhāsahāyo. Taṇhā hi nirudakakantāre marīcikāya udakasaññā viya pipāsābhibhūtaṃ tasitaṃ sattaṃ assāsadassanavasena sahāyakiccaṃ karontī bhavādīsu anibbinnaṃ katvā paribbhamāpeti. Tathā hi taṃ papātakaṃ acintetvā madhuggaṇhanakaluddakā viya anekādīnavākulesu bhavesu ānisaṃsameva dassenti anattahajāle sā paribbhamāpeti, tasmā taṇhā “purisassa dutiyā”ti vuttā. Nanu ca aññepi kilesādayo bhavanibbattipaccayāti? Saccametaṃ, na pana tathā visesapaccayo, yathā taṇhā. Tathā hi sā kusalehi vinā akusalehi, kāmāvacarādikusalehi ca vinā rūpāvacarādikusalehi bhavanibbattiyā visesapaccayo. Yato samudayasaccanti vuccatīti. Itthabhāvaññathābhāvanti itthabhāvo ca aññathābhāvo ca itthabhāvaññathābhāvo, so etassa atthīti itthabhāvaññathābhāvo, saṃsāro, taṃ itthabhāvaññathābhāvaṃ. Tattha itthabhāvo manussattaṃ, aññathābhāvo tato avasiṭṭhasattāvāsā. Itthabhāvo vā tesāṃ tesāṃ sattānaṃ paccuppanno attabhāvo, aññathābhāvo anāgatattabhāvo. Evarūpo vā aññopi attabhāvo itthabhāvo, na evarūpo aññathābhāvo. Tenevāha “itthabhāvaññathābhāvanti ettha itthabhāvo nāma ayaṃ attabhāvo”tiādi. Saṃsaraṇaṃ saṃsāro.

“Khandhānañca paṭipāṭi, dhātuāyatanāna ca;
Abbocchinnaṃ vattamānā, saṃsāroti pavuccati”.

Tenāha “khandhadhātuāyatanānaṃ paṭipāṭi”nti, khandhadhātuāyatanānaṃ hetuphalabhāvena aparāparappavattinti attho.

Evamādīnaṃ ṇatvāti ettha etamādīnaṃ ṇatvātipi paṭhanti, etaṃ sakalavaṭṭadukkhassa sambhavaṃ samudayaṃ taṇhaṃ ādīnaṃ ṇatvāti attho. Atha vā evamādīnaṃ ṇatvāti etaṃ yathāvuttaṃ saṃsārānavattanaādīnaṃ dosaṃ ṇatvā. Niggahaṇoti caturūpādānaśāṅkhātassa sabbassa gahaṇassa paṭinissajjanena niggahaṇo, khandhaparinibbānena saṅkhārappavattito apagaccheyyāti evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo.

Taṇhuppādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Yogasuttavaṇṇanā

10. Dasame yojentīti kammaṃ vipākena bhavādiṃ, bhavantarādīhi dukkhena sattaṃ yojenti ghaṭentīti yogā. Kāmanaṭṭhena kāmo ca so yathāvuttenatthena yogo cāti kāmayogo. Bhavayogo nāma bhavarāgoti dassetuṃ “rūpārūpabhavesū”tiādi vuttaṃ. Tattha paṭhamo upapattibhavesu rāgo, dutiyo kammabhavesu, tatiyo bhavaditṭhisahagato yathā rajjanaṭṭhena rāgo, evaṃ yujjanaṭṭhena yogoti vutto. Catūsu saccesu aññāṇanti idaṃ suttantanayaṃ nissāya vuttaṃ. Suttantaṣaṃvaṇṇanā hesāti, tadantogadhattā vā pubbantādīnaṃ.

Samudayanti dve samudayā khaṇikasamudayo paccayasamudayo ca. Uppādakkhaṇo khaṇikasamudayo, paccayova paccayasamudayo. Samudayate samudayaṃ samudayo, samudeti etasmāti samudayoti evaṃ ubhinnaṃ samudayānaṃ saddatthatoṇṇaṃ bhedo veditabbo. Paccayasamudayaṃ pajānantopi bhikkhu khaṇikasamudayaṃ pajānāti, khaṇikasamudayaṃ pajānantopi paccayasamudayaṃ pajānāti. Paccayato hi saṅkhārānaṃ udayaṃ passato khaṇato ca nesaṃ udayadassanaṃ sukhaṃ hoti, khaṇato ca nesaṃ udayaṃ passato pageva paccayānaṃ suggahitattā paccayato dassanaṃ sukhena ijjhati. Idha pana khaṇikasamudayaṃ dassento āha “samudayanti uppatti”nti.

Atthaṅgamopi duvidho accantatthaṅgamo, bhedatthaṅgamoti. Accantatthaṅgamo appavattinirodho, nibbānanti keci. Bhedatthaṅgamo khaṇikanirodho. Tadubhayaṃ pubbabhāge uggahaparipucchādivasena passato aññataradassanena itaradassanampi siddhameva hoti. Pubbabhāgeyeva ārammaṇavasena khayato vayato sammasanādikāle bhedatthaṅgamaṃ passanto byatirekavasena anussavādito accantatthaṅgamaṃ passati, maggakkhaṇe pana ārammaṇato accantatthaṅgamaṃ passanto asamrohato itarampi passati. Idha pana bhedatthaṅgamaṃ dassento āha “atthaṅgamanti bheda”nti. Kāmānaṃ uppattibhedaggahaṇeneva cettha yathā kāmānaṃ paṭiccasamuppannatā vibhāvitā, evaṃ kāmavattunopīti ubhayesampi aniccatā dukkhatā anattatā ca vibhāvitāti daṭṭhabbaṃ. Madhurabhāvanti iminā kāmānaṃ paṭicca upapajjati sukhaṃ somanassaṃ dasseti. “Yaṃ kho, bhikkhave, ime pañca kāmānaṃ paṭicca upapajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ kāmānaṃ assādo”ti hi vuttaṃ. Amadhurabhāvanti iminā pana kāmāhetukaṃ dukkhaṃ domanassaṃ dasseti.

Phassāyatanānanti chadvārikassa phassassa kāraṇabhūtānaṃ cakkhādiāyatanānaṃ. Tenāha “cakkhādīnaṃ cakkhusamphassādikāraṇāna”nti. Punabbhavakaraṇaṃ punobhavo uttarapadalopena, mano-saddassa viya ca purimapadassa okārantatā daṭṭhabbā. Punobhavo sīlametesanti ponobhavikā. Atha vā sīlatthena ikasaddena gamitatthattā kiriyāvācakasaddassa adassanaṃ daṭṭhabbaṃ yathā apūpabhakkhanasīlo apūpiko. Atha vā punabbhavaṃ denti, punabbhavāya saṃvattanti, punappunabbhave nibbattenti ponobhavikā. “Taddhitā”ti hi bahuvacananiddesā vicittattā vā taddhitānaṃ abhidhānalakkhaṇattā vā “punabbhavaṃ denti”tiādīsupi atthesu ponobhavikasaddasiddhi daṭṭhabbā.

Visaṃyojenti paṭipannaṃ puggalaṃ kāmāyogādito viyojenti visaṃyogā, asubhajjhānādīni visaṃyojanakāraṇāni. Tenāha “visaṃyogāti visaṃyojanakāraṇāni”tiādi.

Yogasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhaṇḍagāmaṃvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Caravaggo

1. Carasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame caratoti gacchantassa, caṅkamantassa vā. Uppajjati kāmavitakko vāti vatthukāmesu avītarāgatāya tādise paccaye kāmapaṭisaṃyutto vā vitakko uppajjati ce, yadi uppajjati. Byāpādavitaṅko vā vihiṃsāvitakko vāti āghātavinaye visesena cittassa adāmitattā āghātanimitte byāpādapāṭisaṃyutto vā vitakko, leḍḍudaṇḍādīti parahiṃsanavasena vihiṃsāpāṭisaṃyutto vā vitakko uppajjati ceti sambandho. Taṃ ce bhikkhu adhivāsetīti taṃ yathāvuttaṃ kāmavitakkādīṃ yathāpaccayaṃ attano citte uppannaṃ “itipāyaṃ vitakko pāpako, itipi akusalo, itipi sāvajjo, so ca kho attabyābādāya saṃvattatī”tiādinā nayena paccavekkhaṇāya abhāvato adhivāseti attano cittaṃ āropetvā vāseti. Adhivāsentoyeva ca nappajahati tādāṅgādippahānavasena na paṭinissajjati. Tato eva ca na vinodeti attano cittasantānato na nudati na nīharati. Tathā avinodanato na byantīkaroti na vigatantaṃ karoti. Ātāpī pahitatto yathā tesāṃ antopi nāvasissati antamaso bhaṅgamattampi, evaṃ karoti, ayaṃ pana tathā na karotīti attho. Tathābhūto pana na anabhāvaṃ gameti anu anu abhāvaṃ na gameti. Na pajahati ce, na vinodeti ceti itīādinā ce-saddaṃ yojetvā attho veditabbo.

Evaṃbhūtoti evaṃ kāmavitakkādīhi pāpavitakkehi samaṅgibhūto. Anātāpīti kilesānaṃ ātāpayikassa vīriyassa abhāvena anātāpī. Pāputrāsallakhaṇassa ottappaṇassa abhāvena anottāpī. Satataṃ samitaṃ sabbakālaṃ nirantaraṃ. Kusīto hīnavīriyoti kusalehi dhammehi parihāpayitvā akusalapakkhe kucchitaṃ sīdanato kosajjasamānāgamena ca kusīto, sammappadhānavīriyābhāvena hīnavīriyo vīriyavirahitoti vuccati kathīyati. Tṭhitassāti gamanaṃ upacchinditvā tiṭṭhato. Sayanairiyāpathassa visesato kosajjapakkhikattā yathā taṃsamaṅgino bhāvitattā sambhavanti, taṃ dassetuṃ “jāgarassā”ti vuttaṃ.

Sukkapakkhe tañce bhikkhu nādhivāsetīti āradhāvīriyassapi viharato anādimati saṃsāre cirakālabhāvitattā tathārūpapaccayasamāyoge satisammosena vā kāmavitakkādi uppajjati ce, taṃ bhikkhu attano cittaṃ āropetvā na vāseti,

abbhantare na vāsetīti attho. Anadhivāsento kiṃ karoti? Pajahati chaḍḍeti. Kiṃ kacavaraṃ viya piṭakenāti? Na, apica kho taṃ vinodeti nudati nīharati. Kiṃ balibaddaṃ viya patodenāti? Na, atha kho byantikaroti vigatantaṃ karoti, yathā tesāṃ antopi nāvasissati antamaso bhaṅgamattampi, tathā te karoti. Kathaṃ pana te tathā karoti? Anabhāvaṃ gameti anu anu abhāvaṃ gameti, vikkhambhanappahānena yathā suvikkhambhitā honti, tathā ne karotīti vuttaṃ hoti.

Evambhūtotiādīsu evaṃ kāmavitakkādīnaṃ anadhivāsena suvisuddhāsayo samāno tāya ca āsayasampattiyaṃ tannimittāya ca payogasampattiyaṃ parisuddhasīlo indriyesu guttadvāro bhojane mattaññū satisampajaññaṃ samannāgato jāgariyaṃ anuyutto tadaṅgādivasena kilesānaṃ ātāpanalakkhaṇena vīriyena samannāgatattā ātāpī. Sabbaso pāputrāsena samannāgatattā ottāpī satataṃ rattindivaṃ. Samitaṃ niraṇṇaṃ samathavipassanānuyogavasena catubbidhasammappadhānasiddhiyā āradhaviṇṇaṃ pahitatto. Nibbānaṃ pati pesitacittoti vuccati kathiyatīti attho.

Gāthāsu gehanissitanti ettha gehavāsīhi apariccattattā gehavāsisaṃbhāvattā gehadhammattā vā gehaṃ vuccati vatthukāmo. Atha vā gehappaṭibaddhabhāvato, kilesakāmānaṃ nivāsaṭṭhānabhāvato vā gehāti vuccanti, taṃvatthukattā kāmavitakkādi gehanissitaṃ nāma. Kummaggapaṭipannoti yasmā ariyamaggassa uppathabhāvato abhijjhādayo tadekaṭṭhadhammā ca kummaggo, tasmā kāmavitakkādibahulo kummaggapaṭipanno. Mohaneyyesu mucchitoti mohasaṃvattaniyesu rūpādīsu mucchito sammatto ajjhoppaṇṇo. Sambodhinti ariyamaggañānaṃ. Phuṭṭhanti phusituṃ pattuṃ pāpo so tādiso micchāsaṅkappagocarō puggalo abhabbo, na kadāci taṃ pāpuṇātīti attho.

Vitakkaṃ samayitvānāti yathāvuttaṃ micchāvitakkaṃ paṭisaṅkhānabhāvanābalena vūpasametvā. Vitakkūpasame ratoti navannampi mahāvitaṅkānaṃ accantūpasamabhūte arahatte, nibbāne eva vā ajjhāsayena rato abhirato. Bhabbo soti so yathāvutto sammāpaṭipajjamāno puggalo pubbabhāge samathavipassanābalena sabbavitakke yathārahaṃ tadaṅgādivasena vūpasametvā ṭhito vipassanaṃ ussukkāpetvā maggapaṭipāṭiyaṃ arahattamaggañānaṃsaṅkhātāṃ nibbānaṃsaṅkhātāṃ anuttaraṃ sambodhiṃ phuṭṭhuṃ adhigantuṃ bhabbo arahā. Evamettha pāḷivaṇṇanā veditabbā.

Carasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sīlasuttavaṇṇanā

12. Dutiye sampannasīlāti ettha tividhaṃ sampannaṃ paripuṇṇasamaṅgimadhuravasena. Tattha -

“Sampannaṃ sālakedāraṃ, suvā bhuñjanti kosiya;
Paṭivedemi te brahme, na ne vāretumussahe”ti. -

Idaṃ paripuṇṇasampannaṃ nāma. “Iminā pātimokkhasaṃvarena upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno sampanno samannāgato”ti idaṃ samaṅgisampannaṃ nāma. “Imissā, bhante, mahāpathaviyā heṭṭhimatalaṃ sampannaṃ, seyyathāpi khuddamadhuṃ anīlakaṃ, evamassāda”nti idaṃ madhurasampannaṃ nāma. Idha paripuṇṇasampannavasena atthaṃ dassento “sampannasīlāti paripuṇṇasīlā”ti āha. Samaṅgisampannavasenapi attho yujjatiyeva, tasmā sampannasīlāti paripuṇṇasīlā hutvātipi sīlasamaṅgino hutvātipi evamettha

attho datṭhabbo. Tattha sīlassa anavasesasamādānena akhaṇḍādibhāvappattiyā paripuṇṇasīlā, samādānato paṭṭhāya avicchindanato sīlasamaṅgino. Samādānavato hi accantavirodhidhammānuppattiyā sīlasamaṅgitā veditabbā, cetanādīnaṃ pana sīlanalakkhaṇānaṃ dhammānaṃ pavattilakkhaṇena vattabbameva natthi.

Tattha “paripuṇṇasīlā”ti iminā atthena khattadosavigamena khettapāripūrī viya sīladosavigamena sīlapāripūrī vuttā hoti. Yathā hi khettaṃ bijakhaṇḍaṃ, vappakhaṇḍaṃ, udakakhaṇḍaṃ, ūsakhaṇḍanti catudosasamannāgataṃ aparipūraṃ hoti. Tattha bijakhaṇḍaṃ nāma yattha antarantarā bījāni khaṇḍāni vā pūtīni vā honti, tāni yattha patanti, tattha sassam na uṭṭheti, khettaṃ khaṇḍaṃ hoti, aparipūraṃ hotīti attho. Vappakhaṇḍaṃ nāma yattha akusalo bījāni vapanto antarantarā nipātetī. Evañhi sabbattha sassam na uṭṭheti, khettaṃ khaṇḍaṃ hoti. Udakakhaṇḍaṃ nāma yattha katthaci udakaṃ atibahuṃ vā hoti, na vā hoti. Tatrāpi hi sassāni na uṭṭhenti, khettaṃ khaṇḍaṃ hoti. Ūsakhaṇḍaṃ nāma yattha kassako kismiñci padese naṅgalena bhūmiṃ cattāro pañca vāre kasanto atigambhīraṃ karoti, tato ūsaṃ uppajjati. Tatrāpi hi sassam na uṭṭheti, khettaṃ khaṇḍaṃ hoti, tādisañca khettaṃ na mahapphalaṃ hoti na mahānisaṃsaṃ. Tatrāpi bahumpi vapitvā appaṃ labhati. Imesaṃ pana catunnaṃ dosānaṃ vigamā khettaṃ paripuṇṇaṃ hoti, tādisañca khettaṃ mahapphalaṃ hoti mahānisaṃsaṃ. Evameva khaṇḍaṃ, chiddaṃ, sabalaṃ, kammāsanti catudosasamannāgataṃ sīlaṃ aparipūraṃ hoti, tādisañca sīlaṃ na mahapphalaṃ hoti na mahānisaṃsaṃ. Imesaṃ pana catunnaṃ dosānaṃ vigamā sīlaṃ paripuṇṇaṃ hoti, tādisañca sīlaṃ mahapphalaṃ hoti mahānisaṃsaṃ.

“Sīlasamaṅgino”ti iminā panatthena sīlena samaṅgibhūtā samodhānagatā samannāgatā hutvā viharathāti idameva vuttaṃ hoti. Tattha dvīhi kāraṇehi sampannasīlatā hoti sīlavipattiyā ādīnavadassanena, sīlasampattiyā ca ānisaṃsadassanena. Tadubhayampi visuddhimagge vitthāritaṃ. Tattha “sampannasīlāti ettāvatā ca kira bhagavā catupārisuddhisīlaṃ uddisitvā ‘pātimokkhasaṃvarasaṃvutā’ti iminā tattha jeṭṭhakasīlaṃ vitthāretvā dasseti”ti divāvihāravāsī sumatthero āha. Antevāsiko panassa tepiṭakacūḷānāgatthero āha - “ubhayatthāpi pātimokkhasaṃvaro bhagavatā vutto, pātimokkhasaṃvaroyeva hi sīlaṃ, itarāni pana tīṇi sīlanti vuttaṭṭhānaṃ nāma atthī”ti vatvā taṃ ananujānanto āha - “indriyasaṃvaro nāma chadvārarakkhāmattakameva, ājīvapārisuddhi dhammena samena paccayuppattimattakaṃ, paccayanissitaṃ paṭiladdhapaccaye idamatthanti paccavekkhitvā paribhuñjanamattakaṃ. Nippariyāyena pātimokkhasaṃvarova sīlaṃ. Yassa so bhinno, ayaṃ chinnaśīso viya puriso hatthapāde, sesāni rakkhissatīti na vattabbo. Yassa pana so arogo, ayaṃ acchinnaśīso viya puriso jīvitaṃ, sesāni puna pākatikāni katvā rakkhituṃ sakkoti. Tasmā ‘sampannasīlā’ti iminā pātimokkhasaṃvaram uddisitvā ‘sampannapātimokkhā’ti tasseeva vevacanaṃ vatvā taṃ vitthāretvā dassento ‘pātimokkhasaṃvarasaṃvutā’tiādīmāhā’ti.

Pātimokkhasaṃvarasīlena saṃvutāti yo naṃ pāti rakkhati, taṃ mokkheti moceti āpāyikādīhi dukkhehīti pātimokkhanti laddhanāmena sikkhāpadasīlena pihitakāyavacīdvārā. Evaṃbhūtā ca tena upetā samannāgatā nāma hontīti āha “upetā hutvā”ti. Ācārena ca gocarena ca sampannāti kāyikavācasikaavītikamasasāṅkhātena ācārena, na-vesiyagocarātādisaṅkhātena gocarena ca sampannā, sampannaācāragocarāti attho. Aṇupamāṇesūti atiparittakesu anāpattigamanīyesu. Dukkaṭṭadubbhāsitamattesūti apare. Dosesūti

gārayhesu akusaladhammesu. Bhayato dassanasīlāti paramāṇumattampi vajjaṃ sineruppaṃ māṇaṃ viya katvā bhāyanasīlā. Sabbasikkhākoṭṭhāsesūti mūlapaññattianupaññattisabbatthapaññattipadesapaññattiādibhedesu. Taṃ taṃ samādātabbaṃ samādāyāti yaṃ kiñci sikkhākoṭṭhāsesu mūlapaññattiādibhedesu sikkhitabbaṃ paṭipajjitabbaṃ pūritabbaṃ kāyikaṃ vācasikaṃ vā sīlaṃ, taṃ sabbam sammā ādāya, sammadeva sakkaccaṃ sabbaso ca ādiyitvāti attho.

Udayaṃ passanto pañcavīsati lakkhaṇāni passatīti “avijjāsamudayā rūpasamudayoti paccayasamudayaṭṭhena rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Taṇhāsamudayā...pe... kammāsamudayā...pe... āhārasamudayā rūpasamudayoti paccayasamudayaṭṭhena rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Nibbattilakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Rūpakkhandhassa udayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passati. Tathā avijjāsamudayā vedanāsamudayoti paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati. Taṇhāsamudayā...pe... kammāsamudayā...pe... phassasamudayā vedanāsamudayoti paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati. Nibbattilakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa udayaṃ passati. Vedanākkhandhassa udayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passatī”tiādinā nayena ekekaṃ khandhe pañca pañca katvā vuttāni pañcavīsati udayalakkhaṇāni passati.

Vayaṃ passanto pañcavīsati lakkhaṇāni passatīti “avijjānirodhā rūpanirodhoti paccayanirodhaṭṭhena rūpakkhandhassa vayaṃ passati. Taṇhānirodhā...pe... kammanirodhā...pe... āhāranirodhā rūpanirodhoti paccayanirodhaṭṭhena rūpakkhandhassa vayaṃ passati. Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa vayaṃ passati. Rūpakkhandhassa vayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passati. Avijjānirodhā...pe... taṇhānirodhā...pe... phassanirodhā vedanānirodhoti paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṃ passati. Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa vayaṃ passatī. Vedanākkhandhassa vayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passatī”tiādinā nayena ekekaṃ khandhe pañca pañca katvā vuttāni pañcavīsati vāyalakkhaṇāni passati. Pesitattoti nibbānaṃ pati pesitacitto. Kathayanti tathāvidhaṃ bhikkhuṃ buddhādayo ariyā ācikkhanti.

Yataṃ careti vāyamamāno careyya, caṅkamanādivasena gamanaṃ kappentopi “anuppannaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya chandaṃ janeti vāyamati”tiādinā nayena vuttappadhānavīriyaṃ karonto ghaṭento vāyamanto yathā akusaladhammā pahīyanti, kusalaḍḍhammā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti, evaṃ gamanaṃ kappeyyāti attho. Esa nayo sesesupi. Yatamevaṃ pasārayeti etaṃ pasāretabbaṃ hatthapādādiṃ yataṃ yatamāno yathāvuttavīriyasamaṅgī hutvā pasāreyya, sabbattha padhānaṃ na jaheyyāti adhippāyo.

Idāni yathā paṭipajjanto yataṃ yatanto nāma hoti, taṃ paṭipadaṃ dassetuṃ “uddha”ntiādi vuttaṃ. Tattha uddhanti upari. Tiriyaṃ parito, puratthimadisādivasena samantato disābhāgesūti attho. Apācīnanti heṭṭhā. Yāvatā jagato gatīti yattakā sattaśāṅkhārābhedaṃ lokassa pavatti, tattha sabbatthāti attho. Ettāvataṃ anavasesatā sammasanañāṇassa visayaṃ saṅgahetvā dasseti. Samavekkhitāti samā hetunā ñāyena avekkhitā, aniccādivasena vipassitāti vuttaṃ hoti. Dhammānanti sattaśāṅkhānaṃ. Khandhānanti rūpādīnaṃ pañcannaṃ khandhānaṃ. Udayabbayaṃ udayaṃ vāyaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti - upari tiriyaṃ adhoti tidhā saṅgahite sabbasmaṃ loke atītādibhedabhinnānaṃ pañcupādānakkhandhasaṅkhātānaṃ sabbesaṃ rūpārūpadhammānaṃ aniccādisammasanādhigatena udayabbayañāṇena

pañcavīsatiyā ākārehi udayaṃ, pañcavīsatiyā ākārehi vayaṃ samavekkhitā samanupassitā bhaveyyāti.

Cetosamathasāmīcinti cittasaṃkilesānaṃ accantavūpasamanato cetosamathasaṅkhātassa ariyamaggassa anucchavikaṃ paṭipadāññāḍassanavisuddhiṃ. Sikkhamānanti paṭipajjamānaṃ bhāventaṃ ñāṇaparamparā nibbattentaṃ. Sadāti sabbakālaṃ rattiñceva divā ca. Satanti catusampajaññasamannāgatāya satiyā satokārī. Evampettha gāthāvaṇṇanā daṭṭhabbā. Sesamettha suviññeyyameva.

Sīlasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Padhānasuttavaṇṇanā

13. Tatiye uttamavīriyānīti seṭṭhavīriyāni viṣiṭṭhassa atthassa sādhanato. Māro dhiyyati etthāti māradheyyaṃ, kilesamārassa pavattiṭṭhānabhūtaṃ, taṃ tebhūmakavaṭṭanti āha “tebhūmakavaṭṭasaṅkhātāṃ māradheyya”nti. Jātimaraṇato jātaṃ bhayaṃ jātimaraṇabhayaṃ, jātimaraṇameva vā bhaya hetuto bhayanti jātimaraṇabhayaṃ. Tenāha “jātiñca maraṇaṇca...pe... bhayassā”ti sesaṃ uttānameva.

Padhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Saṃvarasuttavaṇṇanā

14. Catutthe saṃvarādīnaṃ sādhanavasena padahati etehīti padhānāni. Saṃvarantassa uppannavīriyanti yathā abhijjhādayo na uppajjanti, evaṃ satiyā upaṭṭhāne cakkhādīnaṃ pidahane analasassa uppannavīriyaṃ. Pajahantassāti vinodentassa. Uppannavīriyanti tasseeva pahānassa sādhanavasena pavattavīriyaṃ. Bhāventassa uppannavīriyanti etthāpi eeva nayo. Samādhinimittanti samādhi eva. Purimuppannasamādhi hi parato uppajjanakasamādhissa kāraṇaṃ hotīti “samādhinimitta”nti vuttaṃ.

Upadhivivekattāti khandhūpadhiādiupadhīhi vivittattā vinissaṭṭattā. Taṃ āgammāti taṃ nibbānaṃ maggena adhigama hetu. Rāgādayo virajjanti ettha, etenāti virāgo. Evaṃ nirodhopi daṭṭhabbo. Yasmā idha bojjhaṅgamissakavasena icchitā, tasmā “ārammaṇavasena vā adhigantabbavasena vā”ti vuttaṃ. Tattha adhigantabbavasena tanninnatāvasena. Vossaggapariṇāminti vossaggavasena pariṇāmitaṃ pariccajanavasena ceva pakkhandanavasena ca pariṇāmanasīlaṃ. Tenāha “dve vossaggā”tiādi. Khandhānaṃ pariccajanaṃ nāma tappaṭibaddhakilesappahānavasena yenākārena vipassanā kilese pajahati, tenevākārena tannimittakkhandhe ca pajahatīti vattabbataṃ arahatīti āha “vipassanā...pe... pariccajati”ti. Yasmā vipassanā vuṭṭhānagāminibhāvaṃ pāpuṇantī ninnapoṇapabbhārabhāvena ekaṃsato nibbānaṃ pakkhandatīti vattabbataṃ labhati, maggo ca samucchedavasena kilese khandhe ca rāgaṃ pariccajati, tasmā yathākkamaṃ vipassanāmaggānaṃ vasena pakkhandanapariccāgavossaggā veditabbā. Vosaggaṭṭhāyāti pariccāgavossaggaṭṭhāya ceva pakkhandanavossaggaṭṭhāya ca. Pariṇamatīti pariccajati. Taṃ pana pariṇāmanaṃ vuṭṭhānagāminibhāvappattiyā ceva ariyamaggabhāvappattiyā ca icchitanti āha “vipassanābhāvañca maggabhāvañca pāpuṇātī”ti. Sesapadesūti “dhammavicayasambojjhaṅgaṃ bhāvetī”tiādīsu sesasambojjhaṅgakoṭṭhāsesu.

Bhaddakanti abhaddakānaṃ nīvaraṇādīpāpadhammānaṃ vikkhambhanena rāgavigamanena ekantahitattā dullabhata ca bhaddakaṃ sundaraṃ. Na hi aññaṃ samādhinimittaṃ evaṃ dullabhaṃ rāgassa ujuvipaccanīkabhūtaṃ atthi. Anurakkhatīti ettha anurakkhanā nāma adhigatasamādhito yathā parihāni na hoti, evaṃ paṭipattisāsana-tappaṭipakkhavigamanenāti āha “samādhī”tiādi. Atthikasaññādikāti atthikajjhānādikā. Saññāsīsenā hi jhānaṃ vadati. Sesamettha uttānameva.

Samvarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Paññattisuttavaṇṇanā

15. Pañcame attabhāvo etesaṃ atthīti attabhāvino, tesaṃ attabhāvīnaṃ. Tenāha “attabhāvavantāna”nti. Yāva chattiṃsāya indānaṃ āyuppaṃānaṃ, tāva paṇīte kāme paribhuñjīti mandhātūrājā kira ekadivaṃ attano pariṇāyakarataṃ pucchi - “atthi nu kho manussalokato ramaṇīyatarāṃ ṭhāna”nti. Kasmā deva evaṃ bhaṇasi, kiṃ na passasi candimasūriyānaṃ ānubhāvaṃ, nanu etesaṃ ṭhānaṃ ito ramaṇīyataranti? Rājā cakkaratanaṃ purakkhatvā tattha agamāsi.

Cattāro mahārājāno “mandhātumahārājā āgato”ti sutvā “tāvamahiddhiko mahārājā na sakkā yuddhena paṭibāhita”nti sakarajjaṃ niyyātesuṃ. So taṃ gahetvā puna pucchi - “atthi nu kho ito ramaṇīyatarāṃ ṭhāna”nti. Athassa tāvatīṃsabhavanaṃ kathayīsu. “Tāvatīṃsabhavanaṃ, deva, ramaṇīyaṃ, tattha sakkassa devarañño ime cattāro mahārājāno pāricārīkā dovārīkabhūmiyaṃ tiṭṭhanti. Sakko devarājā mahiddhiko mahānubhāvo. Tassimāni upabhogaṭṭhānāni - yojanasahassubbedho vejayantapāsādo, pañcayojanasatubbedhā sudhammadevasabhā, diyaḍḍhayaojanasatiko vejayantaratho, tathā erāvaṇo hatthī, dibbarukkhasahassappaṭimaṇḍitaṃ nandanavanaṃ, cittalatāvanaṃ, phārusakavanaṃ, yojanasatubbedho pāricchattako koviḷāro, tassa heṭṭhā satṭhiyojanāyāmā paññāsayaohanavittārā pañcadasayaohanubbedhā jayasumanapupphavaṇṇā paṇḍukambalasilā, yassā mudutāya sakkassa nisīdato upaḍḍhakāyo anuppavisatī”ti.

Taṃ sutvā rājā tattha gantukāmo cakkaratanaṃ abbhukkiri. Taṃ ākāse utṭhahi saddhiṃ caturaṅginīyā senāya. Atha dvinnāṃ devalokānaṃ vemajjhato cakkaratanaṃ otarivā pathaviyā āsanne ṭhāne atṭhāsi saddhiṃ pariṇāyakaratanappamukhāya caturaṅginīyā senāya. Rājā ekakova attano ānubhāvena tāvatīṃsabhavanaṃ agamāsi. Sakko “mandhātā āgato”ti sutvā tassa paccuggamaṃ katvā “svāgataṃ, mahārāja, sakaṃ, te mahārāja, anusāsa mahārājā”ti vatvā saddhiṃ nātakehi rajjaṃ dve bhāge katvā ekaṃ bhāgamadāsi. Rañño tāvatīṃsabhavane patiṭṭhitamattasseva manussagandhasarīranissandādimanussabhāvo vigacchi, devaloke pavattivipākādāyino aparapariyāyavedanīyassa kammaṃ katokāsattā sabbadā soḷasavassuddesikatāmālāmilāyanādidevabhāvo pāturahosi. Tassa sakkena saddhiṃ paṇḍukambalasilāya nisinnassa akkhinimisanamattena nānattaṃ paññāyati. Taṃ asallakkhenta devā sakkassa ca tassa ca nānatte muyhanti. So tattha dibbasampattiṃ anubhavamāno tadā manussānaṃ asaṅkhyeyyāyukatāya yāva chattiṃsa sakkā upapajjitvā cutā, tāva sakkarajjaṃ karetvā “kiṃ me iminā upaḍḍharajjena”ti atitto kāmehi tato cavitvā attano uyyāne patito manussaloke utukakkhalatāya vātātapena phusitagatto kālamakāsi. Tena vuttaṃ “devaloke pana yāva chattiṃsāya indānaṃ āyuppaṃānaṃ, tāva paṇīte kāme paribhuñjī”ti.

6. Sokhummasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe sukhumalakkhaṇappaṭivijjhanakānīti aniccādisukhumalakkhaṇānaṃ paṭivijjhanakāni. Sukhumalakkhaṇapariggāhakaññānenāti sukhumalakkhaṇapariggāhakena ñāṇena. Parato jānitvāti avasavattanena aññato jānitvā. Saṅkhārā hi “mā bhijjimsū”ti icchitāpi bhijjanteva, tasmā te avasavattitāya pare nāma. Sā ca nesaṃ paratā aniccadassane pākaṭā hotīti vuttaṃ “iminā hi padena aniccānupassanā kathitā”ti. Sesam uttānameva.

Sokhummasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7-10. Paṭhamaagatisuttādivaṇṇanā

17-20. Sattame chandāgatinti ettha sandhivasena saralopoti dassento āha “chandena agatī”nti. Chandāti hetumhi nissakkavacananti āha “chandena”ti, pemenāti attho. Chandasaddo hettha taṇhāpariyāyo, akusalacchandapariyāyo vā. Sesesūti “dosāgatiṃ gacchatī”tiādīsu.

Ettha ca yo “ayaṃ me mittoti vā, sandiṭṭhoti vā, ñātakoti vā, lañcaṃ vā pana me detī”ti chandavasena assāmikaṃ sāmikaṃ karoti, ayaṃ chandena akattabbaṃ karoti nāma. Yo “ayaṃ me verī”ti cirakālānubaddhaveravasena vā, taṅkhaṇuppannakodhavasena vā sāmikaṃ assāmikaṃ karoti, ayaṃ dosena akattabbaṃ karoti nāma. Yo pana mandattā momūhattā yaṃ vā taṃ vā ayuttaṃ akāraṇaṃ vatvā assāmikaṃ sāmikaṃ karoti, ayaṃ mohena akattabbaṃ karoti nāma. Yo pana “ayaṃ rājavallabhoti vā visame corādi ke visamāni vā kāyaduccaritādīni samādāya vattanena visamanissito vā, anattampi me kareyyā”ti bhīto assāmikaṃ sāmikaṃ karoti, ayaṃ bhayena akattabbaṃ karoti nāma.

Yo pana kiñci bhājento “ayaṃ me sandiṭṭho vā sambhatto vā”ti pemavasena atirekaṃ deti, “ayaṃ me verī”ti dosavasena ūnakaṃ deti, yo muyhanto dinnādinnaṃ ajānamāno kassaci ūnaṃ, kassaci adhikaṃ deti, “ayaṃ imasmiṃ adīyamāne mayhaṃ anattampi kareyyā”ti sīto kassaci atirekaṃ deti, so catubbidhopi yathānukkamena chandāgatiādīni gacchanto akattabbaṃ karoti nāma.

Nihīyati tassa yasoti tassa agatigāmino kittiyasopi parivārayasopi nihīyati parihāyati. Yassati tena kittiyatīti hi yaso, kitti thutighoso. Yassati tena purecarānucarabhāvena parivārayatīti yaso, parivāro. Aṭṭhamanavamadasamāni uttānatthāneva.

Caravaggo dutiyo.

3. Uruvelavaggo

1. Paṭhamauruvelasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame mahāvelā viya mahāvelā, vipulavālikapuñjatāya mahanto velātaṭo viyāti attho. Tenāha “mahāvālikarāsīti attho”ti. Uru, maru, sikatā, vālukā, vaṇṇu, vālikāti ime saddā samānatthā, byañjanaṃ nāma. Tenāha “urūti vālikā vuccatī”ti.

Najjāti nadati saddāyatīti nadī, tassā najjā, nadiyā ninnagāyāti attho. Nerañjarāyāti “nelañjalāyā”ti vattabbe la-kārassa ra-kāraṃ katvā “nerañjarāyā”ti vuttaṃ, kaddamasevālapaṇakādidosarahitasalilāyāti attho. Keci “nīlaṃ-jalāyāti vattabbe nerañjarāyā”ti vadanti. Nānameva vā etaṃ tassā nadiyāti veditabbaṃ. Tassā nadiyā tīre yattha bhagavā vihāsi, taṃ dassetuṃ “ajapālanigrodhe”ti vuttaṃ. Kasmā panāyaṃ ajapālanigrodho nāma jātoti āha “tassā”tiādi. Keci pana “yasmā tattha vede sajjhāyituṃ asamatthā mahallakabrāhmaṇā pākāraparikkhepayuttāni nivesanāni katvā sabbe vasimsu, tasmāssa ajapālanigrodhoti nāmaṃ jāta”nti vadanti. Tatrāyaṃ vacanatto - na japantīti ajapā, mantānaṃ anajjhāyakāti attho. Ajapālanti ādiyanti nivāsaṃ etthāti ajapālotti. Apare pana vadanti “yasmā majjhanhikasamaye antopaviṭṭhe aje attano chāyāya pāleti rakkhati, tasmā ‘ajapālo’tissa nāmaṃ ruḷha”nti. Sabbathāpi nāmametaṃ tassa rukkhassa.

Paṭhamābhisambuddhoti paṭhamamā abhisambuddho, anunāsikalopenāyaṃ niddeso. Tenevāha “sambuddho hutvā paṭhamamevā”ti. Paṭhamanti ca bhāvanapūṃsakaniddeso, tasmā abhisambuddho hutvā paṭhamamā ajapālanigrodhe viharāmīti evamettha sambandho veditabbo. Ayaṃ vitakkoti ayaṃ “kinnu khvāhaṃ...pe... vihareyya”nti evaṃ pavattavitakko. Hatthī ca vānaro ca tittiro ca hatthivānaratittirā.

Ye vuddhamapacāyantīti jātivuddho, vayovuddho, guṇavuddhoti tayo vuddhā. Tesu jātisampanno jātivuddho nāma, vaye ṭhito vayovuddho nāma, guṇasampanno guṇavuddho nāma. Tesu guṇasampanno vayovuddho imasmiṃ ṭhāne vuddhoti adhippeto. Apacāyantīti jeṭṭhāpacāyikākammena pūjenti. Dhammassa kovidāti jeṭṭhāpacāyanadhammassa kovidā kusalā. Diṭṭheva dhammeti imasmiṃyeva attabhāve. Pāsaṃsāti pasasārahā. Samparāye ca sugatīti samparetabbe imaṃ lokaṃ hitvā gantabbe paralokepi tesam sugatiyeva. Ayaṃ panettha piṇḍatto - khattiyā vā hontu brāhmaṇā vā vessā vā suddā vā gahaṭṭhā vā pabbajitā vā tiracchānagatā vā, ye keci sattā jeṭṭhāpacitikammena sīlādiguṇasampannānaṃ vayovuddhānaṃ apacitiṃ karonti, te imasmiṃca attabhāve jeṭṭhāpacitikārakāti pasasam vaṇṇanaṃ thomanam labhanti, kāyassa ca bheda sagge nibbantantīti.

Aññasminti parasmim. Attā na hotīti añño, paro. So panettha na yo koci adhippeto, atha kho garuṭṭhāniyo. Tenāha “kañci garuṭṭhāne aṭṭhapetvā”ti. Patissati garuno āṇaṃ sampaṭicchati patisso, na patisso appatisso, patissayarahito, garupassayahitoti attho.

Sadevaketi avayavena viggaho samudāyo samāsatto. Sadevakaggahaṇena pañcakāmāvacaradevaggahaṇaṃ pārisesañāyena itaresaṃ padantarehi saṅgahitattā. Samārakaggahaṇena chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇaṃ paccāsattiñāyena. Tattha hi māro jāto tannivāsī ca hoti. Sabrahmakavacanena brahmakāyikādibrahmaggaṇaṃ paccāsattiñāyeneva. Sassamaṇabrāhmaṇiyyā pajāyāti sāsanassa paccatthikasamaṇabrāhmaṇaggahaṇaṃ. Nidassanamattañcetaṃ apaccatthikānaṃ asamitābāhitapāpānañca samaṇabrāhmaṇānaṃ teneva vacanena gahitattā. Kāmaṃ “sadevake”tiādivisesanānaṃ vasena sattavisayo lokasaddoti viññāyati tulyayogavisayattā tesam, “salomako sapakkhako”tiādīsu pana atulyayoge ayaṃ samāso labbhatīti byabhicāradassanato pajāgahaṇanti pajāvacanena sattalokaggahaṇaṃ.

Devabhāvasāmaññaena mārabrahmesu gahitesupi itarehi tesam
 labbhamānavisesadassanattam visum gahaṇanti dassento “māro nāmā”tiādimāha.
 Māro brahmānampi vicakkhukammāya pahotīti āha “sabbesa”nti. Uparīti uparibhāge.
 Brahmāti dasasahassibrahmānaṃ sandhāyāha. Tathā cāha “dasahi aṅgulīhī”tiādi.
 Idha dīghanikāyādayo viya bāhirakānampi ganthanikāyo labbhatīti āha
 “ekanikāyādivasenā”ti. Vatthuvijjādīti ādi-saddena vijjāṭṭhānāni saṅgayhanti.
 Yathāsakaṃ kammakilesehi pajātattā nibbattattā pajā, sattanikāyo, tassā pajāya.
 Sadevamanussāyāti vā iminā sammutidevaggahaṇaṃ
 tadavasiṭṭhamanussalokaggahaṇaṃca daṭṭhabbaṃ.

Evam bhāgaso lokaṃ gahetvā yojanaṃ dassetvā idāni abhāgaso lokaṃ gahetvā
 yojanaṃ dassetuṃ “apicetthā”tiādi vuttaṃ. Lokavasena vuttāni “lokīyanti ettha
 kammaṃ kammaphalāni”ti katvā. Pajāvasena “hetupaccayehi pajātā”ti katvā.
 Sīlasampannataranti ettha paripuṇṇasampannatā adhippetā “sampannaṃ
 sālīkedāra”ntiādisu viya. Tenāha “adhikataranti attho”ti. Paripuṇṇaṃhi adhikataranti
 vattuṃ arahati. Kāraṇanti yuttiṃ. Atthanti aviparītattam. Vaḍḍhinti
 ativaḍḍhinimittam.

Iminā vacanenāti imasmiṃ sutte anantaram vuttavacanena. Na kevalaṃ imināva,
 suttantarampi ānetvā paṭibāhitabboti dassento “na me ācariyo atthī”tiādimāha.
 Tattha na me ācariyo atthīti lokuttaradhamme mayhaṃ ācariyo nāma natthi. Kiñcāpi
 lokiyadhammānampi yādiso lokanāthassa adhigamo, na tādiso adhigamo parūpadeso
 atthi. Lokuttaradhamme panassa lesopi natthi. Natthi me paṭipuggaloti mayhaṃ
 sīlādīhi guṇehi paṭinidhibhūto puggalo nāma natthi. Saranti karaṇe etaṃ
 paccattavacananti āha “sarantenā”ti, saranti vā saraṇahetu cāti attho.

Yatoti bhummatthe tosaddoti āha “yasmiṃ kāle”ti. Rattiyo jānantīti rattaññū, attano
 pabbajitadivasato paṭṭhāya bahū rattiyo jānanti, cirapabbajitāti vuttaṃ hoti.
 Rattaññūnaṃ mahantabhāvo rattaññumahantaṃ. Bhāvappadhāno esa niddeso.
 “Rattaññumahatta”nti vā pāṭho. Esa nayo sesesupi. Theranavamajjhimānaṃ vasena
 vipulabhāvo vepullamahantaṃ. Sikkhattayasaṅgahitassa sāsanabrahmacariyassa
 jhānābhīññādivasena vipulabhāvo brahmacariyamahantaṃ. Visiṭṭhassa
 paccayalābhassa vipulabhāvo lābhaggamahantaṃ. Catubbidhena mahantenāti
 catubbidhena mahantabhāvena. Mahāpajāpatiyā dussayugadānakāleti bhagavato
 saṅghe gāravassa pākaṭakāladassanamattaṃ. Na hi bhagavā tato pubbe saṅghe
 gāravarahito vihāsi.

Paṭhamauruvelasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyauruvelasuttavaṇṇanā

22. Dutīye huhuṃkajātikenāti so kira diṭṭhamaṅgaliko mānavasena kodhavasena ca
 “huhu”nti karonto vicarati, tasmā huhuṃkajātikoti vuccati. “Huhukkajātiko”tipi
 paṭhanti, tena saddhiṃ āgatāti attho. Jarājiṇṇāti jarāya
 khaṇḍadantapalitakesādibhāvaṃ āpāditā. Vayovuddhāti aṅgapaccaṅgānaṃ
 vuddhimariyādappattā. Jātimahallakāti upapattiyā mahallakabhāvena samannāgatā.
 Mahattaṃ lanti gaṇhantīti mahallakā, jātiyā mahallakā, na vibhavādināti
 jātimahallakā. Vayoanuppattāti pacchimavayaṃ sampattā, pacchimavayo nāma
 vassasatassa pacchimo tatiyo bhāgo. Jiṇṇāti vā porāṇā, cirakālappavattakulanvayāti
 vuttaṃ hoti. Vuddhāti sīlācārādiguṇavuddhiyuttā. Mahallakāti vibhavamahantatāya

samannāgatā. Mahaddhanāti mahābhogā. Addhagatāti maggappaṭiṭṭhānā
brāhmaṇānaṃ vatacariyādimariyādaṃ avītikkamma caramānā. Vayoanuppattāti
jātivuddhabhāvaṃ antimavayaṃ anuppattā. Sutaṃ netanti ettha sutaṃ no etanti
padacchedo. Noti ca karaṇatthe sāmivacanaṃ. Tenāha “amhehi suta”nti.

Akāleti ayuttakāle. Asabhāvaṃ vadatīti yaṃ natthi, taṃ vadati. Anattaṃ vadatīti
akāraṇanissitaṃ vadati. Akāraṇanissitanti ca nipphalanti attho. Phalañhi
kāraṇanissitaṃ. Akāraṇanissitatā ca tadavinābhāvato akāraṇe nissitaṃ, nipphalaṃ
samphanti vuttaṃ hoti. Avinayaṃ vadatīti na saṃvaravinayappaṭisaṃyuttaṃ vadati,
attano suṇantassa ca na saṃvaravinayāvahaṃ vadatīti vuttaṃ hoti. Na hadaye
nidhetabbayuttakanti ahitasamhitattā cittaṃ anuppavesetvā nidhetuṃ ayuttaṃ.
Kathetuṃ ayuttakālenāti dhammaṃ kathentena yo attho yasmiṃ kāle vattabbo, tato
pubbe pacchā ca tassa akālo, tasmīṃ ayuttakāle vattā. Apadesarahitanti
suttāpadesarahitaṃ. Sāpadesaṃ sakāraṇaṃ katvā na kathetīti “bhagavatā asuke
sutte evaṃ vutta”nti evaṃ sāpadesaṃ kāraṇasahitaṃ katvā na katheti.

Pariyantarahitanti paricchedarahitaṃ, suttaṃ vā jātakaṃ vā nikkhipitvā tassa
anuyogaṃ upamaṃ vā vatthuṃ vā āharitvā yaṃ suttaṃ jātakaṃ vā nikkhipitaṃ,
tassa sarīrabhūtaṃ kathaṃ anāmasitvā bāhirakathaṃyeva katheti, nikkhittaṃ
nikkhittamattameva hoti, “suttaṃ nu kho katheti jātakaṃ nu kho, nāssa antaṃ vā
koṭiṃ vā passāmā”ti vattabbataṃ āpajjati. Yathā vaṭarukkhasākhānaṃ
gatagataṭṭhāne pāroha otaṇti, otiṇṇo-tiṇṇaṭṭhāne viruḷhiṃ āpajjitvā puna
vaḍḍhantiyeva, evaṃ aḍḍhayaṇanampi yoṇanampi gacchatiyeva. Gacchante
gacchante pana mūlarukkho vinassati, anujātapārohamūlāniyeva tiṭṭhanti, evaṃ
ayampi nigrodhadhammakathiko nāma hoti. Nikkhittaṃ nikkhittameva katvā
passeneva pariharanto gacchati. Yo pana bahumpi bhaṇanto “etadatthamidaṃ
vutta”nti nikkhittasuttato aññampi anuyogūpamāvatthivasena tadupayogīnaṃ
āharitvā āharitvā jānāpetuṃ sakkoti, tathārūpassa dhammakathikassa bahumpi
kathetuṃ vaṭṭati. Na lokiya lokuttaraatthanissitanti attano paresaṇca na
lokiya lokuttarahitāvahaṃ.

Pakaṭṭhānaṃ ukkaṭṭhānaṃ sīlādiatthānaṃ bodhanato sabhāvaniruttivasena ca
buddhādīhi bhāsītattā pakaṭṭhānaṃ vacanappabandhānaṃ ālīti pāḷi,
pariyattidhammo. Purimassa atthassa pacchimena atthena anusandhānaṃ
anusandhi, atthamukhena pana pāḷippadesānampi anusandhi hotiyeva. Svāyaṃ
anusandhi pucchānusandhiajjhāsayaṇanusandhiyathānusandhiādivasena catubbidho,
taṃtaṃdesanānaṃ pana pubbāparapāḷivasena anusandhivasena pubbāparavasenāti
paccekaṃ yojetabbaṃ. Uggahitanti byañjanaṃ atthaso ca uddhaṃ uddhaṃ gahitaṃ,
pariyāpuṇanavasena ceva paripucchāvasena ca hadayena gahitanti attho.
Vaṭṭadukkhānissaraṇatthikehi sotabbato sutaṃ, pariyattidhammo. Taṃ dhāretīti
sutadharo. Yo hi sutadharo, sutaṃ tasmīṃ patiṭṭhitaṃ hoti suppatiṭṭhitaṃ arogikaṃ,
tasmā vuttaṃ “sutassa ādhārabhūto”ti. Tenāha “yassa hī”tiādi. Ekaṃ padaṃ
ekakkhāraṃ avinaṭṭhaṃ hutvā sannicīyatīti sannicayo, sutaṃ sannicayo etasminti
sutasannicayo. Ajjhosāyāti anuppavisitvā. Tiṭṭhatīti na sammussati.

Paguṇāti vācuggatā. Niccalikanti aviparivattaṃ. Saṃsanditvāti aññehi saṃsanditvā.
Samanuggāhitvāti paripucchāvasena atthaṃ ogāhitvā. Pabandhassa
vicchedābhāvato gaṅgāsotasadisāṃ. “Bhavaṅgasotasadisā”nti vā pāṭho, akittimaṃ
sukhappavattīti attho. Sutte kadesassa suttamattassa ca vacasā paricayo idha
nādhippeto, vaggādivasena pana adhippetoti āha “suttadasaka...pe... sajjhāyitā”ti,

“dasasuttāni gatāni, dasavaggāni gatāni”tiādinā sallakkhetvā vācāya sajjhāyitāti attho. Manasā anu anu pekkhitā bhāgasō nijjhāyitā cintitā manasānupekkhitā. Rūpagataṃ viya paññāyatīti rūpagataṃ viya cakkhussa vibhūtaṃ hutvā paññāyati. Suppaṭividdhāti nijjaṭaṃ niggumbaṃ katvā suṭṭhu yāthāvato paṭividdhā.

Adhikaṃ cetoti abhiceto, upacārajjhānacittaṃ. Tassa pana adhikatā pākatikakāmāvacaracittehi sundaratāya, sā paṭipakkhato suddhiyāti āha “abhikkantaṃ visuddhaṃ citta”nti. Adhicittanti samādhimāha. Sopi upacārasamādhi daṭṭhabbo. Vivekajaṃ pītisukhaṃ, samādhijaṃ pītisukhaṃ, apītiyaṃ kāyasukhaṃ, satipārisuddhijaṃ ñānasukhanti catubbidhampi jhānasukhaṃ paṭipakkhato nikkhantataṃ upādāya nekkhammasukhanti vuccatīti āha “nekkhammasukhaṃ vindatī”ti. Icchiticchitakkhaṇe samāpajjituṃ samatthoti iminā tesu jhānesu samāpajjanavasābhāvamāha. Nikāmalābhīti pana vacanato āvajjanādhīṭṭhānapaccavekkhaṇavasiyopi vuttā evāti veditabbā. Sukheneva paccanīkadhamme vikkhambhetvāti etena tesaṃ jhānānaṃ sukhappaṭipadataṃ khippābhiññatāñca dasseti.

Vipulānanti vepullaṃ pāpitānaṃ jhānānaṃ. Vipulatā nāma subhāvitabhāvena ciratarappavattiyā, sā ca paricchedānurūpāva icchitabbāti “vipulāna”nti vatvā “yathāparicchedena vuṭṭhātuṃ samatthoti vuttaṃ hotī”ti āha. Paricchedakālañhi appatvāva vuṭṭhahanto akasiralābhī na hoti yāvadicchitaṃ pavattetuṃ asamatthattā. Idāni yathāvutte samāpajjanādivasābhāve byatirekavasena vibhāvetuṃ “ekacco hi”tiādi vuttaṃ. Tathā lābhīyeva hotīti idaṃ paṭiladdhamattassa jhānassa vasena vuttaṃ. Tathāti icchiticchitakkhaṇe. Pāripanthiketi vasābhāvassa paccanīkadhamme. Jhānādhigamassa pana paccanīkadhammā pageva vikkhambhitā, aññathā jhānādhigamo eva na siyā. Kicchena vikkhambhetīti kicchena visodheti. Kāmādīnavapaccavekkhaṇādīhi kāmaccchandādīnaṃ viya aññesampi samādhīpāripanthikānaṃ dūrasamussāraṇaṃ idha vikkhambhanaṃ visodhanañcāti veditabbā. Nālikayantanti kālamānanālikayantamāha.

Aṭṭhapitasāṅkappoti na sammāpaṇihitasāṅkappo. Abhiññāpāragūti sabbesaṃ lokiyalokuttaradhammānaṃ abhiññāya pāraṃ gato, sabbadhamme abhivisiṭṭhāya aggamaggapaññāya jānitvā ṭhitoti attho. Pariññāpāragūti pañcannaṃ khandhānaṃ pariññāya pāraṃ gato, pañcakkhandhe pari jānitvā ṭhitoti attho. Bhāvanāpāragūti catunnaṃ maggānaṃ bhāvanāya pāraṃ gato, cattāro magge bhāvetvā ṭhitoti attho. Pahānapāragūti sabbakilesānaṃ pahānena pāraṃ gato, sabbakilese pajahitvā ṭhitoti attho. Sacchikiriyāpāragūti nirodhasacchikiriyāya pāraṃ gato, nirodhaṃ sacchikatvā ṭhitoti attho. Samāpattipāragūti sabbasamāpattīnaṃ samāpajjanena pāraṃ gato, sabbā samāpattiyo samāpajjitvā ṭhitoti attho. Brahmācariyassa kevalīti yaṃ brahmācariyassa kevalaṃ sakalabhāvo, tena samannāgato, sakalacatumaggabrahmācariyavāsoti attho. Tenāha “sakalabrahmācariyo”ti, paripuṇṇamaggabrahmācariyoti attho. Sesāṃ suviññeyyameva.

Dutiyaauruvelasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Lokasuttavaṇṇanā

23. Tatiye lokoti lujjanapalujjanaṭṭhena loko. Atthato purimasmiṃ ariyasaccadvayaṃ, idha pana dukkhaṃ ariyasaccaṃ veditabbā. Tenāha “lokoti dukkhasacca”nti. Visaṃyuttoti visaṃsaṭṭho na paṭibaddho, sabbesaṃ saṃyojanānaṃ sammadeva

samucchinnattā tato vippamuttoti attho. Lokasamudayoti suttantanayena taṇhā, abhidhammanayena pana abhisāṅkhārehi saddhiṃ diyaḍḍhakilesasahassaṃ. Lokanirodhoti nibbānaṃ. Sacchikatoti attapaccakkho kato. Lokanirodhagāminī paṭipadāti sīlādikkhandhattayasaṅgaho ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. So hi lokanirodhaṃ nibbānaṃ gacchati adhigacchati, tadatthaṃ ariyehi paṭipajjīyati cāti lokanirodhagāminī paṭipadāti vuccati.

Ettāvatā tathāni abhisambuddho yāthāvato gatoti tathāgatoti ayamattho dassito hoti. Cattāri hi ariyasaccāni tathāni nāma. Yathāha -

“Cattārimāni, bhikkhave, tathāni avitathāni anaññathāni. Katamāni cattāri? Idaṃ dukkhanti, bhikkhave, tathametam avitathametaṃ anaññathameta”nti vitthāro.

Apica tathāya gatoti tathāgato, gatoti ca avagato atīto patto paṭipannoti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti - yasmā bhagavā sakalalokaṃ tīraṇapariññāya tathāya aviparītāya gato avagato, tasmā loko tathāgatena abhisambuddhoti tathāgato. Lokasamudayaṃ pahānapariññāya tathāya gato atītoti tathāgato. Lokanirodhaṃ sacchikiriyāya tathāya gato pattoti tathāgato. Lokanirodhagāminiṃ paṭipadaṃ tathaṃ aviparītaṃ gato paṭipannoti tathāgatoti. Evaṃ imissā pāliyā tathāgatabhāvadīpanavasena attho veditabbo.

Iti bhagavā catusaccābhisambodhavasena attano tathāgatabhāvaṃ pakāsetvā idāni tattha diṭṭhādiabhisambodhavasenapi taṃ dassetuṃ “yaṃ, bhikkhave”tiādimāha. Aṭṭhakathāyaṃ pana “catūhi saccehi attano buddhabhāvaṃ kathetvā”ti vuttaṃ, taṃ tathāgatasaddabuddhasaddānaṃ atthato ninnānākaraṇataṃ dassetuṃ vuttaṃ. Tathā ceva hi pāli pavattāti. Diṭṭhanti rūpāyatanam daṭṭhabbato. Tena yaṃ diṭṭhaṃ yaṃ dissati, yaṃ dakkhati, yaṃ samavāye passeyya, taṃ sabbam diṭṭhanteva gahitaṃ kālavisesassa anāmaṭṭhabhāvato yathā “duddha”nti dasseti. Sutantiādīsupi eseva nayo. Sutanti saddāyatanam sotabbato. Mutanti sanissaye indriye nissayaṃ muñcitvā pāpuṇitvā gahetabbaṃ. Tenāha “patvā gahetabbato”ti. Viññātanti vijānitabbaṃ. Taṃ pana diṭṭhādivinimuttaṃ viññeyyanti āha “sukhadukkhādi dhammārammaṇa”nti. Pattanti yathā tathā patvā hatthagataṃ, adhigatanti attho. Tenāha “pariyesitvā vā apariyesitvā vā”ti. Pariyesitanti pattiyaṃ atthaṃ pariyiṭṭhaṃ. Taṃ pana pattaṃ vā siyā appattaṃ vā, ubhayathāpi pariyesitamevāti āha “pattaṃ vā appattaṃ vā”ti. Dvayenapi dvippakārampi pattaṃ dvippakārampi pariyesitaṃ tena tena pakārena tathāgatena abhisambuddhanti dasseti. Cittena anusañcaritanti te pana apāpetvā citteneva anu anu sañcaritaṃ, viparitakkitanti attho.

Pītakantiādīti ādisaddena lohitaodātādisabbaṃ rūpārammaṇabhāgaṃ saṅgaṇhāti. Sumanoti rāgavasena lobhavasena saddhādivasena vā sumano. Dummanoti byāpādavittakkavasena vā vihiṃsāvitakkavasena vā dummano. Majjhattoti aññāṇavasena, ñāṇavasena vā majjhatto. Esa nayo sabbattha. Tattha ādisaddena saṅkhasaddo, paṇavasaddo, pattagandho, pupphagandho, puppharaso, phalaraso, upādinnaṃ, anupādinnaṃ, majjhattavedanā kusalakammaṃ akusalakammanti evamādīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Appattanti ñāṇena asampattaṃ, aviditanti attho. Tenāha “ñāṇena asacchikata”nti. Lokena gatanti lokena ñātaṃ. Tattheva gatattāti tattheva ñātattā abhisambuddhattā, gatasaddena ekattaṃ buddhiatthanti attho. Gatiattho hi dhātavo buddhiatthā bhavantīti akkharacintakā.

Yañca, bhikkhave, ratiṃ tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhatīti yassañca visākhapuñṇamāya rattiyaṃ tathāāgatattādiatthena tathāgato bhagavā bodhimaṇḍe aparājitapallaṅke nisinno tiṇṇaṃ mārānaṃ matthakaṃ madditvā uttaritarābhāvato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ āsavakkhayaññaṇena saddhiṃ sabbaññutaññaṇaṃ adhigacchati. Yañca ratiṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyatīti yassañca visākhapuñṇamāya rattiyaṃyeva kusiṇārāyaṃ upavattane mallānaṃ sālavane yamakasālānamantare anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati. Yaṃ etasmiṃ antareti imāsaṃ dvinnaṃ saupādisesaanupādisesanibbānadhātūnaṃ majjhe pañcacattālīsavassaparimāṇakāle paṭhamabodhiyampi majjhimbodhiyampi pacchimabodhiyampi yaṃ suttageyyādippabhedam dhammaṃ bhāsati nidassanavasena, lapati uddisanavasena, niddisati pariniddisanavasena. Sabbam taṃ tatheva hotīti taṃ etthantare desitaṃ sabbam suttageyyādinavaṅgaṃ buddhavacanaṃ atthato byañjanato ca anūnaṃ anadhikaṃ sabbākāraparipuñṇaṃ rāgamadanimmadanaṃ dosadanimmadanaṃ mohadanimmadanaṃ, natthi tattha vālaggamattampi avakkhalitaṃ, ekamuddikāya lañchitaṃ viya ekāya nāliya mitaṃ viya ekatulāya tulitaṃ viya ca taṃ tatheva hoti yassatthāya bhāsitaṃ, ekanteneva tassa sādhanato, no aññathā, tasmā tathaṃ avitathaṃ anaññathaṃ. Etena tathāvāditāya tathāgatoti dasseti. Gadaattho ayaṃ gatasaddo da-kārassa ta-kāraṃ katvā, tasmā tathaṃ gadatīti tathāgatoti attho. Atha vā āgadanam āgato, vacananti attho. Tato aviparīto āgato assāti da-kārassa ta-kāraṃ katvā tathāgatoti evamettha padasiddhi veditabbā.

Yathāvādīti ye dhamme bhagavā “ime dhammā akusalā sāvajjā viññūgarahitā samattā samādinna ahitāya dukkhāya saṃvattantī”ti paresaṃ dhammaṃ desento vadati, te dhamme ekanteneva sayaṃ pahāsi. Ye pana dhamme bhagavā - “ime dhammā kusalā anavajjā viññūppasatthā samattā samādinna hitāya sukhāya saṃvattantī”ti vadati, te dhamme ekanteneva sayaṃ upasampajja viharati, tasmā yathāvādī bhagavā tathākārīti veditabbo. Tathā sammadeva sīlādiparipūraṇavasena sammāpaṭipadāyaṃ yathākārī bhagavā, tatheva dhammadesanāya paresaṃ tattha paṭiṭṭhāpanavasena tathāvādī. Bhagavato hi vācāya kāyo anulometi, kāyassapi vācā, tasmā yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī ca hoti. Evaṃbhūtaṃ ca yathā vācā, kāyopi tathā gato pavatto. Yathā ca kāyo, vācāpi tathā gatā pavattāti attho.

Abhibhū anabhibhūtoti upari bhavaggaṃ, heṭṭhā avīcinirayaṃ pariyaṇtaṃ katvā tiriyaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu bhagavā sabbasatte abhibhavati sīlenapi samādhināpi paññāyapi vimuttiyāpi, na tassa tulā vā pamāṇaṃ vā atthi. Asamo asamasamo appaṭimo appaṭibhāgo appaṭipuggalo atulo appameyyo anuttaro dhammarājā devadevo sakkānaṃ atisakko brahmānaṃ atibrahmā, tato eva ayaṃ na kenaci abhibhūto. Dakkhatīti sabbam passati. Visesavacanicchāyapi abhāvato anavasesavisayo dasasaddo. Tena yaṃ kiñci neyyaṃ nāma, sabbam taṃ hatthatale āmalakaṃ viya passatīti dīpeti. Aviparītaṃ āsayādiavabodhena hitūpasamhārādinā ca satte, bhāvaññatthattūpanayavasena saṅkhāre, sabbākārena suciṇṇavasitāya samāpattiyo, cittañca vase vattetīti vasavattīti evamettha attho daṭṭhabbo.

Visaṃyuttoti catūhi yogehi visaṃyutto. Tenāha “catunnaṃ yogānaṃ pahānena visaṃyutto”ti. Taṇhādiṭṭhiupayehi virahitoti sabbasmimpi loke taṇhādiṭṭhisāṅkhātehi upayehi virahito.

Abhibhavitvā ṭhitoti tabbisayakilesappahānena abhibhuyya atikkamitvā ṭhito. Cattāropi ganthe mocetvā ṭhitoti sabbe abhijjhākāyaganthādiḥ sakasantānato

mocetvā ðhito. Veneyyasantāne vā attano desanāvilāsenā tesam pamocanoti sabbaganthappamocano. Phuṭṭhassa paramā santīti assa anena khīṇāsavena buddhena paramā santi ñāṇaphusanena phuṭṭhāti evamettha sambandho veditabbo. Tenāha “phuṭṭhassā”tiādi. Nibbāne kutoci bhayaṃ natthīti kutoci bhayakāraṇato nibbāne bhayaṃ natthi asaṅkhatabhāvena sabbaso khemattā. Tenāha bhagavā - “khemañca vo, bhikkhave, dhammaṃ desessāmi khemagāminiñca paṭipada”ntiādi. Nibbānappattassa vā kutoci bhayaṃ natthīti nibbānaṃ akutobhayanti evamettha attho daṭṭhabbo, na kutoci bhayaṃ ettha etasmiṃ adhigateti akutobhayaṃ, nibbānanti evamettha nibbacanañca daṭṭhabbaṃ.

Anīgho niddukkho. Sabbakammakkhayaṃ pattoti sabbesaṃ kammānaṃ khayaṃ pariyoṣaṇaṃ accantabhāvaṃ patto. Upadhī sammadeva khīyanti etthāti upadhisāṅkhayo, nibbānanti āha “upadhisāṅkhayaṃ saṅkhāte nibbāne”ti. Cakkanti dhammacakkaṃ. Pavattayīti teparivaṭṭaṃ dvādasākāraṃ pavattesi. Mahantehi sīlādiḡuṇehi samannāgatattā mahantaṃ. Vītasāradanti catuvesārajjayogena vītasāradaṃ. Sesaṃ uttānameva.

Lokasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Kāḷakārāmasuttavaṇṇanā

24. Catutthe bālhaṃ kho ne paṣaṃsasīti ne samaṇe bālhaṃ katvā paṣaṃsasi vaṇṇayasi. Kīdisaṃ sīlaṃ etesanti kiṃsīlā. Ko samācāro etesanti kiṃsamācārā. Guṇamaggasaṅgāhitāti guṇaggasaṅgāhitā. Ma-kāro padasandhikaro, aggagūṇe paṭiṭṭhitāti vuttaṃ hoti. Santindriyā santamānasā, “santaṃ tesam gataṃ ðhita”ntipi paṭhanti. Ekakiyāti ekakā, catūsu iriyāpathesu ekakā hutvā viharantīti adhippāyo. Tenevāha “adutiya”ti. Tādisā samaṇā mamātīti ettha iti-saddo ādiattho. Tena -

“Kāyakammaṃ suci nesaṃ, vācākammaṃ anāvilam;
Manokammaṃ suvisuddham, tādisā samaṇā mama.

“Vimalā saṅkhamuttābhā, suddhā antarabāhirā;
Puṇṇā suddhehi dhammehi, tādisā samaṇā mama.

“Lābhena unnato loko, alābhena ca onato;
Lābhālābhena ekaṭṭhā, tādisā samaṇā mama.

“Yasena unnato loko, ayasena ca onato;
Yasāyasena ekaṭṭhā, tādisā samaṇā mama.

“Paṣaṃsāyunnato loko, nindāyapi ca onato;
Samā nindāpaṣaṃsāsu, tādisā samaṇā mama.

“Sukhena unnato loko, dukkhenapi ca onato;
Akampā sukhadukkhesu, tādisā samaṇā mamā”ti. -

Evamādiṃ saṅgaṇhāti.

“Dūre santo”tiādigāthāya ayamattho. Santoti rāgādīnaṃ santatāya buddhādayo santo nāma, idha pana pubbabuddhesu katādhikārā ussannakusalamūlā bhāvitabhāvanā sattā santoti adhippetā. Pakāsantīti dūre ðhitāpi buddhānaṃ

ñāṇapatham āgacchantā pākaṭā honti. Himavantovāti yathā tiyojanasahassavittthato pañcayojanasatubbedho caturāsītiyā kūṭasahashehi paṭimaṇḍito himavantapabbato dūre t̥hitānampi abhimukhe t̥hito viya pakāsati, evaṃ pakāsantīti attho. Asantettha na dissantīti lābhagarukā, vitthiṇṇaparalokā, āmisacakkhukā, jīvikatthāya pabbajitā, bālapuggalā asanto nāma. Te ettha buddhānaṃ dakkhiṇassa jāṇumaṇḍalassa santike nisinnāpi na dissanti na paññāyanti. Rattiṃ khittā yathā sarāti rattiṃ caturaṅgasamannāgate andhakāre khittā sarā viya tathārūpassa upanissayabhūtassa pubbahetuno abhāvena na paññāyanti attho.

Brahmadeyyanti seṭṭhadeyyaṃ, yathā dinnaṃ na puna gahetabbaṃ hoti nissaṭṭhaṃ pariccattaṃ, evaṃ dinnanti attho.

Diṭṭhaṃ na maññatīti ettha diṭṭhanti maṃsacakkhunāpi diṭṭhaṃ, dibbacakkhunāpi diṭṭhaṃ, rūpāyatanassettaṃ adhivacanaṃ. Yañhi cakkhudvayena katadassanakiriyāsamāpanaṃ, yaṃ cakkhudvayaṃ passati apassi passissati, samavāye passeyya, taṃ sabbaṃ kālavisesa vacanīcchāya abhāvato “diṭṭha”nteva vuttaṃ yathā “duddha”nti. Tenevāha “diṭṭhaṃ rūpāyatana”nti. Evarūpāni hi vacanānīti “daṭṭhabbaṃ sotabba”ntiādīni.

Lābhepi tādī, alābhepi tādīti yathā alābhakāle lābhassa laddhakālepi tathevāti tādiso. Yasepīti yase satipi mahāparivārakālepi. Sesamettha uttānameva.

Kāḷakārāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Brahmacariyasuttavaṇṇanā

25. Pañcame nayidanti ettha na-iti paṭisedhe nipāto, tassa “vussatī”ti iminā sambandho “na vussatī”ti, ya-kāro padasandhikaro. Idaṃ-saddo “ekamidāhaṃ, bhikkhave, samayaṃ ukkaṭṭhāyaṃ viharāmi subhagavane sālārājamūle”tiādīsu nipātamattaṃ, “idaṃ kho taṃ, bhikkhave, appamattakaṃ sīlamattaka”ntiādīsu yathāvutte āsannapaccakkhe āgato.

“Idaṃhi taṃ jetavanaṃ, isisaṅghanisevitaṃ;
Āvutthaṃ dhammarājena, pītisañjananaṃ mamā”ti. -

Ādīsu vakkhamāne āsannapaccakkhe. Idhāpi vakkhamāneyeva āsannapaccakkhe daṭṭhabbo.

Brahmacariya-saddo -

“Kiṃ te vataṃ kiṃ pana brahmacariyaṃ,
Kissa suciṇṇassa ayaṃ vipāko;
Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
Idaṃca te nāga mahāvimānaṃ.

“Ahaṃca bhariyā ca manussaloke,
Saddhā ubho dānapatī ahumhā;
Opānabhūtaṃ me gharaṃ tadāsi,
Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.

“Taṃ me vataṃ taṃ pana brahmacariyaṃ,
Tassa suciṇṇassa ayaṃ vipāko;

Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
Idañca me vīra mahāvimāna''nti. -

Imasmiṃ puṇṇakajātake dāne āgato.

''Kena pāṇi kāmadaḍḍo, kena pāṇi madhussavo;
Kena te brahmacariyena, puññaṃ pāṇimhi ijjhatī''ti. -

Imasmiṃ aṅkurapetavatthusmiṃ veyyāvacce.

''Evaṃ kho taṃ, bhikkhave, tittiriyaṃ nāma brahmacariyaṃ ahoṣī''ti imasmiṃ
tittirajātake pañcasikkhāpadasīle.

''Taṃ kho pana me, pañcasikha, brahmacariyaṃ neva nibbidāya na virāgāya...pe...
yāvadeva brahmalokūpapattiyā''ti imasmiṃ mahāgovindasutte brahmavihāre.

''Pare abrahmacārī bhavissanti, mayamettha brahmacārī bhavissāmā''ti imasmiṃ
sallekhasutte methunaviratiyaṃ.

''Mayañca bhariyā nātikkamāma,
Amhe ca bhariyā nātikkamanti;
Aññaṃ tāhi brahmacariyaṃ carāma,
Tasmā hi amhaṃ dāharā na mīyare''ti. -

Imasmiṃ mahādhammapālajātake sadārasantose.

''Abhijānāmi kho panāhaṃ, sārīputta, caturaṅgasamannāgataṃ brahmacariyaṃ
caritā, tapassī sudaṃ homī''ti lomahaṃsasutte vīriye.

''Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati;
Majjhimena ca devattaṃ, uttamaṃ visujjhatī''ti. -

Nimijātake attadamanavasena kate aṭṭhaṅgike uposathe.

''Idaṃ kho pana me, pañcasikha, brahmacariyaṃ ekantanibbidāya virāgāya...pe...
ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo''ti mahāgovindasutteyeva ariyamagge.

''Tayidaṃ brahmacariyaṃ iddhañceva phītañca vitthārikaṃ bāhujaññaṃ
puthubhūtaṃ yāva devamanussehi suppakāsita''nti pāsādikasutte
sikkhattayasaṅgahite sakalasmīṃ sāsane. Idhāpi ariyamagge sāsane ca vattati.

Vussatīti vusīyati, carīyatīti attho. Janakuhanatthanti ''aho ayyo sīlavā vattasampanno
appiccho santuṭṭho mahiddhiko mahānubhāvo''tiādinā janassa sattalokassa
vimhāpanatthaṃ. Keci pana ''kuhanatthanti pāpicchassa icchāpakatassa sato
sāmantajappanairiyāpathanissitapaccayapaṭisevanasaṅkhātena tividhena
kuhanavatthunā kuhakabhāvena janassa vimhāpanattha''nti vadanti. Idhāpi
ayamevattho dassito. Tenevāha ''tīhi kuhanavatthūhi janassa kuhanatthāyā''ti,
janassa vimhāpanatthāyāti attho. Janalāpanatthanti ''evarūpassa nāma ayyassa
dinnaṃ mahapphalaṃ bhavissatī''ti pasannacittehi ''kenattho, kiṃ āharīyatū''ti
vadāpanatthaṃ. ''Janalapanattha''ntipi paṭhanti, tassa pāpicchassa sato
paccayatthaṃ parikathobhāsādivasena lapanabhāvena upalāpakabhāvena janassa
lapanatthanti attho. Tenevāha ''na janalapanatthanti na janassa upalāpanattha''nti.

Na itivādappamokkhānisamsatthanti ettha “na lābhasakkārasilokānisamsattha”ntipi paṭhanti. Tattha yvāyaṃ “ākaṅkheyya ce, bhikkhave, bhikkhu ‘lābhī assaṃ cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna’nti, sīlesvevassa paripūrakārī”ti sīlānisamsabhāvena vutto catupaccayalābho ca. Catunnaṃ paccayānaṃ sakkaccadānasaṅkhāto ādarabahumānagarukaraṇasaṅkhāto ca sakkāro, yo ca “sīlasampanno bahussuto sutadharo āraddhavīriyo”tiādinā nayena uggacchanakathutighosasaṅkhāto siloko brahmacariyaṃ vasantānaṃ diṭṭhadhammiko ānisamsa, tadatthanti attho. Keci pana “lābhasakkārasilokānisamsatthanti pāpicchasseva sato lābhādigarutāya lābhasakkārasilokasaṅkhātassa ānisamsassa udayassa nipphādanattha”nti evamatthaṃ vadanti.

Na iti maṃ jano jānātūti evaṃ brahmacariyavāse sati “sīlavā kalyāṇadhammo”tiādinā maṃ loko jānātu sambhāvetūti attano santaguṇavasena sambhāvanatthampi na idaṃ brahmacariyaṃ vussatīti sambandho. Keci pana “pāpicchassa sato asantaguṇasambhāvanādhippāyena ‘iti evaṃguṇoti maṃ loko jānātū’ti na idaṃ brahmacariyaṃ vussatī”ti evamettha atthaṃ vadanti. Sabbatthāpi panettha purimo purimoyeva atthavikappo sundarataro.

Atha khoti ettha athāti aññatthe nipāto, khoti avadhāraṇe. Tena kuhanādito aññadatthaṃyeva idaṃ, bhikkhave, brahmacariyaṃ vussatīti dasseti. Idāni taṃ payojanaṃ dassento “saṃvaratthaṃ pahānattha”nti āha. Tattha pañcavidho saṃvaro - pātimokkhasaṃvaro, satisaṃvaro, ñāṇasaṃvaro, khantisaṃvaro, vīriyasaṃvaroti. “Iti iminā pātimokkhasaṃvarena upeto hoti samupeto”tiādinā nayena āgato ayaṃ pātimokkhasaṃvaro, sīlasaṃvarotipi vuccati. “Rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjatī”ti āgato ayaṃ satisaṃvaro.

“Yāni sotāni lokasmim, sati tesam nivāraṇaṃ;
Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi, paññāyete pidhīyare”ti. -

Āgato ayaṃ ñāṇasaṃvaro. “Khamo hoti sītassa uṇhassā”tiādinā nayena āgato ayaṃ khantisaṃvaro.

“Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāsetī”tiādinā nayena āgato ayaṃ vīriyasaṃvaro.

Atthato pana pañātīpātādīnaṃ pajahanavasena vattappaṭivattānaṃ pūraṇavasena ca pavattā cetanā ceva virati ca. Saṅkhepato sabbo kāyavacīsaṃyamo, vitthārato sattannaṃ āpattikkhandhānaṃ avitikkamo sīlasaṃvaro. Sati eva satisaṃvaro, satippadhānā vā kusalā khandhā. Ñāṇameva ñāṇasaṃvaro. Adhivāsanavasena adoso, adosappadhānā vā tathāpavattā kusalā khandhā khantisaṃvaro, paññāti eke. Kāmavitakkādīnaṃ abhibhavanavasena pavattaṃ vīriyameva vīriyasaṃvaro. Tesu paṭhamo kāyaduccaritādīsu dussīlassa saṃvaraṇato saṃvaro, dutiyo muṭṭhassaccassa, tatiyo aññāṇassa, catuttho akkhantiyā, pañcama kosajjassa saṃvaraṇato pidahanato saṃvaroti veditabbo. Evametassa saṃvarassa atthāya saṃvaratthaṃ saṃvaranipphādanatthanti attho.

Tiḥi pahānehīti tadaṅgavikkhambhanasamucchedasaṅkhātehi tiḥi pahānehi. Pañcavidhappahānampi idha vattuṃ vaṭṭatiyeva. Pañcavidhañhi pahānaṃ tadaṅgavikkhambhanasamucchedappaṭippassaddhinissaraṇavasena. Tattha yaṃ dīpālokeneva tamassa paṭipakkhabhāvato alobhādīhi lobhādikassa nāmarūpaparicchedādivipassanāññāṇehi tassa tassa anatthassa pahānaṃ,

seyyathidaṃ - pariccāgena lobhādimalassa, sīlena paṇātipātādidussīlyassa, saddhādīhi assaddhiyādikassa, nāmarūpavavattānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayapariggahena ahetuvisamahetudiṭṭhīnaṃ, tasseva aparabhāgena kaṅkhāvitaraṇena kathaṃkathībhāvassa, kalāpasammasanena ahaṃmamāti gāhassa, maggāmaggavavattānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena sabhaye abhayasaññāya, ādīnavadassanena assādasaññāya, nibbidānupassanena abhiritasaññāya, muccitukamyatāññāṇena amuccitukamyatāya, upekkhāññāṇena anupekkhāya, anulomena dhammaṭṭhitiyaṃ nibbāne ca paṭilomabhāvassa, gotrabhunā saṅkhāranimittaggāhassa pahānaṃ, etaṃ tadaṅgappahānaṃ nāma.

Yaṃ pana upacārappanābhedenā samādhinā pavattibhāvanivāraṇato ghaṭṭappahāreneva udakapiṭṭhe sevālassa, tesāṃ tesāṃ nīvaraṇādidhammānaṃ pahānaṃ, etaṃ vikkhambhanappahānaṃ nāma. Yaṃ catunnaṃ ariyamaggānaṃ bhāvitattā taṃtaṃmaggavato attano santāne “diṭṭhigatānaṃ pahānāyā”tiādinā nayena vuttassa samudayapakkihiyassa kilesagahaṇassa accantaṃ appavattibhāvena samucchindanaṃ, etaṃ samucchedaṭṭhappahānaṃ nāma. Yaṃ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhatthaṃ kilesānaṃ, etaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nāma. Yaṃ sabbasaṅkhatanissaṭṭattā pahīnasabbasaṅkhatānaṃ nibbānaṃ, etaṃ nissaraṇappahānaṃ nāma. Tassa pañcavidhassapi tathā tathā rāgādikilesānaṃ paṭinissajjanaṭṭhena samatikkamanaṭṭhena vā pahānassa atthāya, pahānasādhanaṭṭhanti evamettha attho daṭṭhabbo.

Tattha saṃvarena kilesānaṃ cittasantāne pavesanivāraṇaṃ pahānena ca pavesanivāraṇameva samugghāto cāti vadanti. Ubhayenapi pana yathārahaṃ ubhayaṃ sampajjatīti daṭṭhabbaṃ. Sīlādidhammā eva hi saṃvaraṇato saṃvaram, pajahanato pahānanti.

Anītiṃhanti itīyo vuccanti upaddavā diṭṭhadhammikā samparāyikā ca. Itīyo hantīti itīhaṃ, anu itīhanti anītihaṃ, sāsana brahmacariyaṃ maggabrahmacariyañca. Atha vā itīhi anantthehi saddhiṃ hananti gacchanti pavattantīti itīhā, taṇhādiupakkilesā. Natthi ettha itīhāti anītihaṃ. Itīhā vā yathāvuttenatthena titthiyasamayā, tappaṭipakkhato idaṃ anītihaṃ. “Anītiha”ntipi pāṭho. Tassattho - “itīhāya”nti dhammesu anekamaṃsaggāhabhāvato vicikicchā itīhaṃ nāma, sammāsambuddhappaveditattā yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjantānaṃ nikkaṅkhabhāvasādhanaṃ ca natthi ettha itīhanti anītihaṃ, aparapattiyanti attho. Vuttañhetuṃ “paccattaṃ veditabbo viññūhī”ti, “atakkāvacaro”ti ca. Gāthābandhasukhatthaṃ pana “anītiha”nti dīghaṃ katvā paṭhanti. Pacchimaṃ panettha atthavikappaṃ dassetuṃ “itīhapaṭivajjita”ntiādi vuttaṃ.

Nibbānasāṅkhātānaṃ ogadhaṃ patiṭṭhaṃ pāraṃ gacchatīti nibbānogadhagāmī, vimuttirasattā ekanteneva nibbānasampāpakoti attho, taṃ nibbānogadhagāminānaṃ brahmacariyaṃ. Nibbānogadhoti vā ariyamaggo vuccati tena vinā nibbānāvagāhaṇassa asambhavato tassa ca nibbānaṃ anālambitvā appavattanato, tañcetanaṃ ekantasampādanena gacchatīti nibbānogadhagāmī. Atha vā nibbānogadhagāminanti nibbānassa antogāminānaṃ. Maggabrahmacariyañhi nibbānaṃ ārammaṇaṃ karitvā tassa anto eva pavattatīti. Imameva ca atthavikappaṃ dassetuṃ “nibbānassa antogāmina”ntiādi vuttaṃ. Soti yo so samatiṃsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho, so bhagavā adesayi desesi. Mahanteḥīti mahāātumeḥi ulārajjhāsayehi. Mahantaṃ nibbānaṃ,

mahante vā sīlakkhandhādike esanti gavesantīti mahesino, buddhādayo ariyā. Tehi anuyāto paṭipanno.

Yathā buddhena desitanti yathā abhiññeyyādibhāvena sammāsambuddhena mayā desitaṃ, evaṃ ye etaṃ maggabrahmacariyaṃ tadatthaṃ sāsanaḥbrahmacariyañca paṭipajjanti. Te diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi yathārahaṃ anusāsantassa satthu mayhaṃ sāsanaḥkārinō ovādappaṭikarā sakalassa vaṭṭadukkhassa antaṃ pariyantaṃ appavattiṃ karissanti, dukkhassa vā antaṃ nibbānaṃ sacchikarissantīti.

Brahmacariyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Kuhasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe kuhakāti sāmantaḥjappaṇādinā kuhanavattunā kuhakā, asantaḥḡasambhāvanicchāya kohaññaṃ katvā paresaṃ viddhaṃsakāti attho. Thaddhāti “kodhano hoti upāyāsabahuḡo, appampi vutto samāno abhisajjati kuppati byāpajjati patitthīyatī”ti evaṃ vuttena kodhena ca, “dubbaco hoti dovacassakaraṇehi dhammehi samannāgato akkhamo appadakkhiṇaggāhī anusāsani”nti. Evaṃ vuttena dovacassena ca, “jātimado, gottamado, lābhamado, ārogyamado, yobbanamado, jīvitamado”ti evaṃ vuttajātimadādibhedena mānena ca garukātabbesu garūsupi nipaccakāraṃ akatvā ayosalākaṃ gilitvā ṭhitā viya anonatā hutvā vicaraṇakā. Tenāha “kodhena cā”tiādi.

Upalāpakāti micchājīvavasena kulasaṇḡaṇhakā. Lapāti paccayatthaṃ payuttavācāvasena nippesikatāvasena lapakāti attho. Siṅganti siṅgāraṃ. Tañhi kusalassa vijjhanato suṭṭhu āsevitatāya sīse parikkhittaṃ sunibbattaṃ visāṇaṃ viya thirattā ca siṅgaṃ viyāti siṅgaṃ, nāgarikabhāvasaṅkhātassa kilesasiṅgassetāṃ nāmaṃ. Siṅgārabhāvo siṅgāratā, siṅgārakaraṇakaākāro vā. Cāturabhāvo cāturatā. Tathā cāturiyaṃ. Parikkhatabhāvo parikkhatatā, parikhaṇitvā ṭhapitasseva daḡhasiṅgārassetāṃ nāmaṃ. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. Evaṃ sabbehi vārehi kilesasiṅgāratāva kathitā.

Uggatanaḡāti naḡasadisāṃ tucchamānaṃ ukkhipitvā vicaraṇakā. Tenāha “tucchamānaṃ ukkhipitvā ṭhitā”ti. Yasmā te kuhanādiyogato na sammāpaṭipannā, tasmā “mama santakā na hontī”ti vuttaṃ. Apagatāti yadipi te mama sāsane pabbajitā, yathānusiṭṭhaṃ pana appaṭipajjanato apagatā eva imasmā dhammavinayā, ito te suvidūre ṭhitāti dasseti. Vuttañhetā -

“Nabhañca dūre pathavī ca dūre,
Pāraṃ samuddassa tadāhu dūre;
Tato have dūratarāṃ vadanti,
Satañca dhammo asatañca rājā”ti.

Sabbattha patthaṭatāya vepullaṃ pāpuṇantīti sabbattha patthaṭabhāvena sīlādidhammakhandhapāripūriyā vepullaṃ pāpuṇanti.

Kuhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Santuṭṭhisuttavaṇṇanā

27. Sattame niddosānīti avajjarahitāni āgamanasuddhito kāyamaṇḍanādikilesavatthubhāvābhāvato ca. Tattha sulabhatāya pariyesanadukkhassa abhāvo dassito, appatāya pariharaṇadukkhassapi abhāvo dassito, anavajjatāya agarahitabbatāya bhikkhusārubbabhāvo dassito hoti. Appatāya vā parittāsassa avatthutā, sulabhatāya gedhādīnaṃ avatthutā, anavajjatāya ādīnavadassananissaraṇapaññānaṃ atthitā dassitā hoti. Appatāya vā lābhena na somanassaṃ janayanti, alābhena na domanassaṃ janayanti, anavajjatāya vipattiṣāranimittaṃ aññāṇupekkhaṃ na janayanti avipattiṣāravatthubhāvato.

Paṃsukūlanti saṅkārakūṭādīsu yattha katthaci paṃsūnaṃ upari t̥hitattā abbhuggataṭṭhena paṃsukūlaṃ viyāti paṃsukūlaṃ, paṃsu viya kucchitabhāvaṃ ulati gacchatīti paṃsukūlanti evaṃ laddhanāmaṃ rathikādīsu patitanantakāni uccinitvā katacīvaraṃ. Rukkhamūlanti vivekānurūpaṃ yaṃ kiñci rukkkhasamīpaṃ. Yaṃ kiñci muttanti yaṃ kiñci gomuttaṃ. Keci panettha “gomuttapariabhāvitaharītakakhaṇḍaṃ pūtimutta”nti vadanti. “Pūtibhāvena āpaṇādito vissatṭhaṃ chaḍḍitaṃ apariggahitaṃ yaṃ kiñci bhesajjaṃ pūtimuttanti adhippeta”nti apare.

Yato khoti paccatte nissakkavacanaṃ, yaṃ khoti vuttaṃ hoti. Tena tuṭṭho hotīti vuttakiriyaṃ parāmasati. Tuṭṭhoti santutuṭṭho. Idamassāhanti yvāyaṃ catubbidhena yathāvuttena paccayena appena sulabhena santoso, idaṃ imassa bhikkhuno sīlasaṃvarādīsu aññataraṃ ekaṃ sāmāññaṅgaṃ samaṇabhāvakāraṇanti ahaṃ vadāmi. Santutuṭṭhassa hi catupārisuddhisīlaṃ paripuṇṇaṃ hoti, samathavipassanā ca bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Atha vā sāmāññaṃ nāma ariyamaggo, tassa saṅkhepato dve aṅgā bāhiraṃ ajjhattikanti. Tattha bāhiraṃ sappurisūpanissayo saddhammassavanañca. Ajjhattikaṃ pana yonisomanasikāro dhammānudhammappaṭipatti ca. Tesu yasmā yathārahaṃ dhammānudhammappaṭipattibhūtā tassa mūlabhūtā cete dhammā, yadidaṃ appicchatā santutuṭṭhitā pavivittatā asaṃsatṭhatā āradhaviṇiyatāti evamādayo, tasmā vuttaṃ “idamassāhaṃ aññataraṃ sāmāññaṅganti vadāmī”ti.

Senāsanamārabbhāti vihārādīṃ mañcapīṭhādīñca senāsaṇaṃ nissāya. Cīvaraṃ pānabhojananti nivāsanādicīvaraṃ ambapānakādīpānaṃ khādanīyabhojanīyādibhuñjitabbavatthuñca ārabbhāti sambandho. Vighātoti vighātabhāvo, cittassa dukkhaṃ na hotīti yojanā. Ayañhettha saṅkhepattho - “amukasmiṃ nāma āvāse paccayā sulabhā”ti labhitabbaṭṭhānagamanena vā “mayhaṃ pāpuṇāti, na tuyha”nti vivādāpajjanena vā navakammakaraṇādivasena vā senāsanādīni pariyesantānaṃ asantutuṭṭhānaṃ icchitālābhādīnā yo vighāto cittassa hoti, so tattha santutuṭṭhassa na hoti. Disā nappaṭihaññatīti santutuṭṭhiyā cātuddisabhāvena disā na paṭihanati. Vuttañhettaṃ “cātuddiso appaṭigho ca hoti, santussamāno itarītareṇā”ti.

Samaṇadhammassa anulomāti samaṇadhammassa samathavipassanābhāvanāya, ariyamaggasseva vā anucchavikā appicchatādayo. Tuṭṭhacittassa bhikkhunoti tuṭṭhacittena bhikkhunā. Adhiggaṇhitā hontīti paṭipakkhadhamme abhibhavitvā gahitā honti. Antogatāti abbhantaragatā. Na paribāhirāti na bāhirā katā.

Santutuṭṭhisuttavaṇṇanā nīṭṭhitā.

8. Ariyavaṃsasuttavaṇṇanā

28. Atthame vaṃsa-saddo “piṭṭhivaṃsaṃ atikkamitvā nisīdatī”tiādīsu dvinnāṃ gopānasīnaṃ sandhānaṭṭhāne ṭhapetabbadaṇḍake āgato.

“Vaṃso visālo ca yathā visatto,
Puttesu dāresu ca yā apekkhā;
Vaṃsakkaḷīrova asajjamāno,
Eko care khaggavisāṇakappo”ti. -

Ādīsu kaṭṭhake. “Bherisaddo mudiṅgasaddo vaṃsatālasaddo”tiādīsu tūriyavisese, veṇūtipi vuccati. “Bhinnena piṭṭhivaṃsena mato hatthī”tiādīsu hatthiādīnaṃ piṭṭhivemajjhe padese. “Kulavaṃsaṃ ṭhapessāmī”tiādīsu kulanvaye. “Vaṃsānurakkhako paveṇīpālako”tiādīsu guṇānupubbiyaṃ guṇānaṃ pabandhappavattiyaṃ. Idha pana catupaccayasantosabhāvanārāmatāsāṅkhātaguṇānaṃ pabandhe daṭṭhabbo. Tassa pana vaṃsassa kulanvayaṃ guṇanvayañca nidassanavasena dassetuṃ “yathā hī”tiādi vuttaṃ. Tattha khattiyavaṃsoti khattiyakulavaṃso. Esa nayo sesapadesupi. Samaṇavaṃso pana samaṇatanti samaṇapaveṇī. Mūlagandhādīnanti ādi-saddena yathā sārāgandhādīnaṃ saṅgaho, evamettha gorasādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo, dutiyena pana ādi-sadena kāsīkavatthasappimaṇḍādīnaṃ.

Ariya-saddo amilakkhesupi manussesu pavattati, yesaṃ nivasanaṭṭhānaṃ ariyaṃ āyatananti vuccati. Yathāha “yāvātā, ānanda, ariyaṃ āyatana”nti. Lokiyasādhujanesupi “ye hi vo ariyā parisuddhakāyasamācārā, tesaṃ ahaṃ aññataro”tiādīsu. Idha pana ye “ārakā kilesehī”tiādīnā laddhanibbacanā paṭividdhaariyasaccā, te eva adhippetāti dassetuṃ “ke pana te ariyā”ti pucchāṃ katvā “ariyā vuccanti”tiādi vuttaṃ. Tattha ye mahāpaṇidhānakappato paṭṭhāya yāvāyaṃ kappo, etthantare uppannā sammāsambuddhā. Te tāva sarūpato dassetvā tadanñepi sammāsambuddhe paccekabuddhe buddhasāvake ca saṅgahetvā anavasesato ariye dassetuṃ “apicā”tiādi vuttaṃ. Tattha yāva sāsanaṃ antaradhāyati, tāva satthā dharati eva nāmāti imameva bhagavantaṃ. Ye cetaṛahi buddhasāvakā, te ca sandhāya paccuppannaggahaṇaṃ. Tasmim tasmim kāle te te paccuppannāti ce, atītānāgataggahaṇaṃ na kattabbaṃ siyā.

Idāni yathā bhagavā “dhammaṃ vo, bhikkhave, desessāmi ādikalyāṇaṃ majjhakalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ pakāsessāmi, yadidaṃ cha chakkānī”ti chachakkadesanāya atthahi padehi vaṇṇaṃ abhāsi. Evaṃ mahāariyavaṃsadesanāya ariyānaṃ vaṃsaṃ “cattārome, bhikkhave, ariyavaṃsā aggaññā rattaññā vaṃsaññā porāṇā, asaṃkiṇṇā asaṃkiṇṇapubbā na saṃkiyanti na saṃkiyissanti, appaṭikuṭṭhā samaṇehi brāhmaṇehi viññūhi”ti yehi navahi padehi vaṇṇaṃ abhāsi, tāni tāva ānetvā thomanāvaseneva vaṇṇento “te kho panete”tiādimāha. Aggāti jānitabbā sabbavaṃsehi seṭṭhabhāvato seṭṭhabhāvasāadhanato ca.

Rattaññā cirarattāti jānitabbā rattaññūhi buddhādīhi tehi ca tathā anuṭṭhitattā. Vaṃsāti jānitabbāti buddhādīnaṃ ariyānaṃ vaṃsāti jānitabbā. Porāṇāti purātanā. Na adhunappattikāti na adhunātanā. Avikiṇṇāti na khittā na chaḍḍitā. Tenāha “anapanītā”ti. Na apanītapubbāti na chaḍḍitapubbā, tissannampi sikkhānaṃ paripūraṇūpāyabhāvato na pariccattapubbā. Tato eva idānipi na apanīyanti, anāgatepi na apanīyissantiyeva. Dhammasabhāvassa vijānanena viññū. Samitapāpā

samaṇā ceva bāhitapāpā brāhmaṇā ca. Tehi appaṭikuṭṭhā appaṭikkhittā. Ye hi na paṭikkositabbā, te aninditabbā. Agarahitabbā apariccajitabbatāya appaṭikkhipitabbā hontīti.

Santuṭṭhoti ettha yathādhippetasantosameva dassentena paccayasantosavasena santuṭṭhoti vuttaṃ, jhānavipassanādivasenapi idha bhikkhuno santuṭṭhatā hotīti. Itarītareṇāti itarena itarena. Itarasaddo aniyamavacano dvikkhattuṃ vuccamāno yaṃ-kiñcisaddehi samānattho hotīti vuttaṃ “yena kenacī”ti. Svāyaṃ aniyamavācitāya eva yathā thūlādīnaṃ aññataravacano, evaṃ yathāladdhādīnampi aññataravacanoti. Tattha dutiyapakkhasseva idha icchitabhāvaṃ dassento “atha kho”tiādīmāha. Nanu ca yathāladdhādayopi thūlādayo eva? Saccametaṃ, tathāpi atthi viseso. Yo hi yathāladdhesu thūlādīsu santoso, so yathālābhasantosova, na itaro. Na hi so paccayamattasannissayo icchito, atha kho attano kāyabalasārūppabhāvasannissayopi. Thūladukādayo tayopi cīvare labbhanti, majjhimo catupaccayasādhāraṇo, pacchimo pana cīvare senāsane ca labbhatīti daṭṭhabbaṃ. Ime tayo santoseti idaṃ sabbasaṅgāhikanayena vuttaṃ. Ye hi parato gilānapaccayaṃ piṇḍapāte eva pakkhipitvā cīvare vīsati, piṇḍapāte pannarasa, senāsane pannarasāti samapaññāsa santosā vuccanti, te sabbepi yathārahaṃ imesu eva tīsu santosesu saṅgahaṃ samosaraṇaṃ gacchantīti.

Cīvaraṃ jānitabbanti “idaṃ nāma cīvaraṃ kappiya”nti jātito cīvaraṃ jānitabbam. Cīvarakhattanti cīvarassa uppattikkhettaṃ. Paṃsukūlanti paṃsukūlacīvaraṃ, paṃsukūlalakkhaṇappattaṃ cīvaraṃ jānitabbanti attho. Cīvarasantosoti cīvare labbhamāno sabbo santoso jānitabbo. Cīvarappaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni jānitabbāni, yāni gopento cīvarasantosena sammadeva santuṭṭho hotīti. Khomakappāsikakoseyyakambalasāṇabhaṅgāni khomādīni. Tattha khomaṃ nāma khomasuttehi vāyitaṃ khomapaṭṭacīvaraṃ. Tathā sesānipi. Sāṇanti sāṇavākasuttehi katacīvaraṃ. Bhaṅganti pana khomasuttādīni sabbāni, ekaccāni vā missetvā katacīvaraṃ. Bhaṅgampi vākamayamevāti keci. Chāti gaṇanaparicchedo. Yadi evaṃ ito aññā vatthajāti natthīti? No natthi. Sā pana etesaṃ anulomāti dassetuṃ “dukūlādīni”tiādi vuttaṃ. Ādi-saddena pattuṇṇaṃ, somārapaṭṭaṃ, cīnapaṭṭaṃ, iddhijaṃ, devadinnanti tesaṃ saṅgaho. Tattha dukūlaṃ sāṇassa anulomaṃ vākamayattā. Pattuṇṇadese saṅjātavattaṃ pattuṇṇaṃ. “Koseyyaviseso”ti hi abhidhānakose vuttaṃ. Somāradese cīnadese ca jātavattāni somāraccīnapaṭṭāni. Pattuṇṇādīni tīni koseyyassa anulomāni pāṇakehi katasuttamayattā. Iddhijaṃ ehibhikkhūnaṃ puññiddhiyā nibbattacīvaraṃ, taṃ khomādīnaṃ aññataraṃ hotīti tesaṃ eva anulomaṃ. Devatāhi dinnacīvaraṃ devadinnaṃ, taṃ kapparukkhe nibbattaṃ jāliniyā devakaññāya anuruddhattherassa dinnavatthasadisam, tampi khomādīnaṃyeva anulomaṃ hoti tesu aññatarabhāvato.

Imānīti antogadhāvadhāraṇavacanaṃ, imāni evāti attho. Buddhādīnaṃ paribhogayoggaṭāya kappiyacīvarāni. Idāni avadhāraṇena nivattitāni ekadesena dassetuṃ “kusacīra”ntiādi vuttaṃ. Tattha kusatiṇehi aññehi vā tādisehi tiṇehi katacīvaraṃ kusacīraṃ. Akkavākādīhi vākehi katacīvaraṃ vākacīraṃ. Catukkoṇehi tikkoṇehi vā phalakehi katacīvaraṃ phalakacīraṃ. Manussānaṃ kesehi katakambalaṃ kesakambalaṃ. Cāmarivālaassavālādīhi kataṃ vālakambalaṃ. Makacitantūhi vāyito potthako. Cammanti migacammādi yaṃ kiñci cammaṃ. Ulūkapakkhehi ganthitvā katacīvaraṃ ulūkapakkhaṃ. Bhujapattatacādimayaṃ rukkhadussaṃ. Tirīṭakanti

attho. Sukhumatarāhi latāhi latāvākehi vā vāyitaṃ latādussaṃ. Erakavākehi kataṃ erakadussaṃ. Tathā kadalidussaṃ. Sukhumehe veḷuvilīvehi kataṃ veḷudussaṃ. Ādi-saddena vakkalādīnaṃ saṅgaho. Akappiyacīvarāni titthiyaddhajabhāvato.

Aṭṭhannaṃ mātikānaṃ vasenāti “sīmāya deti, katikāya deti”tiādinā āgatānaṃ aṭṭhannaṃ cīvaruppattimātikānaṃ vasena. Cīvarānaṃ paṭilābhakkhettadassanattāhi bhagavatā “aṭṭhimā, bhikkhave, mātikā”tiādinā mātikā ṭhapitā. Mātikāti hi mātaro cīvaruppattijanikāti.

Sosānikanti susāne patitaṃ. Pāpaṇikanti āpaṇadvāre patitaṃ. Rathiyanti puññatthikehi vātapānantarena rathikāya chaḍḍitacoḷakaṃ. Saṅkarakūṭakanti saṅkaraṭṭhāne chaḍḍitacoḷakaṃ. Sinānanti nahānacōḷakaṃ, yaṃ bhūtavejjehe sasīsaṃ nahāyitvā kālakaṇṇicoḷanti chaḍḍetvā gacchanti. Titthanti titthacoḷaṃ, sinānatitthe chaḍḍitapilotikā. Aggidaḍḍhanti agginā daḍḍhappadesaṃ. Tañhi manussā chaḍḍenti. Gokhāyitādīni pākaṭāneva. Tānipi hi manussā chaḍḍenti. Dhajaṃ ussāpetvāti nāvaṃ ārohanātehi vā yuddhaṃ pavisanātehi vā dhajayaṭṭhiṃ ussāpetvā, tattha baddhaṃ vātena ānītaṃ tehi chaḍḍitanti adhippāyo.

Sādhakabhikkhunāti gahapaticīvarassa sādiyanabhikkhunā. Ekamāsamattanti cīvaramāsasaññitaṃ ekamāsamattaṃ vitakketuṃ vaṭṭati, na tato paranti adhippāyo. Sabbassapi hi taṇhāniggahatthā sāsane paṭipattīti. Paṃsukūliko addhamāseneva karoti aparappaṭibaddhattā paṭilābhassa, itarassa pana parappaṭibaddhattā māsamattaṃ anuññātaṃ. Idaṃ māsaddhamāsamattaṃ...pe... vitakkasantoso vitakkentassa parimitakālikattā. Mahātheraṃ tattha attano sahāyaṃ icchantopi garugāravena “gāmadvāraṃ, bhante, gamissāmi”iccevaḥa. Theropi tassa ajjhāsayaṃ ñatvā “ahampāvuso, gamissāmi”ti āha. “Imassa bhikkhuno vitakkassa avasaro mā hotū”ti pañhaṃ pucchamāno gāmaṃ pāvīsi. Uccārapalibuddhoti uccārena pīlito. Tadā bhagavato dukkarakiriyānussaraṇamukhena tathāgate uppannassa pītisomanassavegassa balavabhāvena kilesānaṃ vikkhambhitattā tasmimīyeva...pe... tīṇi phalāni patto.

Kattha labhissāmīti cintanāpi lābhāsāpubbikāti tathā “acintetvā”ti vuttaṃ. “Sundaraṃ labhissāmi, manāpaṃ labhissāmi”tiavamādicintanāya kā nāma kathā, kathaṃ pana gantabbanti āha “kammaṭṭhānasīseneva gamana”nti. Tena cīvaraṃ paṭicca kiñci na cintetabbamevāti dasseti. Apesalo appatirūpāyapi pariyesanāya paccayo bhavēyyāti “pesalaṃ bhikkhuṃ gahetvā”ti vuttaṃ. Āhāriyamānanti susānādīsu patitaṃ vatthaṃ “ime bhikkhū paṃsukūlapariyesanaṃ carantī”ti ñatvā kenaci purisena tato ānīyamānaṃ. Evaṃ laddhaṃ gaṇhantassapīti evaṃ paṭilābhasantaṃ akopetvā laddhaṃ gaṇhantassapi. Attano pahonakamattenevāti yathā laddhānaṃ paṃsukūlānaṃ ekappaṭṭadupaṭṭānaṃ atthāya attano pahonakappamāṇeneva. Avadhāraṇena upari paccāsaṃ nivatteti. Gāme bhikkhāya āhiṇḍantena sapadānacārīnā viya dvārappaṭipāṭiyā caraṇaṃ loluppavivajjanaṃ nāma loluppassa dūrasamussāritattā.

Yāpetunti attabhāvaṃ pavattetuṃ. Dhovanupagenāti dhovanayoggena. Paṇṇānīti ambajambādipaṇṇāni. Akopetvāti santosaṃ akopetvā. Pahonakanihārenevāti antaravāsakādīsu yaṃ kātukāmo, tassa pahonakaniyāmeneva yathā laddhaṃ thūlasukhumādiṃ gahetvā karaṇaṃ. Timaṇḍalappaṭicchādānamattassevāti

nivāsanam ce nābhimaṇḍalam, jāṇumaṇḍalam, itarañce galavāṭamaṇḍalam, jāṇumaṇḍalanti timaṇḍalappaṭicchādanamattasseva karaṇam. Taṃ pana atthato tiṇṇam cīvarānaṃ heṭṭhimantena vuttaparimāṇaṃyeva hoti. Avicāretvā na vicāretvā.

Kusibandhanakāleti maṇḍalāni yojetvā sibbanakāle. Satta vāreti satta sibbanavāre. Kappabinduapadesena kassaci vikārassa akaraṇam kappasantoso.

Sītappaṭighātanādi atthāpattito sijjhatīti mukhyameva cīvaraparibhoge payojanam dassetuṃ “hirikopīnappaṭicchādanamattavasenā”ti vuttaṃ. Tenāha bhagavā “yāvadeva hirikopīnappaṭicchādanattha”nti. Vaṭṭati, na tāvatā santoso kuppati sambhārānaṃ dakkhiṇeyyānaṃ alābhato. Sāraṇīyadhamme ṭhatvāti sīlavantehi bhikkhūhi sādharmaṇabhogibhāve ṭhatvā. Itītiādīnā paṭhamasseva ariyavaṃsassa paṃsukūlikaṅgatecīvarikaṅgānaṃ tesaṃcassa paccayatam dassento “iti ime dhammā aññaṃamaññaṃ samuṭṭhāpakā upatthambhakā cā”ti dīpeti. Esa nayo ito paresu.

Santuṭṭho hoti vaṇṇavādīti ettha catukkoṭikam sambhavati. Tattha catutthoyeva pakkho vaṇṇitathomitoti tathā desanā katā. Eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇam na katheti seyyathāpi thero nālako. Eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇam katheti seyyathāpi upanando sakyaputto. Eko neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇam katheti seyyathāpi thero lāḷudāyi. Eko santuṭṭho ceva hoti, santosassa ca vaṇṇam katheti seyyathāpi thero mahākassapo.

Anesananti ayuttaṃ esanaṃ. Tenāha “appatirūpa”nti, sāsane ṭhitānaṃ appatirūpaṃ ayoggaṃ. Kohaññaṃ karontoti cīvaruppādananimittaṃ paresaṃ kuhanam vimhāpanaṃ karonto. Uttasatīti taṇhāsantāsenā uparūpari tasati. Paritassatīti parito tassati. Yathā sabbe kāyavacippayogā tadatthā eva jāyanti, evaṃ sabbabhāgehi tasati. Gadhitam vuccati giddho, so cettha abhijjhālakkhaṇo adhippeto. Gadhitam etassa natthīti agadhitoti āha “vigatalobhagiddho”ti. Mucchanti taṇhāvasena muyhanaṃ. Tassa samussayassa adhigataṃ anāpanno anupagato. Anotthato anajjhotthato. Apariyonaddhoti taṇhacchadanena acchādito. Ādīnavaṃ passamānoti diṭṭhadhammikaṃ samparāyikañca dosaṃ passanto. Gadhitaparibhogato nissarati etenāti nissaraṇam, idamaṭṭhikatā. Taṃ pajānātīti nissaraṇapañña. Tenāha “yāvadeva...pe... jānanto”ti.

Nevattānukkaṃsetīti attānaṃ neva ukkaṃseti na ukkhipati na ukkaṭṭhato dahati. Ahantiādi ukkaṃsanākāradassanaṃ. Na vambheti na hīleti na nihīnato dahati. Tasmim cīvarasantoseti tasmim yathāvutte vīsatividhe cīvarasantose. Kāmañcettha vuttapakārasantosaggahaṇeneva cīvarahetu anesanāpajjanādipi gahitameva tasmim sati tassa bhāvato, asati ca abhāvato.

Vaṇṇavādītāattukkaṃsanaparavambhanāni pana gahitāni na hontīti “vaṇṇavādādīsu vā”ti vikappo vutto. Ettha ca dakkhotīdi yesaṃ dhammānaṃ vasenassa yathāvuttasantosādī ijjhanti, taṃdassanaṃ. Tattha dakkhoti iminā tesaṃ samuṭṭhāpanapaññaṃ dasseti. Analasoti iminā paggaṇhanavīriyaṃ, sampajānoti iminā pārihāriyapaññaṃ, paṭissatoti iminā tattha asammosavuttiṃ dasseti.

Piṇḍapāto jānitabboti pabhedato piṇḍapāto jānitabbo. Piṇḍapātakkhettanti piṇḍapātassa uppattiṭṭhānaṃ. Piṇḍapātasantoso jānitabboti piṇḍapātasantosappabhedo jānitabbo. Idha bhesajjampi piṇḍapātagatikameva. Āharitabbato hi sappiādīnampi gahaṇam kataṃ.

Piṇḍapātakkhettaṃ piṇḍapātassa uppattiṭṭhānaṃ khettaṃ viya khettaṃ. Uppajjati ettha, etenāti ca uppattiṭṭhānaṃ. Saṅghato vā hi bhikkhuno piṇḍapāto uppajjati uddissavasena vā. Tattha sakalassa saṅghassa dātabbabbhattaṃ saṅghabbhattaṃ. Katipaye bhikkhū uddisitvā uddesena dātabbabbhattaṃ uddesabbhattaṃ. Nimantetvā dātabbabbhattaṃ nimantanāṃ. Salākāya dātabbabbhattaṃ salākabbhattaṃ. Ekasmiṃ pakkhe ekadivasāṃ dātabbabbhattaṃ pakkhikaṃ. Uposathe uposathe dātabbabbhattaṃ uposathikaṃ. Pāṭipadadivase dātabbabbhattaṃ pāṭipadikaṃ. Āgantukānaṃ dātabbabbhattaṃ āgantukabbhattaṃ. Dhuragehe eva ṭhapetvā dātabbabbhattaṃ dhurabbhattaṃ. Kuṭiṃ uddissa dātabbabbhattaṃ kuṭibhattaṃ. Gāmaṃ vāsiyādihi vārena dātabbabbhattaṃ vārabhattaṃ. Vihāraṃ uddissa dātabbabbhattaṃ vihārabhattaṃ. Sesāni pākāṭāneva.

Vitakketi “kattha nu kho ahaṃ ajja piṇḍāya carissāmī”ti. “Sve kattha piṇḍāya carissāmā”ti therena vutte “asukagāme, bhante”ti kāmametaṃ paṭivacanadānaṃ, yena pana cittaṃ cintetvā taṃ vuttaṃ, taṃ sandhāyāha “ettakaṃ cintetvā”ti. Tato paṭṭhāyāti vitakkamālake ṭhatvā vitakkitakālato paṭṭhāya. Tato paraṃ vitakkento ariyavaṃsā cuto hotīti idaṃ tiṇṇampi ariyavaṃsikānaṃ vasena gahetabbaṃ, na ekacārikasseva. Sabbopi hi ariyavaṃsiko ekavārameva vitakketuṃ labhati, na tato paraṃ. Paribāhīroti ariyavaṃsikabhāvato bahibhūto. Svāyaṃ vitakkasantoso kammaṭṭhānamanasikārena na kuppati visujjhati ca. Ito paresupi eseṃ nayo. Tenevāha “kammaṭṭhānasīseṃ gantabba”nti. Gahetabbamevāti aṭṭhānappayutto eva-saddo. Yāpanamattameva gahetabbanti yojetabbaṃ.

Etthāti etasmiṃ piṇḍapātappaṭiggahaṇe. Appanti attano yāpanappamāṇatopi appaṃ gahetabbaṃ dāyakassa cittārādhanatthaṃ. Pamāṇenevāti attano pamāṇeneva appaṃ gahetabbaṃ. Pamāṇena gahetabbanti ettha kāraṇaṃ dassetuṃ “paṭiggahaṇasmiṃhī”tiādi vuttaṃ. Makkhetīti viddhaṃseti apaneti. Vinipāṭeti vināseti aṭṭhānaviniyogena. Sāsananti satthusāsaṇaṃ anusīṭṭhiṃ na karoti na paṭipajjati. Sapadānacārinā viya dvārapaṭipāṭiyā caraṇaṃ loluppavivajjanasantosoti āha “dvārapaṭipāṭiyā gantabba”nti.

Harāpetvāti adhikaṃ apanetvā. Āhāragedhato nissarati etenāti nissaraṇaṃ. Jighacchāya paṭivinodanattāṃ katā, kāyassa ṭhitiādiṇaṃ pana atthāpattito āgatamevāti āha “jighacchāya...pe... santoso nāmā”ti. Nidahitvā na paribhuñjitabbaṃ tadahupīti adhippāyo. Itarattaṃ pana sikkhāpadeneva vāritaṃ. Sāraṇīyadhamme ṭhitenāti sīlavantehi bhikkhūhi sādhaṇaṃ abhogibhāve ṭhitenā.

Senāsanenāti sayanena āsanena ca. Yattha yattha hi mañcādiṇe viharādiṇe ca seti, taṃ senaṃ. Yattha yattha pīṭhādiṇe āsati, taṃ āsaṇaṃ. Tadubhayaṃ ekato katvā “senāsana”nti vuttaṃ. Tenāha “mañco”tiādi. Tattha mañco masārakādi. Tathā pīṭhaṃ. Mañcabhisi, pīṭhabhisīti duvidho bhisi. Vihāro pākāraparicchinno sakalo āvāso, “dīghamukhapāsādo”ti keci. Aḍḍhayogo dīghapāsādo, “ekapassacchādanakasenāsana”nti keci. Pāsādoti caturassapāsādo, “āyatacaturassapāsādo”ti keci. Hammiyanti muṇḍacchadanapāsādo. Guhāti kevalā pabbataguhā. Leṇaṃ dvārabandhaṃ. Aṭṭo bahalabhittikagehaṃ, yassa gopānasiyo aggahetvā iṭṭhakāhi eva chadanaṃ hoti, “aṭṭalākārena karīyati”tipi vadanti. Mālo ekakūṭasaṅgahito anekakoṇo paṭissayaviseso, “vaṭṭākārena katasenāsana”nti keci.

Piṇḍapāte vuttanayenevāti “sādako bhikkhu ‘aham kattha vasissāmī’ti vitakketī”tiādīnā yathārahaṃ piṇḍapāte vuttanayeneva veditabbā. “Tato paraṃ vitakkento ariyavaṃsā cuto hoti paribāhiro, senāsanaṃ kuhiṃ labhissāmīti acintetvā kammaṭṭhānasīseneva gantabba”nti ca evamādi sabbaṃ purimanayeneva.

Kasmā panettha paccayasantosam dassentena bhagavatā gilānapaccayasantoso na gahitoti? Na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbanti dassento “gilānapaccayo pana piṇḍapāte eva pavittṭho”ti āha, āharitabbatāsāmaññenāti adhippāyo. Yadi evaṃ tatthāpi piṇḍapāte viya vitakkasantosādayopi pannarasa santosā icchitabbāti? Noti dassento āha “tatthā”tiādi. Nanu cettha dvādaseva dhutaṅgāni viniyogaṃ gatāni, ekaṃ pana nesajjikaṅgaṃ na katthaci viniyuttanti āha “nesajjikaṅgaṃ bhāvanārāmaariyavaṃsaṃ bhajatī”ti. Ayañca attho aṭṭhakathāruḷho evāti dassento “vuttampi ceta”ntiādimāha.

Pathaviṃ pattharamāno viyātiādi ariyavaṃsadesanāya sudukkarabhāvadassanaṃ mahāvisayattā tassā desanāya. Yasmā nayasahassapaṭimaṇḍitaṃ hoti, ariyamaggādhigamāya vitthārato pavattiyamānā desanā cittuppādakaṇḍe ayañca bhāvanārāmaariyavaṃsakathā ariyamaggādhigamāya vitthārato pavattiyamānā eva hotīti vuttaṃ “sahassanayapaṭimaṇḍitaṃ...pe... desanaṃ ārabhī”ti.

Paṭipakkhavidhamanato abhimukhabhāvena ramaṇaṃ āramaṇaṃ ārāmoti āha “abhiratīti attho”ti. Byadhikaraṇānampi padānaṃ vasena bhavati bāhiratthasamāso yathā “urasilomo kaṇṭhekāḷo”ti āha “bhāvanāya ārāmo assāti bhāvanārāmo”ti. Abhiramitabbaṭṭhena vā ārāmo, bhāvanā ārāmo assāti bhāvanārāmoti evampettha samāsayanā veditabbā. Bhāvento ramatīti etena bhāvanārāmasaddānaṃ kattusādhanataṃ kammadhārayasamāsatañca dasseti. “Pajahanto ramatī”ti vuttattā pahānārāmoti etthāpi eseṃ nayo.

Kāmaṃ “nesajjikaṅgaṃ bhāvanārāmaariyavaṃsaṃ bhajatī”ti vuttaṃ bhāvanānuyogassa anucchavikattā, nesajjikaṅgavasena pana nesajjikassa bhikkhuno ekaccāhi āpattīhi anāpattibhāvoti tampi saṅgaṇhanto “terasannaṃ dhutaṅgāna”nti vatvā vinayaṃ patvā garuke ṭhātābbanti icchitattā sallekhasa apariccajanavasena paṭipatti nāma vinaye ṭhitassevāti āha “terasannaṃ...pe... kathitaṃ hotī”ti. Kāmaṃ suttabhidhammapiṭakesupi tattha tattha sīlakathā āhaṭṭāyeva, yehi pana guṇehi sīlassa vodānaṃ hoti, tesu kathitesu yathā sīlakathābāhullaṃ vinayapiṭakaṃ kathitaṃ hoti, evaṃ bhāvanākathābāhullaṃ suttapīṭakaṃ abhidhammapiṭakañca catutthena ariyavaṃsena kathitena kathitameva hotīti vuttaṃ “bhāvanārāmena avasesaṃ piṭakadvayaṃ kathita”nti. “So nekkhammaṃ bhāvento ramatī”ti nekkhammapadaṃ ādiṃ katvā tattha desanāya pavattattā sabbesampi vā samathavipassanāmaggadhammānaṃ yathāsakaṃ paṭipakkhato nikkhamanena nekkhammasaññitānaṃ tattha āgatattā so pāṭho nekkhammapāḷīti vuccatīti āha “nekkhamapāḷiyā kathetabbo”ti. Tenāha aṭṭhakathāyaṃ “sabbepi kusalā dhamā, nekkhammanti pavuccare”ti. Dasuttarasuttantapariyāyenāti dasuttarasuttantadhammena dasuttarasuttante āgatanāyenāti vā attho. Sesapadadvayepi eseṃ nayo.

Soti jāgariyaṃ anuyutto bhikkhu. Nekkhammanti kāmehi nikkhantabhāvato nekkhammasaññitānaṃ paṭhamajjhānūpacāraṃ, so “abhijjhaṃ loke pahāyā”tiādīnā āgato. Paṭhamajjhānassa pubbabhāgabhāvanā hi idhādhippetā, tasmā “abyāpāda”ntiādisupi evameva attho veditabbo. Saupāyānañhi aṭṭhannaṃ

samāpattīnaṃ aṭṭhārasannaṃ mahāvīpassanānaṃ catunnaṃ ariyamaggānañca vasenettha desanā pavattāti. Tattha abyāpādanti mettā. Ālokasaññanti vibhūtaṃ katvā manasikaraṇena upaṭṭhitaālokasañjānaṃ. Avikkhepanti samādhim. Dhammavavatthānanti kusalādidhammānaṃ yāthāvanicchayaṃ, “sapaccayanāmaavatthāna”ntipi vadanti. Evaṃ kāmacchandādinīvaraṇappahānena “abhiijhaṃ loke pahāyā”tiādinā vuttassa paṭhamajjhānassa pubbabhāgapāṭipadāya bhāvanārāmatam pahānārāmatāñca dassetvā idāni saha upāyena aṭṭhasamāpattīhi aṭṭhārasahi ca mahāvīpassanāhi tam dassetum “ñāṇa”ntiādimāha. Nāmarūpapariggahaṇakaṅkhāvitaraṇānañhi vibandhabhūtaṃ mohassa dūrikaraṇena ñātapariññāya tṭhitassa aniccasaññādayo sijjhanti. Tathā jhānasamāpattisu anabhiratinimittena pāmojjena tattha anabhiratiyā vinoditāya jhānādinam samadhi gamoti samāpattivīpassanaṃ arativinodanaavijjāpadālanaupāyo. Uppaṭipāṭiniddeso pana nīvaraṇasabhāvāya avijjāya heṭṭhānīvaraṇesu saṅghadassanattanti daṭṭhabbam. Kiñcāpi paṭhamajjhānūpacāreyeva dukkham, catutthajjhānūpacāreyeva sukham pahīyati, atisayappahānaṃ pana sandhāyāha “catutthajjhānaṃ sukhadukkhe”ti.

Aniccassa, aniccanti ca anupassanā aniccānupassanā, tebhūmakadhammānaṃ aniccataṃ gahetvā pavattāya anupassanāyetam nāmaṃ. Niccasaññanti saṅkhatadhammesu niccā sassatāti pavattam micchāsaññam. Saññāsīsena diṭṭhicittānampi gahaṇam daṭṭhabbam. Esa nayo ito paresupi. Nibbidānupassananti saṅkhāresu nibbindanākārena pavattam anupassanaṃ. Nandinti sappītikataṇham. Virāgānupassananti virajjanākārena pavattam anupassanaṃ. Nirodhānupassananti saṅkhārānaṃ nirodhassa anupassanaṃ. “Te saṅkhārā nirujjhantiyeva, āyatim samudayavasena na uppajjanti”ti evaṃ vā anupassanā nirodhānupassanā. Tenevāha “nirodhānupassanāya nirodheti no samudetī”ti. Muccitukāmatā hi ayaṃ balappattāti. Paṭinissajjanākārena pavattā anupassanā paṭinissaggānupassanā. Paṭisaṅkhā santiṭṭhanā hi ayaṃ. Ādānanti niccādivasena gahaṇam. Santatisamūhakiccārammaṇānaṃ vasena ekattaggahaṇam ghanasaññā. Āyūhanaṃ abhisāṅkharānaṃ. Avatthāvisesāpatti vipariṇāmo. Dhuvasaññanti thirabhāvaggahaṇam.

Nimittanti samūhaghanavasena, sakiccaparicchedatāya ca saṅkhārānaṃ saviggahataṃ. Paṇidhanti rāgādipaṇidhim. Sā panatthato taṇhāvasena saṅkhāresu ninnatā. Abhinivesanti attānudiṭṭhi. Aniccadukkhādivasena sabbadhammatīraṇam adhipaññādhmavīpassanā. Sārādānābhinivesanti asāre sāranti gahaṇavipallāsam. “Issarakuttādivasena loko samuppanno”ti abhiniveso sammohābhiniveso. Keci pana “ahosiṃ nu kho ahamatītamaddhānantiādinā pavattasamsayāpatti sammohābhiniveso”ti vadanti. Saṅkhāresu tāṇaleṇabhāvaggahaṇam ālayābhiniveso. “Ālayaratā ālayasammuditā”ti ca vacanato ālayo taṇhā, sāyeva cakkhādīsū rūpādīsū ca abhinivesavasena pavattiyā ālayābhinivesoti keci. Evaṃ tṭhitā te saṅkhārā paṭinissajjīyantīti pavattam ñāṇam paṭisaṅkhānupassanā. Vaṭṭato vigatattā vivaṭṭam nibbānaṃ, tattha ārammaṇasaṅkhātena anupassanena pavattiyā vivaṭṭānupassanā gotrabhu. Saṃyogābhinivesanti saṃyujjanavasena saṅkhāresu nivesanaṃ. Diṭṭhekaṭṭheti diṭṭhiyā saha jātekaṭṭhe pahānekaṭṭhe ca. Oḷāriketi uparimaggavajjhe kilese apekkhitvā vuttaṃ, aññathā dassanappahātabbāpi dutiyamaggavajjhehi oḷārikāti. Aṇusahagateti aṇubhūte. Idaṃ heṭṭhimamaggavajjhe apekkhitvā vuttaṃ. Sabbakileseti avasiṭṭhasabbakilese. Na hi paṭhamādimaggehi pahīnā kilesā puna pahīyantīti.

Evanti paṭisambhidāmagge nekkhammapāliyaṃ yojanaṃ nigametvā dīghanikāyetiadinā dasuttarapariyāyena yojanaṃ dasseti. Ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati, ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramatīti ca nayidaṃ dasuttarasutte āgataniyāmena vuttaṃ, tattha pana “eko dhammo bhāvetabbo, eko dhammo pahātabbo”ti desanā āgatā. Evaṃ santēpi yasmā atthato bhedo natthi, tasmā paṭisambhidāmagge nekkhammapāliyaṃ āgatanīhāreneva “ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati, ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramatī”ti vuttaṃ. Esa nayo sesavāresupi.

Evantiadinā dasuttarapariyāyena yojanaṃ nigametvā idāni satipaṭṭhānasuttantapariyāyena yojanaṃ dassetuṃ “majjhimanikāye”tiādi āraddhaṃ. Kāmañcetta kāyānupassanāvaseneva saṃkhipitvā yojanā katā, ekavīsatiyā pana ṭhānānaṃ vasenapi yojanā kātābbā. Idāni abhidhammaniddesapariyāyena dassetuṃ “abhidhamme niddesapariyāyenā”tiādi āraddhaṃ. Aniccatotiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ visuddhimaggasaṃvaṇṇanāsu vuttanayena veditabbaṃ.

Ukkaṇṭhitanti adhikusalesu dhammesu pantasenāsanesu ca ukkaṇṭhādīṇca, ananuyogoti attho. Ariyavaṃsapūraṃko dhīro sīlavā bhikkhu ariyavaṃsaparipūraṇassa bhedaṃ anicchanto samāhito vipassako ca paccayaghātena aratiyā ratiyā ca sahitā abhibhavitā hotīti vuttaṃ “aratiratisaho, bhikkhave, dhīro”ti. Sesam suviññeyyameva.

Ariyavaṃsasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dhammapadasuttavaṇṇanā

29. Navame jhānādibhedo dhammo pajjati etenāti dhammapadaṃ, anabhijjhāva dhammapadaṃ anabhijjhādharmapadaṃ, anabhijjhāpadhāno vā dhammakotṭhāso anabhijjhādharmapadaṃ. Evaṃ sesesupi. Atthato pana anabhijjhādharmapadaṃ nāma alobho vā alobhasīsenā adhigatajjhānavipassanāmaggaṃ phalanibbānāni vā. Abyāpādo dhammapadaṃ nāma mettā vā mettāsīsenā adhigatajjhānādīni vā. Sammāsatidhammapadaṃ nāma sūpaṭṭhitassati vā satisīsenā adhigatajjhānādīni vā. Sammāsamādhidhammapadaṃ nāma aṭṭhasamāpatti vā aṭṭhasamāpattisīsenā adhigatajjhānavipassanāmaggaṃ phalanibbānāni vā. Dasaasubhavasena vā adhigatajjhānādīni anabhijjhā dhammapadaṃ. Catubrahmavihārasena adhigatāni abyāpādo dhammapadaṃ. Dasānussati āhārepaṭikūlasaṇṇāvasena adhigatāni sammāsatidhammapadaṃ. Dasakasiṇānāpānavasena adhigatāni sammāsamādhidhammapadaṃ. Anabhijjhālūti anabhijjhāyanasīlo. Abhipubbo jhesaddo abhijjhāyanaṭṭho. Tenevāha “nittaṇho hutvā”ti. Pakatibhāvaṃ avijahantenāti parisuddhabhāvaṃ sabhāvasaṅkhātānavajjasaṅkhātāṃ pakatibhāvaṃ avijahantena. Sāvajjadhammasamuppattiyā hi cittassa anavajjabhāvo jahito hotīti.

Dhammapadasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Paribbājakasuttavaṇṇanā

30. Dasame abhiññātāti ediso ca ediso cāti abhilakkhaṇavasena ñātā. Tenāha “ñātā pākāṭā”ti. Paṭisallānā vuṭṭhitoti ettha paṭisallānanti tehi tehi saddhivihārikaantevāsikaupāsakādisattehi ceva rūpārammaṇādisaṅkhārehi ca

paṭinivattitvā apasakkitvā sallīnaṃ nilīyanaṃ, ekībhāvo pavivekoti vuttaṃ hoti. Yo tato vuṭṭhito, so paṭisallānā vuṭṭhito nāma hoti. Bhagavā pana yasmā paṭisallānā uttamato phalasamāpattito vuṭṭhāsi, tasmā vuttaṃ “paṭisallānā vuṭṭhitoti phalasamāpattito vuṭṭhito”ti. Vatthukāmesūti rūpādīsu kilesakāmassa vatthubhūtesu kāmesu. Bahalarāganti thiramūladummocanīyatāhi ajjhosānena bahalabhūtaṃ kilesakāmaṃ. Sakāraṇāti yehi kāraṇehi paresaṃ vāde dosaṃ dassenti, tehi kāraṇehi sakāraṇā. Na hi lakkhaṇayuttēna hetunā vinā paravādesu dosaṃ dassetuṃ sakkā.

Evamādīti ettha ādisaddena “natthi hetu natthi paccayo sattānaṃ saṃkilesāyā”ti evamādiṃ saṅgaṇhāti, tasmā evamādivādino evaṃ hetuppaṭikkhepavādinoti attho. Ettha ca natthikadiṭṭhi vipākaṃ paṭibāhati, akiriyadiṭṭhi kammaṃ paṭibāhati, ahetukadiṭṭhi ubhayaṃ paṭibāhati. Tattha kammaṃ paṭibāhantena vipāko paṭibāhito hoti, vipākaṃ paṭibāhantenapi kammaṃ paṭibāhitaṃ. Iti sabbepete atthato ubhayapaṭibāhakā ahetuvādā ceva akiriyavādā ca natthikavādā ca honti.

Okkantaniyamāti ogāḷhamicchattaniyamā. Sajjhāyatīti taṃ diṭṭhidīpakamā ganthaṃ uggahetvā paṭhati. Vīmaṃsatīti tassa atthaṃ vicāreti. Tassātiādi vīmaṃsanākāradassanaṃ. Tasmīṃ ārammaṇeti yathāparikkappitahetupaccayābhāvādi ke natthi hetūtiādinayappavattāya laddhiyā ārammaṇe. Micchāsati santiṭṭhatīti “natthi hetū”tiādivasena anussavūpaladdhe atthe tadākāraparivitakkanehi saviggahe viya sarūpato cittassa paccupaṭṭhite cirakālaparicayena evametanti nijjhānakkhamabhāvūpagamanena nijjhānakkhantiyā tathāgahite punappunaṃ tatheva āsevantassa bahulīkarontassa micchāvitakkena samānīyamānā micchāvāyāmapatthambhitā ataṃsabhāvaṃ taṃsabhāvanti gaṇhanti micchāsati laddhanāmā taṃladdhisahagatā taṇhā santiṭṭhati. Cittaṃ ekaggaṃ hotīti yathāvuttavitakkādīpaccayalābhena tasmīṃ ārammaṇe avaṭṭhitatāya anekaggataṃ pahāya cittaṃ ekaggaṃ appitaṃ viya hoti micchāsamādhinā. Sopi hi paccayavisesena laddhabhāvanābalo kadāci samādhānapaṭirūpakiccakaro hotiyeva paharaṇavijjhanādīsu viyāti daṭṭhabbaṃ.

Javanāni javantīti anekakkhattuṃ tenākārena pubbabhāgiyesu javanavāresu pavattesu sabbapacchime javanavāre satta javanāni javanti. Paṭhamajavane satekiccho hoti, tathā dutiyādīsūti dhammasabhāvadassanaṃmetam, na pana tasmīṃ khaṇe tesam satekicchabhāvāpādanaṃ kenaci sakkā kātuṃ. Tatthāti tesu tīsu micchādassanesu. Koci ekaṃ dassanaṃ okkamati yassa ekasmiṃyeva abhiniveso āsevanā pavattā, so ekaṃyeva dassanaṃ okkamati. Yassa dvīsu tīsupi vā abhiniveso āsevanā pavattā, so dve tīni okkamati. Etena yā pubbe ubhayapaṭibāhikatāmukhena pavattā atthasiddhā sabbadiṭṭhikā, sā pubbabhāgiyā, micchānīyāmokkantiyā pana yathāsakaṃ paccayasamudāgamadiṭṭhito bhinnārammaṇānaṃ viya visesādhigamānaṃ ekajjhaṃ anuppattiyā abhikiṇṇā evāti dasseti. Ekasmiṃ okkante pi dvīsu tīsu okkantesupi niyatamicchādiṭṭhikova hotīti iminā tissannampi diṭṭhīnaṃ samānaphalataṃ samānabalañca dasseti. Tasmā tissopi cetanā ekassa uppannā aññaṃaññaṃ anubalappadāyikā honti.

Kim panesa etasmiññeva attabhāve niyato, udāhu aññaṃasmimpīti? Etasmiññeva niyato. Akusalañhi nāmetaṃ abalaṃ, na kusalaṃ viya mahābalaṃ. Aññathā sammattaniyāmo viya accantiko siyā, āsevanavasena pana bhavantarepi taṃ taṃ diṭṭhiṃ rocetiyeva. Tenevāha “vaṭṭakhāṇuko nāmesa satto”ti. Tasmā “sakiṃ nimuggo nimuggo eva bālo”ti viya vaṭṭakhāṇujotānā, yādisehi pana paccayehi ayaṃ taṃ dassanaṃ okkanto puna kadāci micchattaniyāmo tappaṭikkhepapaccaye paṭicca

tato sīsukkhepanamassa na hotīti na vattabbaṃ. Tena vuttaṃ “yebhuyyenā”ti. Edisāti “buddhānampi atekicchā”tiādinā vuttasadisā.

Attano nindābhayenāti “sammā diṭṭhiñca nāma te garahantī”tiādinā attano upari parehi vattabbanindābhayena. Ghaṭṭanabhayenāti tathā paresaṃ apasādanabhayena. Sahadhammena parena attano upari kātabbaniggaho upārambho, tato parittāso upārambhabhayaṃ. Taṃ pana atthato upavādabhayaṃ hotīti āha “upavādabhayenā”ti. Paṭippassaddhivasena abhijjhā vinayati etenāti abhijjhāvinayo, arahattaphalaṃ. Tenāha “abhijjhāvinayo vuccati arahatta”nti.

Paribbājakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Uruvelavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Cakkavaggo

1. Cakkasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame cattāri cakkānīti ettha cakkaṃ nāma dārucakkaṃ, ratanacakkaṃ, dhammacakkaṃ, iriyāpathacakkaṃ, sampatticakkanti pañcavidhaṃ. Tattha “yaṃ panidaṃ, samma, rathakāracakkaṃ chahi māsehi niṭṭhitaṃ chārattūnehī”ti idaṃ dārucakkaṃ. “Pitarā pavattitaṃ cakkaṃ anuvattetī”ti idaṃ ratanacakkaṃ. “Mayā pavattitaṃ cakka”nti idaṃ dhammacakkaṃ. “Catucakkaṃ navadvāra”nti idaṃ iriyāpathacakkaṃ. “Cattārimāni, bhikkhave, cakkāni yehi samannāgatānaṃ devamanussānaṃ catucakkaṃ pavattatī”ti idaṃ sampatticakkaṃ. Idhāpi etadeva adhippetanti āha “cattāri sampatticakkāni vattantī”ti. Anucchavike deseti puññakiriyāya sammāpaṭipattiyā anurūpadese. Sevanaṃ kālena kālaṃ upasaṅkamaṃ. Bhajanaṃ bhattivaseṇa payirupāsanaṃ. Attano sammā ṭhapananti attano cittasantānassa yoniso ṭhapanam. Saddhādīsu nivesananti āha “sace”tiādi. Idameva cettha pamāṇanti idameva pubbekatapuññatāsaṅkhātāṃ sampatticakkaṃ eva etesu sampatticakkesu pamāṇabhūtaṃ itaresaṃ kāraṇabhāvato. Tenāha “yena hī”tiādi. So eva ca katapuñño puggalo attānaṃ sammā ṭhapeti akatapuññaṃ tadabhāvato.

Cakkasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Saṅghasuttavaṇṇanā

32. Dutiye tassa dānameva dātabbanti pabbajitassa pabbajitaparikkhāraṃ pattacīvarādi, gihino gihiparikkhāraṃ vatthāvudhayānasayanādi dātabbaṃ. Sabbanti sabbam upakāraṃ. Makkhetvā nāseti makkhibhāve ṭhatvā. Tena viya makkhetīti satadhotatena makkheti viya. Atthavaḍḍhanakathāti hitāvahakathā. Kathāgahaṇaṃ cettha nidassanamattaṃ, paresaṃ hitāvaho kāyappayogopi atthacariyā. Atṭhakathāyaṃ pana vacippayogavaseneva atthacariyā vuttā. Samānattatāti sadisabhāvo, samānatṭhāne ṭhapanam, taṃ panassa samānatṭhapanam attasadisatākaraṇamukhena ekasambhogatā. Attano sukhuppattiyam tassa ca dukkhuppattiyam tena dukkhena attanā ekasambhogatāti āha “samānasukhadukkhabhāvo”ti. Sā ca samānasukhadukkhata ekato nisajjādinā pākāṭā hotīti dassento “ekāsane”tiādimāha.

Tattha jātiyā hīno bhogena adhiko dussaṅgaho hoti. Na hi sakkā tena saddhiṃ ekaparibhogō kātuṃ jātiyā hīnattā. Tassa tathā akariyamāne ca so kujjhati bhogena adhikattā, tasmā so dussaṅgaho. Bhogena hīno jātiyā adhikopi dussaṅgaho hoti. So hi “ahaṃ jātimā”ti bhogasampannena saddhi ekaparibhogam icchati, tasmīṃ akariyamāne kujjhati. Ubhohipi hīno susaṅgaho hoti. Na hi so itarena saddhiṃ ekaparibhogam icchati jātiyā hīnabhāvato, na akariyamāno kujjhati bhogena hīnabhāvato. Ubhohi sadisopi susaṅgahoyeva. Sadisabhāveneva itarena saha ekaparibhogassa paccāsīsāya, akaraṇe ca tassa kujjhanassa abhāvato. Bhikkhu dussīlo dussaṅgaho hoti. Na hi sakkā tena saddhiṃ ekaparibhogam kātuṃ, akariyamāne ca kujjhati. Sīlavā pana susaṅgaho hoti. Sīlavā hi adīyamānēpi kismiñci āmise akariyamānēpi saṅgahe na kujjhati, aññaṃ attanā saddhiṃ paribhogam akarontampi na pāpakena cittaena passati pesalabhāvato. Tato eva paribhogopi anena saddhiṃ sukaro hoti, tasmā gihi ce, ubhohi sadiso. Pabbajito ce, sīlavā puggalo. Evaṃ samānattatāya saṅghetabbo. Tenevāha “so sace gahaṭṭhassa jātiyā pabbajitassa sīlena sadiso hoti, tassāyaṃ samānattatā kātabbā”ti. Sesam suviññeyyameva.

Saṅghasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sīhasuttavaṇṇanā

33. Tatiye sīhoti parissayasahanato paṭipakkhahananato ca “sīho”ti laddhanāmo migādhipati. Cattāroti samānēpi sīhajātibhāve vaṇṇavisesādisiddhena visesena cattāro sīhā. Te idāni nāmato vaṇṇato āhārato dassetvā idhādhippetasīham nānappakārato vibhāvetuṃ “tiṇasīho”tiādi āraddham. Tiṇabhakkho sīho tiṇasīho purimapade uttarapadalopena yathā “sākapatthivo”ti. Kāḷavaṇṇatāya kāḷasīho. Tathā paṇḍusīho. Tenāha “kāḷagāvisadiso, paṇḍupalāsavaṇṇagāvisadiso”ti ca. Rattakambalassa viya kesaro kesarakalomo etassa atthīti kesarī. Lākhāparikammakatehi viya pādapariyantehīti ca yojanā.

Kammānubhāvasiddhaadhipaccamahesakkhatāhi sabbamigagaṇassa rājā. Suvaṇṇaguhato vātiādi “sīhassa vihāro kiriyā evaṃ hoti”ti katvā vuttaṃ.

Samam patiṭṭhāpetvāti sabbabhāgehi samameva bhūmiyaṃ patiṭṭhāpetvā. Ākaḍḍhitvāti purato ākaḍḍhitvā. Abhiharitvāti abhimukham haritvā. Saṅghātanti vināsam. Vīsatiyaṭṭhikaṃ ṭhānaṃ usabham.

Samasīhoti samajātiko samappabhāvo ca sīho. Samānosmīti desanāmattaṃ, samappabhāvatāya eva na bhāyati. Sakkāyaditṭhibalavatāyāti “ke aññe amhehi uttaritarā, atha kho mayameva mahābalā”ti evaṃ balātimānanamittāya ahaṃkārahetubhūtāya sakkāyaditṭhiyā balavabhāvena. Sakkāyaditṭhiyā pahīnattāti nirahaṃkāratā attasinehassa suṭṭhu samugghātattā na bhāyati.

Tathā tathāti sīhasadisatādinā tena tena pakārena attānaṃ kathesīti vatvā tamatthaṃ vivaritvā dassetuṃ “sīhoti kho”tiādi vuttaṃ.

Katamahābhinihārassa lokanāthassa bodhiyā niyatabhāvappattiyā ekantabhāvī buddhabhāvoti katvā “tīsu pāsādesu nivāsakālo, magadharañño paṭiññādānakālo, pāyāsassa paribhuttakālo”tiādinā abhisambodhito purimāvatthāpi sīhasadisā katvā dassitā. Bhāvinī bhūtūpacāropi hi lokavohāro. Vijjābhāvasāmaññato dvivijjam

itaravijjampi ekajjhaṃ gahetvā paṭiccasamuppādasammasanato taṃ puretarasiddhaṃ viya katvā āha “tisso vijjā sodhetvā”ti. Anulomapaṭilomato pavattaññāssa vasena “yamakaññāmanathanenā”ti vuttaṃ.

Tattha viharantassāti ajapālanigrodhamūle viharantassa. Ekādasame divaseti sattasattāhato paraṃ ekādasame divase. Acalapallaṅketi isipatane dhammacakkappavattanattaṃ nisinnapallaṅke. Tampi hi kenaci appaṭivattiyāṃ dhammacakkappavattanattaṃ nisajjāti katvā vajirāsanaṃ viya acalapallaṅkaṃ vuccati. Imasmiṃca pana padeti “dveme, bhikkhave, antā”tiādinayappavatte ca imasmiṃ saddhammakotṭhāse. Dhammaghoso...pe... dasasahassilokadhātum paṭicchādesi “sabbattha tṭhitā suṇantū”ti adhiṭṭhānena. Soḷasahākārehīti dukkhapariññā, samudayappahānaṃ, nirodhasacchikiriya, maggabhāvanāti ekekasmiṃ magge cattāri cattāri katvā soḷasahi ākārehi.

Paṭhamena nayena abhisambodhito purimatarāvattāpi avassaṃbhāvitāya gahetvā sīhasadisataṃ dassetvā idāni abhisambuddhāvatthāsu eva sīhasadisataṃ dassetuṃ “aparo nayo”tiādi āraddhaṃ. Aṭṭhahi kāraṇehīti “tathā āgatoti tathāgato, tathā gatoti tathāgato, tathalakkhaṇaṃ āgatoti tathāgato, tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti tathāgato, tathadassitāya tathāgato, tathavāditāya tathāgato, tathākāritāya tathāgato, abhibhavanaṭṭhena tathāgato”ti evaṃ vuttehi aṭṭhahi tathāgatasādhakehi kāraṇehi. Yadiapi bhagavā bodhipallaṅke nisinnamatteva abhisambuddho na jāto, tathāpi tāya nisajjāya nisinnova panujja sabbāṃ parissayaṃ abhisambuddho jāto. Tathā hi taṃ “aparajītapallaṅka”nti vuccati, tasmā “yāva bodhipallaṅkā vā”ti vatvā tena aparitussanto “yāva arahattamaggaññā vā”ti āha.

Iti sakkāyoti ettha itisaddo nidassanatto. Tena sakkāyo sarūpato parimāṇato paricchedato ca dassitoti āha “ayaṃ sakkāyo”tiādi. “Ayaṃ sakkāyo”ti iminā pañcupādānakkhandhā sarūpato dassitā. “Ettako sakkāyo”ti iminā te parimāṇato dassitā. Tassa ca parimāṇassa ekantikabhāvaṃ dassentena “na ito bhiyyo sakkāyo atthi”ti vuttaṃ. Sabhāvatoti salakkhaṇato. Sarasatoti sakiccato. Pariyantatoti parimāṇapariyantato. Paricchedatoti yattake tṭhāne tassa pavattitassa paricchindanato. Parivaṭumatoti pariyoṣānappavattito. Sabbepi pañcupādānakkhandhā dassitā honti yathāvuttena vibhāgena. Ayaṃ sakkāyassa samudayo nāmāti ayaṃ āhārādisakkāyassa samudayo nāma. Tenāha “ettāvatā”tiādi. Atthaṅgamoti nirodho. “Āhārasamudayā āhāranirodhā”ti ca asādhāraṇameva taṃ gahetvā sesesu ādi-saddena saṅgaṇhāti.

Paṇṇāsalakkhaṇapaṭimaṇḍitanti paṇṇāsaudayavayalakkhaṇavibhūsitāṃ samudayatthaṅgamaggahaṇato. Khīṇāsavattāti anavasesaṃ sāvasesaṃ āsavānaṃ parikkhīṇattā. Anāgāmīnampi hi bhayaṃ cittutrāsaṃca na hotīti. Nāṇasaṃvego bhayatupaṭṭhānapaññā. Itarāsaṃ pana devatānanti akhīṇāsavadeve sandhāya vadati. Bhoti dhammālanamattanti sabhāvakathanamattaṃ.

Cakkanti satthu āṇācakkāṃ. Taṃ pana dhammato āgatanti dhammacakkāṃ. Tattha ariyasāvakānaṃ paṭivedhadhammato āgatanti dhammacakkāṃ. Itaresaṃ desanādhhammato āgatanti dhammacakkāṃ. Duvidhepi ñāṇaṃ padhānanti ñāṇasīsenā vuttaṃ “paṭivedhañāṇampi desanāñāṇampi”ti. Idāni taṃ ñāṇaṃ sarūpato dassetuṃ “paṭivedhañāṇaṃ nāmā”tiādi vuttaṃ. Yasmā tassa ñāṇassa paṭividdhattā bhagavā tāni saṭṭhi nayasahassāni veneyyānaṃ dassetuṃ samattho ahoṣi, tasmā tāni saṭṭhi nayasahassāni tena ñāṇena saddhiṃyeva siddhānīti katvā

dassento “saṭṭhiyā ca nayasahasseehi paṭivijjhī”ti āha. Tiparivaṭṭanti “idaṃ dukkha”nti ca “pariññeyya”nti ca “pariññāta”nti ca evaṃ tiparivaṭṭaṃ, taṃyeva dvādasākāraṃ. Tanti desanāññaṃ. Esa bhagavā. Appaṭipuggaloti paṭinidhibhūtapuggalarahito. Ekasadisassāti nibbikārassa.

Sīhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Aggapasādasuttavaṇṇanā

34. Catutthe aggesu pasādāti seṭṭhesu pasādā. Aggā vā pasādāti seṭṭhabhūtā pasādā. Seṭṭhavacono hettha aggasaddo. Purimasmiṃ atthavikappe aggasaddena buddhādiratanattayaṃ vuccati. Tesu bhagavā tāva asadisatṭhena, guṇavisitṭhatṭhena, asamasamatṭhena ca aggo. So hi mahābhīṇhāraṃ dasannaṃ pāramīnaṃ pavicayañca ādiṃ katvā bodhisambhāraguṇehi ceva buddhaguṇehi ca payojanehi ca sesajanehi asadisoti asadisatṭthenapi aggo. Ye cassa te guṇā mahākaruṇādayo, tehi sesasattānaṃ guṇehi visitṭhatṭthenapi sabbasattuttamatāya aggo. Ye pana purimakā sammāsambuddhā sabbasattehi asamā, tehi saddhiṃ ayameva rūpakāyaguṇehi ceva dhammakāyaguṇehi ca samoti asamasamatṭthenapi aggo. Tathā dullabhapātubhāvato acchariyamanussabhāvato bahujanahitasukhāvahato adutiyaasahāyādibhāvato ca bhagavā loke aggoti vuccati. Yathāha -

“Ekapuggalassa, bhikkhave, pātubhāvo dullabho lokasmiṃ. Katamassa ekapuggalassa? Tathāgatassa arahato sammāsammuddhassa. Ekapuggalo, bhikkhave, loke uppajjamāno uppajjati acchariyamanusso. Ekapuggalo, bhikkhave, loke uppajjamāno uppajjati bahujana...pe... sammāsambuddho. Ekapuggalo, bhikkhave, loke uppajjamāno uppajjati adutiyo asahāyo appaṭimo appaṭibhāgo appaṭipuggalo asamo asamasamo dvipadānaṃ aggo. Katamo ekapuggalo? Tathāgato arahamaṃ sammāsambuddho”ti.

Dhammasaṅghā aññadhammasaṅghehi asadisatṭhena visitṭhaguṇatāya dullabhapātubhāvādinā ca aggā. Tathā hi tesam svākkhātātādisuppaṭipannatādiguṇavisesehi aññe dhammasaṅghasadisā appataraṃ niḥinā vā natthi, kuto seṭṭhā. Sayameva tehi visitṭhaguṇatāya seṭṭhā. Tathā dullabhuppādaacchariyabhāvabahujanahitasukhāvahaadutiyaasahāyādisabhāvā ca te. Yadaggena hi bhagavā dullabhapātubhāvo, tadaggena dhammasaṅghāpīti. Acchariyādīsipi ese va nayo. Evaṃ aggesu seṭṭhesu uttamesu pavaresu guṇavisitṭhesu pasādāti aggapasādā.

Dutiyasmiṃ panatthe yathāvuttesu aggesu buddhādīsū uppattiyā aggabhūtā pasādā aggapasādā. Ye pana ariyamaggena āgatā aveccappasādā, te ekanteneva aggabhūtā pasādāti aggapasādā. Yathāha - “idha, bhikkhave, ariyasāvako buddhe aveccappasādena samannāgato hotī”tiādi. Aggavipākattāpi cete aggapasādā. Vuttampi cetam - “agge kho pana pasannānaṃ aggo vipāko”ti.

Apadā vātīādīsū vā-saddo samuccayattho, na vikappattho. Yathā “anuppanno vā kāmāsavo uppajjati, uppanno vā kāmāsavo pavaḍḍhatī”ti ettha anuppanno ca uppanno cāti attho. Yathā ca “bhūtānaṃ vā sattānaṃ ṭhitiyā sambhavesīnaṃ vā anuggahāyā”ti ettha bhūtānañca sambhavesīnañcāti attho. Yathā ca “aggito vā udakato vā mithubhedato vā”ti ettha aggito ca udakato ca mithubhedato cāti attho, evaṃ “apadā vā...pe... aggamakkhāyati”ti etthāpi apadā ca dvipadā cāti

sampiṇḍanavasena attho daṭṭhabbo. Tena vuttaṃ “vā-saddo samuccayattho, na vikappattho”ti.

Rūpinoti rūpavanto. Na rūpinoti arūpino. Saññinoti saññavanto. Na saññinoti asaññino. “Apadā vā”tiādisabbapadehi kāmabhavo, rūpabhavo, arūpabhavo, ekavokārabhavo, catuvokārabhavo, pañcavokārabhavo, saññibhavo, asaññibhavo, nevasaññināsaññibhavoti navavidhepi bhava sattepi anavasesato pariyādiyitvā dasseti. Ettha hi rūpiggahaṇena kāmabhavo, rūpabhavo, pañcavokārabhavo, ekavokārabhavo ca dassito, arūpiggahaṇena arūpabhavo, catuvokārabhavo ca dassito, saññibhavādayo pana sarūpeneva dassitā. Apadādiggaṇena kāmabhavapañcavokārabhavasaññibhavānaṃ ekadesova dassito.

Kasmā panettha yathā adutiyasutte “dvipadānaṃ aggo”ti dvipadā eva gahitā, evaṃ dvipadaggahaṇameva akatvā apadādiggaṇaṃ katanti? Vuccate - adutiyasutte tāva seṭṭhataravasena dvipadaggahaṇameva kataṃ. Imasmiñhi loke seṭṭho nāma uppajjamāno apadacatuppadabahupadesu na uppajjati, dvipadesuyeva uppajjati. Kataresu dvipadesu? Manussesu ceva devesu ca. Manussesu uppajjamāno sakalalokaṃ vase vattetuṃ samattho buddho hutvā uppajjati, devesu uppajjamāno dasasahassilokadhātuṃ vase vattanako mahābrahmā hutvā uppajjati, so tassa kappiyakārako vā ārāmiko vā sampajjati. Iti tatopi seṭṭhataravasenesa dvipadānaṃ aggoti tattha vuttaṃ. Idha pana anavasesapariyādānavasena evaṃ vuttaṃ “yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā...pe... nevasaññināsaññino vā, tathāgato tesāṃ aggamakkhāyati”ti. Niddhāraṇe cetaṃ sāmivacanaṃ. Ma-kāro padasandhikaro, aggo akkhāyatīti padavibhāgo. Tenevāha “guṇehi aggo”tiādi.

Aggo vipāko hotīti agge sammāsambuddhe pasannānaṃ yo pasādo aggo seṭṭho uttamakoṭibhūto vā, tasmā tassa vipākopi aggo seṭṭho uttamakoṭibhūto ulāratamo pañītatamo hoti. So pana pasādo duvidho lokiya lokuttarabhedato. Tesu lokiyassa tāva

“Ye keci buddhaṃ saraṇaṃ gatāse,
Na te gamissanti apāyabhūmiṃ;
Pahāya mānusaṃ dehaṃ,
Devakāyaṃ paripūressanti.

“Buddhoti kittayantassa, kāye bhavati yā pīti;
Vameva hi sā pīti, kasiṇenapi jambudīpassa.

“Sataṃ hatthī sataṃ assā, sataṃ assatarīrathā;
Sataṃ kaññāsahassāni, āmukkamaṇikuṇḍalā;
Ekassa padavītiḥārassa, kalaṃ nāgghanti soḷasiṃ”.

“Sādhu kho, devānaminda, buddhaṃ saraṇagamaṇaṃ hoti, buddhaṃ saraṇagamaṇaṃ hetu kho, devānaminda, evamidhekacce sattā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjanti. Te aññe deve dasahi tṭhānehi adhiggaṇhanti dibbena āyuna, dibbena vaṇṇena, dibbena sukkena, dibbena yasena, dibbena ādhipateyyena, dibbehi rūpehi, dibbehi saddehi, dibbehi gandhehi, dibbehi rasehi, dibbehi phoṭṭhabbehi”ti -

Evamādīnaṃ suttapadānaṃ vasena pasādaphalavisesayogo veditabbo, tasmā so apāyadukkhavinivattanena saddhiṃ sampattibhavesu sukhavisesadāyakova

datṭhabbo.

Lokuttaro pana sāmaññaṃ phalavipākādāyako vaṭṭadukkhavinivattako. Sabbopi cāyaṃ pasādo paramparāya vaṭṭadukkhāya vinivattetiyeva. Vuttañhetāya -

“Yasmiṃ samaye, bhikkhave, ariyasāvako attano saddhaṃ anussarati, nevassa tasmīṃ samaye rāgapariyuṭṭhitaṃ cittaṃ hoti, na dosapariyuṭṭhitaṃ...pe... na mohapariyuṭṭhitaṃ cittaṃ hoti, ujugatamevassa tasmīṃ samaye cittaṃ hoti, ujugatacittassa pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati...pe... nāparaṃ itthattāyāti pajānāti”ti.

Dhammāti sabhāvadhammā. Saṅkhatāti samecca sambhūya paccayehi katāti saṅkhatā, sapaccayā dhammā. Hetūhi paccayehi ca na kehici katā saṅkhatāti asaṅkhatā, apaccayo nibbānaṃ. Saṅkhatānaṃ pariyosita bhāvena “asaṅkhatā”ti puthuvacanaṃ. Virāgo tesāṃ aggamakkhāyatīti tesāṃ saṅkhatāsaṅkhatadhammānaṃ yo virāgasāṅkhāto asaṅkhatadhammo, so sabhāveneva saṇhasukhumabhāvato santatarapaṇītatarabhāvato gambhīrādibhāvato madanimmadanādibhāvato aggaṃ seṭṭhaṃ uttamaṃ pavaranti vuccati. Yadidanti nipāto, yo ayanti attho. Madanimmadanotiādīni sabbāni nibbānavevacanāni. Tenevāha “virāgotiādīni nibbānasseva nāmānī”ti. Rāgamadādayoti ādi-saddena mānamadapurisamadādi ke saṅgaṇhāti. Sabbā pipāsāti kāmapiṇḍādikā sabbā pipāsā. Sabbe ālayā samugghātaṃ gacchantīti kāmālayādikā sabbepi ālayā samugghātaṃ yanti. Vaṭṭānīti kammavaṭṭavipākavaṭṭāni. Taṇhāti aṭṭhasatappabhedā sabbāpi taṇhā.

Aggo vipāko hotīti etthāpi -

“Ye keci dhammaṃ saraṇaṃ gatāse...pe...”.

“Dhammoti kittayantassa, kāye bhavati yā pīti...pe...”.

“Sādhu kho, devānaminda, dhammaṃ saraṇagamaṇaṃ hoti, dhammaṃ saraṇagamaṇaṃ hetu kho, devānaminda, evamidhekacce...pe... dibbehi phoṭṭhabbehī”ti -

Evamādīnaṃ suttapadānaṃ vasena dhamme pasādassa phalavisesayogo veditabbo.

Saṅghā vā gaṇā vāti janasaṃmūhasaṅkhātā yāvatā loke saṅghā vā gaṇā vā. Tathāgatasāvakasaṅgho aṭṭhaariyapuggalasamūhasaṅkhāto diṭṭhisīlasāmaññaṇa saṃhato tathāgatassa sāvakaṇḍo. Aggamakkhāyatīti attano sīlasamādhīpaññaṇa vimuttiādiguṇavisesena tesāṃ saṅghānaṃ aggo seṭṭho uttamo pavaroti vuccati. Yadidanti yāni imāni. Cattāri purisayugāni yugaḷavasena, paṭhamamaggaṭṭho paṭhamaphalaṭṭho idamekaṃ yugaḷaṃ, yāva catutthamaggaṭṭho catutthaphalaṭṭho idamekaṃ yugaḷanti evaṃ cattāri purisayugāni. Aṭṭha purisapuggalāti purisapuggalavasena eko paṭhamamaggaṭṭho, eko paṭhamaphalaṭṭho iminā nayena aṭṭha purisapuggalā. Ettha ca purisoti vā puggaloti vā ekatthāni etāni padāni, veneyyavasena panevaṃ vuttaṃ. Esa bhagavato sāvakaṇḍo yānimāni yugaḷavasena cattāri yugāni pāṭiyekkatō aṭṭha purisapuggalā, esa bhagavato sāvakaṇḍo. Āhuneyyotiādīni vuttatthāneva. Idhāpi -

“Ye keci saṅghaṃ saraṇaṃ gatāse...pe...”.

“Saṅghoti kittayantassa, kāye bhavati yā pīti...pe...”.

“Sādhū kho, devānaminda, saṅghaṃ saraṇagamaṇaṃ hoti, saṅghaṃ saraṇagamaṇaṃ hetu kho, devānaminda...pe... dibbehi phoṭṭhabbehi”ti -

Ādīnaṃ suttapadānaṃ vasena saṅghe pasādassa phalavisesayogo tassa aggavipākatā ca veditabbā. Tathā anuttariyapaṭilābho sattamabhavādito paṭṭhāya vaṭṭadukkhāsamucchedo anuttarasukhādhigamoti evamādiulāraphalanipphādanavasena aggavipākatā veditabbā.

Gāthāsu aggatoti agge ratanattaye, aggabhāvato vā pasannānaṃ. Aggaṃ dhammanti aggasabhāvaṃ buddhasubodhiṃ dhammasudhammataṃ saṅhasuppaṭipattiṃ, ratanattayassa anaññasādhāraṇaṃ uttamasabhāvaṃ, dasabalādisvākkhātātādisuppaṭipannatādiguṇasabhāvaṃ vā. Vijānanti vijānantānaṃ. Evaṃ sādāraṇato aggappasādavatthum dassetvā idāni asādhāraṇato taṃ vibhāgena dassetuṃ “agge buddhe”tiādi vuttaṃ. Tattha pasannānanti aveccappasādena ca itarappasādena ca pasannānaṃ adhimuttānaṃ. Virāgūpasameti virāge upasame ca, sabbassa rāgassa sabbesaṃ kilesānaṃ accantavirāgahetubhūte accantaupasamaṇahetubhūte cāti attho. Sukheti vaṭṭadukkhakkhayabhāvena saṅkhārūpasamasukhabhāvena sukhe.

Aggasmīṃ dānaṃ dadatanti agge ratanattaye dānaṃ dadantānaṃ deyyadhammaṃ pariccajantānaṃ. Tattha dharmānaṃ bhagavantaṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahantā pūjentā sakkarontā, parinibbutaṃ bhagavantaṃ uddissa dhātucetiyaṃ dike upaṭṭhahantā pūjentā sakkarontā buddhe dānaṃ dadanti nāma. “Dhammaṃ pūjessāmā”ti dhammadhare puggale catūhi paccayehi upaṭṭhahantā pūjentā sakkarontā dhammañca ciraṭṭhitikaṃ karontā dhamme dānaṃ dadanti nāma. Tathā ariyasaṅghaṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahantā pūjentā sakkarontā taṃ uddissa itarasmimpi tathā paṭipajjantā saṅghe dānaṃ dadanti nāma. Aggaṃ puññaṃ pavaḍḍhatīti evaṃ ratanattaye pasannena cetasa ulāraṃ pariccāgaṃ ulārañca pūjāsakkāraṃ pavattentānaṃ divase divase aggaṃ ulāraṃ kusalaṃ upacīyati. Idāni tassa puññaṃ aggavipākatāya aggabhāvaṃ dassetuṃ “aggaṃ āyū”tiādi vuttaṃ. Tattha āyūti dibbaṃ vā mānusaṃ vā aggaṃ ulāraṃ paramaṃ āyu pavaḍḍhati uparūpari brūhati. Vaṇṇoti rūpasampadā. Yasoti parivārasampadā. Kittīti thutighoso. Sukhanti kāyikaṃ cetasañca sukhaṃ. Balanti kāyabalañceva ñāṇabalañca.

Aggassa ratanattayassa dānaṃ dātā. Atha vā aggassa deyyadhammassa dānaṃ ulāraṃ katvā tattha puññaṃ pavattetā. Aggadhammasamāhitoti aggena pasādadhammena dānādidhammena ca saṃhito samannāgato acalappasādayutto, tassa vā vipākabhūtehi bahujanassa piyamanāpatādidhammehi yutto. Aggappatto pamodatīti yattha yattha sattanikāye uppanno, tattha tattha aggabhāvaṃ seṭṭhabhāvaṃ adhigato, aggabhāvaṃ vā lokuttaramaggaphalaṃ adhigato pamodati abhīramati paritussatīti.

Aggapasādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Vassakārasuttavaṇṇanā

35. Pañcame ariye ñāyeti saṃkilesato ārakattā ariye niddose parisuddhe niyyānikadhammabhāvato ñāye kāraṇeti attho. Ñāyati nicchayena kamati nibbānaṃ, taṃ vā ñāyati paṭivijjhīyati etenātī ñāyo, ariyamaggo. So eva ca

sampāpakahetubhāvato kāraṇanti vuccati. Idha pana saha vipassanāya ariyamaggo adhippetoti āha “sahavipassanake magge”ti. Gāthāsu “ñāyaṃ dhamma”nti etthāpi eseṇa nayo.

Vassakārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Doṇasuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe ukkāhi dhāriyamānāhīti dīpikāhi dhāriyamānāhi, daṇḍadīpikāsu jāletvā dhāriyamānāsu māpitattāti vuttaṃ hoti. Tañhi nagaraṃ “maṅgaladivase sukhaṇe sunakkhattaṃ mā atikkamī”ti rattimpi ukkāsu dhāriyamānāsu māpitaṃ. Ukkāsu ṭhāti ukkaṭṭhā, ukkāsu vijjotayantīsu ṭhitā patiṭṭhitāti mūlavibhūjādipakkhepena saddasiddhi veditabbā. Niruttinayena vā ukkāsu ṭhitāsu ṭhitā āsīti ukkaṭṭhā. Apare pana bhaṇanti “bhūmibhāgasampattiyā manussasampattiyā upakaraṇasampattiyā ca sā nagaṛī ukkaṭṭhaguṇayogato ukkaṭṭhāti nāmaṃ labhatī”ti. Setabyanti tassa nagarassa nāmaṃ. Taṃ pana kassapadasabalassa jātanagaraṇti āha “atīte kassapasammāsambuddhassa jātanagara”nti.

Vijjantarikāyāti vijjuniccharaṇakkhaṇe. Antaratoti hadaye. Antarāti ārambhanibbattaṇaṃ vemajjhe. Antarikāyāti antarāḷe. Ettha ca “tadantaraṃ ko jāneyya, etesaṃ antarā kappā gaṇanato asaṅkhyeyyā, antarantarā kathaṃ opapāṭetī”ti ca ādīsu viya kāraṇavemajjhesu vattamānā antarāsaddā eva udāharitabbā siyuma, na pana cittakkhaṇavivaresu vattamānā antaraantarikasaddā. Antarāsaddassa hi ayamatthuddhāroti.

Ayaṃ panettha adhippāyo siyā - yesu antarāsaddo vattati, tesu antarasaddopi vattatīti samānatthattā antarāsaddatthe vattamāno antarasaddo udāhaṭo. Antarāsaddo eva vā “yassantarato”ti ettha gāthāsukhatthaṃ rassaṃ katvā vuttoti daṭṭhabbaṃ. Antarāsaddo eva pana ikasaddena padaṃ vaḍḍhetvā “antarikā”ti vuttoti evamettha udāharaṇodāharitabbānaṃ virodhābhāvo daṭṭhabbo. Ayojiyamāne upayogavacanaṃ na pāpuṇāti sāmivacanassa pasaṅge antarāsaddayogena upayogavacanassa icchitattā. Tenevāha “antarāsaddena pana yuttattā upayogavacanaṃ kata”nti.

Sakalajambudīpe uppannaṃ mahākalahaṃ vūpasametvāti parinibbute bhagavati dhātūnaṃ atthāya kusiṇāranagaraṃ parivāretvā ṭhitehi sesarājūhi “amhākaṃ dhātuyo vā dentu yuddhaṃ vā”tiadinā kosinārakehi mallehi saddhiṃ kataṃ vivādaṃ vūpasametvā. So kira brāhmaṇo tesam vivādaṃ sutvā “ete rājāno bhagavato parinibbutaṭṭhāne vivādaṃ karonti, na kho panetaṃ patirūpaṃ, alaṃ iminā kalahena, vūpasameśāmi na”nti gantvā unnate padese ṭhatvā dvebhāṇavāraparimāṇaṃ doṇagajjitaṃ nāma avoca. Tattha paṭhamabhāṇavāre tāva ekapadampi te na jāniṃsu. Dutiyabhāṇavārapariyosāne ca “ācariyassa viya bho saddo, ācariyassa viya bho saddo”ti sabbe niravā ahesuma. Jambudīpatale kira kulaghare jāto yebhuyyena tassa na-antevāsiko nāma natthi, atha kho so attano vacanaṃ sutvā nirave tuṇhībhūte veditvā puna -

“Suṇantu bhonto mama ekavācaṃ,
Amhāka buddho ahu khantivādo;
Na hi sādhuayaṃ uttamapuggalassa,
Sarīrabhāge siyā sampahāro.

“Sabbeva bhonto sahitā samaggā,
Sammodamānā karomaṭṭhabhāge;
Vitthārikā hontu disāsu thūpā,
Bahū janā cakkhumato pasannā”ti. -

Imaṃ gāthādvayaṃ vatvā taṃ kalahaṃ vūpasametvā dhātuyo aṭṭhadhā bhājetvā adāsi, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “sakalajambudīpe uppannaṃ mahākalahaṃ vūpasametvā dhātuyo bhājessatī”ti. Lakkhaṇacakkānīti dvīsu pādatalesu dve lakkhaṇacakkāni.

Āsavenāti kammakilesakāraṇena āsavena. Ettha hi tebhūmakañca kammaṃ, avasesā ca akusalā dhammā “āsavā”ti vuttā. Devūpapattīti devesu uppatti nibbatti. Ettha ca yakkhagandhabbatāya vinimuttā sabbe devā devaggahaṇena gahitā. Gandhabbo vā vihaṇḅamo ākāśacārī. Ahanti vibhattivipariṇāmena yojetabbaṃ.

Doṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Aparihāṇiyasuttavaṇṇanā

37. Sattame nibbānasantikeyeva caratīti kilesanibbānassa anupādāparinibbānassa ca santikeyeva caratī “na cirasseva adhigamissatī”ti katvā. Gāthāya appamādaratoti samathavipassanāya appamajjane rato abhirato, appamādeneva rattindivaṃ vītināmentoti attho. Pamādaṃ bhayato passantoti nirayūpapattiādibhayahetuto pamādaṃ bhayato passanto. Abhabbo parihānāyāti so evarūpo samathavipassanādhammehi maggaphalehi vā parihānāya abhabbo. Samathavipassanāto hi sampattato na parihāyati, itarāni ca appattāni pāpuṇātīti.

Aparihāṇiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Patilīnasuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame antavā lokoti ekapassena vaḍḍhitaṃ kasiṇanimittaṃ “loko”ti gāhena vā takkena vā uppannadiṭṭhi. Lābhī hi jhānacakkhunā passitvā gaṇhāti, itaro takkamattena. Anantavāti samantato vaḍḍhitaṃ appamāṇaṃ kasiṇanimittaṃ “loko”ti gāhena vā takkena vā uppannadiṭṭhi. Taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ jīvo sarīrañca ekameva vatthūti uppannadiṭṭhi. Vissaṭṭhānīti sakapariccajanavasena nissaṭṭhāni. Vantānīti idaṃ puna anādiyanabhāvadassanavasena vuttaṃ. Cattampi hi keci gaṇhanti, nayidamevanti dassanatthaṃ “vantānī”ti vuttaṃ. Na hi yaṃ yena vantaṃ, na so taṃ puna ādīyati. Vantampi kiñci sasantatilaggaṃ siyā, nayidamevanti dassanatthaṃ “muttānī”ti vuttaṃ. Tenevāha “chinnabandhanāni katānī”ti, santatito vinimocanavasena chinnabandhanāni katānīti attho. Muttampi kiñci muttabandhanaṃ viya phalaṃ kuhiñci tiṭṭhati, na evamidanti dassanatthaṃ “pahīnānī”ti vuttaṃ. Yathā kiñci dunnissaṭṭhaṃ puna ādāya sammadeva nissaṭṭhaṃ “paṭinissaṭṭha”nti vuccati, evaṃ vipassanāya nissaṭṭhāni ādinnasadisāni maggena pahīnāni paṭinissaṭṭhāni nāma hontīti dassanatthaṃ “paṭinissaṭṭhānī”ti vuttaṃ. Tenevāha “yathā na puna cittaṃ ārohanti, evaṃ paṭinissajjitānī”ti.

Kāmesanāti kāmānaṃ esanā, kāmasaṅkhātā vā esanā kāmesanā. Vuttañhetam “tattha katamā kāmesanā? Yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmapiṇḍā kāmamucchā kāmajjhosaṇaṃ, ayaṃ vuccati kāmesanā”ti, tasmā kāmarāgo “kāmesanā”ti veditabbo. Tenevāha “kāmesanā...pe... anāgāmimaggena

pahīnā”ti. Bhavānaṃ esanā bhavesanā. Vuttampi cetaṃ “tatha katamā bhavesanā? Yo bhavesu bhavacchando...pe... bhavajjhosānaṃ, ayaṃ vuccati bhavesanā”ti, tasmā bhavesanarāgo rūpārūpabhavapatthanāti veditabbo. Tenevāha “bhavesanā pana arahattamaggena pahīyatī”ti.

Brahmacariyassa esanā brahmacariyesanā. Sā ca maggabrahmacariyassa, diṭṭhigatikasammatabrahmacariyassa ca gavesanavasena dvippakārāti āha “brahmacariyaṃ esissāmī”tiādi. Diṭṭhigatikasammatassa brahmacariyassa esanāpi hi brahmacariyesanāti vuccati. Vuttampi cetaṃ -

“Tattha katamā brahmacariyesanā? Sassato lokoti vā, asassato lokoti vā, antavā lokoti vā, anantavā lokoti vā, taṃ jīvaṃ taṃ sarīranti vā, aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīranti vā, hoti tathāgato paraṃ maraṇāti vā, na hoti tathāgato paraṃ maraṇāti vā, hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇāti vā, neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇāti vā, yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanaṃ diṭṭhikantāraṃ diṭṭhivisūkāyikaṃ diṭṭhivipphandaṃ diṭṭhisamyojanaṃ gāho paṭiṭṭhāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ tiṭṭhāyatanaṃ vipariyesaggāho, ayaṃ vuccati brahmacariyesanā”ti.

Tasmā diṭṭhigatikasammatassa brahmacariyassa esanā diṭṭhabrahmacariyesanāti veditabbā. Tenevāha “diṭṭhibrahmacariyesanā pana sotāpattimaggeneva paṭippassambhatī”ti. Ettāvatā ca rāgadiṭṭhiyo esanāti dassitaṃ hoti. Na kevalaṅca rāgadiṭṭhiyo eva esanā, tadekaṭṭhaṃ kammampi. Vuttampi cetaṃ -

“Tattha katamā kāmesanā? Kāmarāgo tadekaṭṭhaṃ akusalaṃ kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ, ayaṃ vuccati kāmesanā. Tattha katamā bhavesanā? Bhavarāgo tadekaṭṭhaṃ akusalaṃ kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ, ayaṃ vuccati bhavesanā. Tattha katamā brahmacariyesanā? Antaggāhikā diṭṭhi tadekaṭṭhaṃ akusalaṃ kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ, ayaṃ vuccati brahmacariyesanā”ti.

Navavidhamānoti “seyyassa seyyohamasmi”tiādinā āgato navavidhamāno.

“Kāmesanā”tiādigāthāya pana brahmacariyesanā sahāti brahmacariyesanāya saddhiṃ. Vibhattilopena hi ayaṃ niddeso. Karaṇatthe vā etaṃ paccattavacanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti “brahmacariyesanāya saddhiṃ kāmesanā bhavesanāti tisso esanā”ti. Tāsu brahmacariyesanaṃ sarūpato dassetuṃ “itisaccaparāmāso, diṭṭhiṭṭhānā samussayā”ti vuttaṃ. Tassattho - iti evaṃ saccanti parāmāso itisaccaparāmāso. Idameva saccaṃ moghamaññanti diṭṭhiyā pavattiākāraṃ dasseti. Diṭṭhiyo eva sabbānatthahetubhāvato diṭṭhiṭṭhānā. Vuttañhetuṃ - “micchādiṭṭhiparamāhaṃ, bhikkhave, vajjaṃ vadāmī”ti. Tā eva ca uparūpari vuddhiyā mānalobhādikilesasamussayanena vaṭṭadukkhāsamussayanena ca samussayā, “idameva saccaṃ moghamañña”nti micchābhinivisaṃsānā sabbānatthahetukā kilesadukkhūpacayato hetubhūtā ca diṭṭhiyo brahmacariyesanāti vuttaṃ hoti. Etena pavattiākārato nibbattito ca brahmacariyesanā dassitāti veditabbā.

Sabbarāgavirattassāti sabbehi kāmabhavarāgehi virattassa. Tato eva taṇhākkhayasaṅkhāte nibbāne vimuttattā taṇhākkhayavimuttino arahato. Esanā paṭinissatṭhāti kāmesanā, bhavesanā sabbaso nissatṭhā pahīnā. Diṭṭhiṭṭhānā

samūhatāti brahmacariyesanāsaṅkhātā diṭṭhiṭṭhānā ca paṭhamamaggeneva samugghātītā. Evampi imissā gāthāya atthavaṇṇanā veditabbā. Sesam suviññeyyameva.

Patilīnasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Ujjayasuttavaṇṇanā

39. Navame anukulayaññanti anukulaṃ kulānukkamaṃ upādāya dātabbadānaṃ. Tenāha “amhākaṃ...pe... kulānukulavasena yajitabba”nti. Vaṃsaparamparāya pacchā duggatapuriṣehi padātabbadānaṃ. Evarūpaṃ kulaṃ sīlavante uddissa nibaddhadānaṃ, tasmim kule daliddānipi na upacchindanti. Tatridaṃ vatthu - anāthapiṇḍikassa ghare pañca salākabhattachasatāni dīyimsu. Dantamayasalākānaṃ pañcasatāni ahesuṃ. Atha taṃ kulaṃ anukkamena dāliddiyena abhibhūtaṃ. Ekā tasmim kule dārikā ekasalākato uddhaṃ dātuṃ nāsakkhi. Sāpi pacchā sātavāhanaṃ raṭṭhaṃ gantvā khaḷaṃ sodhetvā laddhadhaññena taṃ salākaṃ adāsi. Eko thero rañño ārocesi. Rājā taṃ ānetvā aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi. Sā tato paṭṭhāya puna pañcapi salākachasatāni pavattesi.

Assamedhantiādīsu porāṇakarājakāle kira sassamedhaṃ, purisamedhaṃ, sammāpāsaṃ, vācāpeyyanti cattāri saṅgahavatthūni ahesuṃ, yehi rājāno lokaṃ saṅgaṇhiṃsu. Tattha nipphannasassato dasamabhāgaggahaṇaṃ sassamedhaṃ nāma, sassasampādane medhāvitāti attho. Mahāyodhānaṃ chamāsikabhattachavetanānuppadānaṃ purisamedhaṃ nāma, purisasaṅgaṇhane medhāvitāti attho. Daliddamanussānaṃ hatthe lekhaṃ gahetvā tīṇi vassāni vinā vaḍḍhiyā saḥassadvisahassamattadhanānuppadānaṃ sammāpāsaṃ nāma. Tañhi sammā manusse pāseti hadaye bandhitvā viya ṭhabeti, tasmā sammāpāsanti vuccati. “Tāta, mātulā”tiādinā pana saṅhavācābhaṇaṃ vācāpeyyaṃ nāma, peyyavajjaṃ piyavacanatāti attho. Evaṃ catūhi vatthūhi saṅgahitaṃ raṭṭhaṃ iddhañceva hoti phītañca pahūtaannapānaṃ khemaṃ nirabbudaṃ, manussā mudā modanā ure putte naccantā apārutagharadvārā viharanti. Idaṃ gharadvāresu aggaḷānaṃ abhāvato niraggaḷanti vuccati. Ayaṃ porāṇikā pavenī. Aparabhāge pana okkākarājakāle brāhmaṇā imāni cattāri saṅgahavatthūni imaṃca raṭṭhasampattiṃ parivattentā ummūlaṃ katvā assamedhaṃ purisamedhantiādike pañca yaññe nāma akaṃsu. Vuttañhetam bhagavatā brāhmaṇadhammiyasutte -

“Tesaṃ āsi vipallāso, disvāna aṇuto aṇuṃ...pe...
Te tattha mante ganthetvā, okkākaṃ tadupāgamu”nti.

Idāni tehi parivattetvā ṭhapitamattaṃ dassento “assamedha”ntiādimāha. Tattha medhantīti vadhenti. Dvīhi pariyaññehīti mahāyaññassa pubbabhāge pacchā ca pavattetabbehi dvīhi parivārayaṇñehi. Sattanavuttipañcapasusataghātabhiṃsanassāti sattanavutādhiḷānaṃ pañcannaṃ pasusatānaṃ māraṇena bheravassa pāpabhīrukānaṃ bhayāvahassa. Tathā hi vadanti -

“Chasatāni niyujjanti, pasūnaṃ majjhime hani;
Assamedhassa yaññassa, ūnāni pasūhi tīhi”ti.

Sammanti yugacchidde pakkipitabbadaṇḍakaṃ. Pāsantīti khipanti. Saṃhārimehīti sakaṭehi vahitabbehi. Pubbe kira eko rājā sammāpāsaṃ yajanto sarassatinaditīre pathaviyā vivare dinne nimuggoyeva ahosi, andhabālabrāhmaṇā gatānugatigatā

“ayaṃ tassa saggagamanamaggo”ti saññāya tattha sammāpāsayaññaṃ paṭṭhapenti. Tena vuttaṃ “nimuggokāsato pabhutī”ti. Ayūpo appakadivaso yāgo, sayūpo bahudivasam neyyo satrayāgoti. Mantapadābhisaṅkhatānaṃ sappimadhūnaṃ vājamiti samañña. Hiraññasuvaṇṇagomahiṃsādi sattarasakadakkhiṇassa. Sāragabbhakoṭṭhāgārādīsu natthi ettha aggaṇanti niraggaḷo. Tattha kira yañña attano sāpateyyaṃ anavasesato anigūhitvā niyyātiyati.

Mahārambhāti bahupasughātakammā. Aṭṭhakathāyaṃ pana “vividhā yattha hañña”ti vakkhamānattā “mahākiṇṇā mahākaraṇīyā”ti paṭhamo atthavikappo vutto. Duttiyo pana atthavikappo “mahārambhāti papañcavasena ajeḷakā”tiādi vuttanti adhippāyena “apicā”tiādinā āraddho. Nirārambhāti etthāpi vuttanayena attho veditabbo. Nanu ca paṇātipātādiakusalakammassa appamattakampi phalaṃ nupalabbhati, tasmā tassa nipphalabhāvaṃ avatvā “na te honti mahapphalā”ti kasmā vuttanti āha “niravasesatthe”tiādi. Anugataṃ kulanti anukulaṃ, kulānugatanti attho. Ye niccabhaddhādiṃ pubbapurisehi paṭṭhapitaṃ aparāparaṃ anupacchindantā manussā dadanti, te anukulaṃ yajanti nāma. Tenevāha “ye añña anukulaṃ yajanti”tiādi.

Ujjayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Udāyisuttavaṇṇanā

40. Dasame paṇasamārambharahitanti paṇaghātarahitaṃ. Abyābajjhaṃ sukhaṃ lokaṃ, paṇḍito upapajjatīti kāmaccchandādi byāpādavirahitattā abyābajjhaṃ niddukkhāṃ. Parapīlābhāve pana vattabbaṃ natthi. Jhānasamāpattivāsena sukhabahulattā sukhaṃ ekantasukhaṃ brahmalokaṃ jhānapuññaṃ, itarapuññaṃ pana tadaññasampattibhavaṃ saṅkhatāṃ sukhaṃ lokaṃ paṇḍito sappañño upeti. Sesam uttānameva.

Udāyisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Cakkavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Rohitassavaggo

1. Samādhībhāvanāsuttavaṇṇanā

41. Pañcamassa paṭhame diṭṭhadhammasukhavihārāyāti imasmiṃyeva attabhāve sukhavihāratthāya, nikkilesatāya nirāmisena sukhena viharāṇatthāyāti attho. Iminā cattāri phalasaṃpattijjhānāni khīṇāsavassa āsavakkhayādhigamato aparabhāge adhigatarūpārūpajjhānāni ca kathitāni. Dibbacakkhuññaṇadassanappaṭilābhāyāti dibbacakkhuññaṇappaṭilābhatthāya. Dibbacakkhuññaṇaṃ hi rūpagatassa dibbassa itarassa ca dassanattṭhena idha “ñāṇadassana”nti adhippetam. Ālokasaññaṃ manasi karotīti divā vā rattiṃ vā sūriyadīpacandamaṇiukkāvijjulatādīnaṃ āloko divā rattiṃca upaladdho, yathāladdhavaseneva ālokaṃ manasi karoti citte ṭhapeti, tathā ca naṃ manasi karoti, yathāssa subhāvitālokaṃ viya kasiṇāloko yathicchakaṃ yāvadicchakaṃ so āloko rattiyaṃ upatiṭṭhati, yena tattha divāsaññaṃ ṭhapeti, divā viya vigatathinamiddho hoti. Tenāha “yathā divā tathā ratti”nti.

Yathā divā ālokasaññā manasi katā, tatheva naṃ rattimpi manasi karotīti yathā divā diṭṭho āloko, tatheva taṃ rattiṃ manasi karoti. Dutiyapadeti “yathā rattiṃ tathā divā”ti imasmiṃ vākye. Esa nayoti iminā yathā rattiyaṃ candālokādi āloko diṭṭho, evameva rattiṃ diṭṭhākāreneva divā taṃ ālokaṃ manasi karoti citte ṭhapetīti imamattaṃ atidisati. Iti vivaṭena cetasāti evaṃ apihitena cittaṇa, thinamiddhāpidhānena apihitacittenaṇi vuttaṃ hoti. Apariyonaddhenāti samantato anaddhena asañchādītena. Kiñcāpītiādīnā attanā vuttamevatthaṃ samattheti. Ālokasadisam katam “yathā divā tathā ratti”ntiādīnā.

Sattaṭṭhānikassāti “abhikkante paṭikkante sampajānakārī hotī”tiādīnā vuttassa sattaṭṭhānikassa satisampajāññassa atthāya. Pariggahitavatthārammaṇatāyāti vatthuno ārammaṇassa ca yāthāvato veditabhāvena. Yathā hi sappam pariyesantena tassa āsaye vidite sopi vidito gahito eva ca hoti mantāgadabalena tassa gahaṇassa sukarattā, evaṃ vedanāya āsayabhūte vatthumhi ārammaṇe ca vidite ādikammikassapi vedanā veditā gahitā eva hoti salakkhaṇato sāmāññalakkhaṇato ca tassā gahaṇassa sukarattā. Pageva pariññātavatthukassa khīṇāsavassa. Tassa hi uppādakkaṇepi ṭhitikkhaṇepi bhaṅgakkhaṇepi vedanā veditā pākāṭā honti “tā vedanā evaṃ uppajjitvā”tiādīnā. Na kevalaṇca vedanā eva, idha vuttā saññādayopi avuttā cetanādayopi veditāva uppajjanti ceva tiṭṭhanti ca nirujjhanti ca. Nidassanamattañhetam, yadidaṃ pāliyaṃ vedanāsaññāvitakkaggahaṇam. Tena anavasesato sabbadhammānampi uppādādito veditabhāvaṃ dasseti.

Apica vedanāya uppādo vidito hoti, upaṭṭhānam veditam hoti, atthaṅgamo vidito hoti. Kathaṃ vedanāya uppādo vidito hoti? Avijjāsamudayā vedanāsamudayo, taṇhāsamudayā kammāsamudayo, phassasamudayā vedanāsamudayoti nibbattilakkhaṇam passantopi vedanākkhandhassa samudayaṃ passati. Evaṃ vedanāya uppādo vidito hoti. Kathaṃ vedanāya upaṭṭhānam veditam hoti? Aniccato manasikaroto khayatupaṭṭhānam veditam hoti, dukkhato manasikaroto bhayatupaṭṭhānam veditam hoti, anattato manasikaroto suññatupaṭṭhānam veditam hoti. Evaṃ vedanāya upaṭṭhānam veditam hoti. Iti khayato bhayato suññato jānāti. Kathaṃ vedanāya atthaṅgamo vidito hoti? Avijjānirodhā vedanānirodho...pe... evaṃ vedanāya atthaṅgamo vidito hoti. Imināpi nāyenettha attho veditabbo.

Iti rūpanti ettha itisaddo anavasesato rūpassa sarūpanidassanatthoti tassa idaṃ rūpanti etena sādharmaṇato sarūpanidassanamāha, ettakaṃ rūpanti etena anavasesato, na ito param rūpaṃ atthīti tabbinimuttassa aññassa abhāvaṃ. Iti vedanātiādīsopi ayaṃ vedanā, ettakā vedanā, ito param vedanā natthi. Ayaṃ saññā...pe... ime saṅkhārā...pe... idaṃ viññāṇam, ettakaṃ viññāṇam, ito param viññāṇam natthīti evamattho daṭṭhabboti āha “vedanādīsopi eseva nayo”ti.

Ñāṇena jānitvā paroparāni. Paroparānīti parāni ca oparāni ca. Uttamādhamaṇīti paratthabhāvasakattabhāvādīni uttamādhamaṇīni. Calitanti taṇhādiṭṭhivipphanditam. Anīghoti rāgādiigharahito. Atāri soti so evarūpo arahā jātijaram atari.

Samādhībhāvanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2-4. Pañhabyākaraṇasuttādivaṇṇanā

42-44. Dutīye etesaṃ pañhānanti ekaṃsabyākaraṇādīnaṃ catunnaṃ pañhānaṃ. Tasmim tasmim ṭhāne byākaraṇam jānātīti “cakkhum anicca”nti puṭṭhe “anicca”nti ekaṃseneva byākātabbam. “Aniccā nāma cakkhu”nti puṭṭhe pana “na kevaṃ

cakkhumeva, sotampi anicca”nti evaṃ vibhajitvā byākātabbaṃ. “Yathā cakkhum tathā sotaṃ, yathā sotaṃ tathā cakkhu”nti puṭṭhe “kenaṭṭhena pucchāsī”ti paṭipucchitvā “dassanaṭṭhena pucchāmī”ti vutte “na hī”ti byākātabbaṃ. “Aniccaṭṭhena pucchāmī”ti vutte “āmā”ti byākātabbaṃ. “Taṃ jīvaṃ taṃ sarīra”ntiādini puṭṭhena pana “abyākatametaṃ bhagavatā”ti ṭhapetabbo, esa pañho na byākātabboti evaṃ jānātīti attho. Atthasamāgamenāti atthassa paṭilābhena laddhabbena. Samiti saṅgati samodhānanti samayo, paṭilābho. Samayo eva abhisamayo, abhimukhabhāvena vā samayo abhisamayoti evamettha padattho veditabbo. Sesaṃ suviññeyyameva. Tatiyacatutthāni uttānatthāneva.

Pañhabyākaraṇasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

5-6. Rohitassasuttādivaṇṇanā

45-46. Pañcame ekokāseti cakkavāḷassa pariyaṇṭasaññite ekasmiṃ okāse. Bhumanti “yatthā”ti idaṃ bhumavacanaṃ. Sāmaññato vuttampi “so lokassa anto”ti vacanato viṭṭhavisayameva hoti. “Na jāyati, na mīyati”ti vatvā puna “na cavati, na upapajjati”ti kasmā vuttanti āha “idaṃ aparāparaṃ...pe... gahita”nti. Padagamanenāti padasā gamanena. Satthā saṅkhāralokassa antaṃ sandhāya vadati upari sabbāni pakāsetukāmo. Saṅkhāralokassa hi anto nibbānaṃ.

Daḷhaṃ thiraṃ dhanu etassāti daḷhadhanvā, so eva “daḷhadhammā”ti vutto. Tenāha “daḷhadhanū”ti. Uttamappamāṇaṃ nāma saḥassathāmadhanu.

Dhanuggaṇhanasippacittakatāya dhanuggaho, na dhanuggaṇhamattenāti āha “dhanuggahoti dhanuācariyo”ti. “Dhanuggaho”ti vatvā “sikkhito”ti vutte dhanusikkhāya sikkhitoti viññāyati. Sikkhā ca ettakena kālena sikkhantassa ukkaṃsagatā hotīti āha “dvādasa vassāni dhanusippaṃ sikkhito”ti.

Usabhappamāṇeti vīsati yaṭṭhiyo usabhaṃ, tasmīṃ usabhappamāṇe padese. Vālagganti vālokoṭiṃ. Katahatthoti paricitaḥattho. Katasarakkhepoti thiralakkhe ca calalakkhe ca paresaṃ dassanavasena sarakkhepassa katāpī. Tenāha “dassitasippo”ti, “katayoggo”ti keci. Asanti etenāti asanaṃ, kaṇḍo. Tālaccchādinti tālacchāyaṃ. Sā pana ratanamattā vidatthacaturaṅgulā.

Puratthimā samuddāti ekasmiṃ cakkavāḷe puratthimā samuddā. Samuddasīsena puratthimacakkavāḷamukhavaṭṭiṃ vadati. Pacchimasamuddoti etthāpi eseṇa nayo. Nippapañcatanti adantakāritaṃ. Sampatteti tādisena javena gacchantena sampatte. Anotatteti etthāpi “sampatte”ti padaṃ ānetvā sambandho, tathā “nāgalatādantakaṭṭha”nti etthāpi. Tadāti yadā so lokantagavesako ahosi, tadā. Dīghāyukakāloti anekavassasahassāyukakālo. Cakkavāḷalokassāti sāmaññavasena ekavacanaṃ, cakkavāḷalokānanti attho. Imasmiṃyeva cakkavāḷe nibbattipubbaparicayasiddhāya nikantiyā.

Sasaññimhi samanakeṭi na rūpadhammamattake, atha kho pañcakkhandhasamudāyeti dasseti. Samitapāpoti samucchinnaṃkilesadhammo. Chaṭṭhaṃ uttānameva.

Rohitassasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Suvidūrasuttavaṇṇanā

47. Sattame suvidūra-vidūra-saddānaṃ samānatthānaṃyeva ekattha gahaṇaṃ idha niddeso dūrāsannabhāvassa apekkhāsiddhattā idhādhippetassa dūrabhāvassa kenaci

pariyāyena anāsannabhāvadassanattamaṃ katanti āha “kenaci pariyāyena anāsannāni hutvā”tiādi. Sesamettha uttānameva.

Suvidūrasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Visākhassuttavaṇṇanā

48. Atthame vākkaraṇacāturiyato vacanaguṇahetūnaṃ pūriyā porī, poriyaṃ bhavāti porī, tāya poriyā. Tenāha “paripuṇṇavācāyā”ti, akkharapadapariṇāyā vācāyāti attho. Apalibuddhāyāti pītādīhi na vibaddhāya ananubundhitāya. Anelagalāyāti nelāya agalāya niddosāya agalītapadabyañjanāya ca. Therassa hi kathayato padaṃ vā byañjanaṃ vā na parihāyati. Tenāha “anelagalāyāti niddosāya ceva agalītāya cā”tiādi. Tattha niddosāyāti atthato ca byañjanato ca vigatadosāya. Apatitapadabyañjanāyāti avirahitapadabyañjanāya. Atha vā nelagalāyāti na elamaṃ dosamaṃ galatīti nelagalā. Avicchinnavācāya nelagalāya yathā dandhamanussā mukhena kheḷamaṃ gaḷantena vācamaṃ bhāsanti, na evarūpāya. Atha kho niddosāya visadavācāyāti attho. Vivaṭṭappakāsini vācā na kadāci vivaṭṭamuttāti katvā āha “vivaṭṭapariyāpannāyā”ti, vivaṭṭamaṃ amuñcitvā pavattāyāti attho. Vivaṭṭappakāsini hi vācā vivaṭṭamaṃ paricchijja āpādentī pavattati. Navalokuttaradhammo sabbadhammehi samussitaṭṭhena abbhuggataṭṭhena ca dhajo nāmāti āha “abbhuggataṭṭhenā”tiādi. Sesamettha suviññeyyameva.

Visākhassuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vipallāsasuttavaṇṇanā

49. Navame aniccādīni vatthūni niccantiādinaṃ viparītato asantīti vipallāsā, saññāya vipallāso saññāvipallāso. Itaresupi tīsu eseṇa nayo. Evamete catunnaṃ vatthūnaṃ vasena cattāro, tesu vatthūsu saññādīnaṃ vasena dvādasa honti. Tesu attha sotāpattimaggena pahīyanti. Asubhe subhanti saññācittavipallāsā sakadāgāmimaggena tanukā honti, anāgāmimaggena pahīyanti. Dukkhe sukhanti saññācittavipallāsā arahattamaggena pahīyanti veditabbā. Sesamettha uttānameva.

Vipallāsasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Upakkilesasuttavaṇṇanā

50. Dasame upakkilīṭṭhabhāvakaraṇenāti malīnabhāvakaraṇena. Pañcavidhāya surāya catubbidhassa ca merayassāti ettha pūvasurā, piṭṭhasurā, odanasurā, kiṇṇapakkhittā, sambhārasaṃyuttāti pañca surā. Pupphāsavo, phalāsavo, madhvāsavo, guḷāsavoti cattāro āsavā, catubbidhaṃ merayaṃ nāma. Tattha pūve bhājane pakkhipitvā tājjaṃ udakaṃ datvā madditvā katā pūvasurā. Evaṃ sesasurāpi. Kiṇṇāti pana tassā surāya bījaṃ vuccati. Ye surā “modakā”tipi vuccanti, te pakkhipitvā katā kiṇṇapakkhittā. Dhātakiāsavādinānāsambhārehi saṃyojitā sambhārasaṃyuttā. Madhukatālanāḷikerādipuppharaso ciraparivāsito pupphāsavo. Panasādiphalaraso phalāsavo. Muddikāraso madhvāsavo. Ucchuraso guḷāsavo.

Upakkilesasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Rohitassavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitaṃ.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 4. The Collection of the Numerical Discourses - Subcommentaries. 04. Subcommentary on the Book of the Fours. 1. The First Fifty Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org